

Lättläst

Betänkande av Lättlästutredningen

Stockholm 2013

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2013:58

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss – hur och varför. Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.

Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på

<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice.

Versioner: Betänkandet utges också som Lättläst version och Daisy.

Omslag: Elanders Sverige AB.

Tryckt av Elanders Sverige AB.
Stockholm 2013

ISBN 978-91-38-23997-1

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Regeringen beslutade den 28 oktober 2012 att ge en särskild utredare i uppdrag att se över statens insatser för lättläst. Översynen ska ge beslutsunderlag för eventuella reformer och prioriteringar på området.

Den 25 oktober 2012 förordnade chefen för Kulturdepartementet, statsrådet Lena Adelsohn Liljeroth direktör Göran K Johansson som särskild utredare.

Kanslirådet Margareta Wiman anställdes som sekreterare fr.o.m. den 4 december 2012. Utredningen har antagit namnet Lättläst-utredningen.

Den 19 december 2012 förordnades som experter i utredningen departementssekreteraren Anita Carlstedt, Utbildningsdepartementet, departementssekreteraren Linus Fredriksson, Kulturdepartementet, departementssekreteraren Jacob Holm, Utbildningsdepartementet, departementssekreteraren Karin Juhlén, Socialdepartementet, departementssekreteraren Jesper Svarén, Kulturdepartementet, författaren Torbjörn Lundgren och förlagschefen Lena Maria Nordstrand. Lättlästbearbetaren Kitte Arvidsson förordnades som expert den 16 januari 2013. Jacob Holm entledigades från uppdraget den 25 februari 2013 och departementssekreteraren Mattias Ahlquist förordnades som expert samma dag.

Arbetet har bedrivits i nära samråd med experter. Vi använder därför vi-form i betänkandet. Experterna har också i allt väsentligt ställt sig bakom de redovisade förslagen och övervägandena. Där- emot kan särskilda uppfattningar finnas i enskildheter och be- träffande formuleringar.

Utredningen överlämnar härmed betänkandet *Lättläst*
SOU 2013:58. Uppdraget är därmed slutfört.

Stockholm i augusti 2013

Göran K Johansson

/Margareta Wiman

Innehåll

Förkortningar	11
Sammanfattning	13
1 Utredningens uppdrag och arbete	21
1.1 Utredningens uppdrag.....	21
1.2 Utredningens arbete	22
2 Utgångspunkter för lättläst	25
2.1 Samhällspolitiska mål som grund för lättläst	25
2.1.1 Kulturpolitik	25
2.1.2 Funktionshinderspolitik.....	27
2.1.3 Demokratipolitik	29
2.1.4 Utbildningspolitik	29
2.2 Några forskare om läsförståelse och lättläst	31
2.2.1 Vad innebär det att kunna läsa?	31
2.2.2 Vägar till läsförståelse	31
2.2.3 Forskning om läsning och ögonrörelser	34
2.2.4 Språkliga särdrag som inverkar på förståelsen	34
2.2.5 Digitala dokument för personer med lässvårigheter.....	35
2.3 Vad är en lättläst text?	36
2.4 Historik	38
2.4.1 Lättlästa böcker.....	38
2.4.2 Lättlästa nyheter	39

2.4.3	Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur.....	40
3	Olika målgrupper för lättläst	43
3.1	Personer med funktionsnedsättningar.....	45
3.2	Barn som håller på att lära sig läsa.....	48
3.3	Personer med motoriska eller perceptuella svårigheter	49
3.4	Invandrare som lär sig svenska	49
3.5	Jämställdhetsperspektiv på målgrupperna	49
3.6	Förmedlare.....	50
3.6.1	Föräldrar och anhöriga	50
3.6.2	Förskollärare, lärare och annan skolpersonal i barn- och ungdomsskolan	51
3.6.3	Lärare och personal inom vuxenutbildningen.....	52
3.6.4	Folk- och skolbibliotekarier.....	52
3.6.5	Läsombud och personal inom vården	53
3.6.6	Myndigheter	53
3.6.7	Intresseorganisationer	53
3.6.8	Folkhögskolor och studieförbund	53
4	Aktörer inom lättläst	55
4.1	Offentliga aktörer – statliga.....	55
4.1.1	Centrum för lättläst	55
4.1.2	Myndigheten för tillgängliga medier (MTM)	64
4.1.3	Statens kulturråd (Kulturrådet)	67
4.1.4	Språkrådet.....	67
4.1.5	Sveriges radio (SR).....	68
4.1.6	Statens skolverk (Skolverket)	68
4.1.7	Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM)	70
4.1.8	Myndigheten för handikappolitisk samordning (Handisam)	71
4.1.9	Post- och telestyrelsen (PTS)	72
4.2	Offentliga aktörer – kommunala.....	73
4.2.1	Skolformer för personer med utvecklingsstörning.....	73
4.2.2	Särskilda boenden.....	74
4.2.3	Folkbibliotek.....	74

4.2.4	Språkkonsulter	75
4.3	Civila samhället	75
4.3.1	Intresseorganisationer	75
4.3.2	Folkhögskolor.....	79
4.3.3	Studieförbund	80
4.3.4	Digidel.....	80
4.4	Kommersiella aktörer	81
4.4.1	Nyhets tidningar.....	81
4.4.2	Bokförlag.....	82
4.4.3	Språk- och webbrådgivare	85
4.4.4	Digitala lärverktyg	87
4.5	Aktörer i andra länder.....	87
4.5.1	Finland.....	88
4.5.2	Norge.....	89
4.5.3	Spanien	91
4.5.4	Nederländerna.....	92
4.5.5	Några andra länder.....	92
5	Vilka behov finns av offentligt stöd för lättläst?.....	93
5.1	Vilka behov bör statens insatser för lättläst främst tillgodose?.....	93
5.1.1	Inriktning för förbättring och förändring.....	95
5.1.2	Avgränsning av målgrupperna för lättläst	96
5.1.3	Nyhetsinformation.....	98
5.1.4	Lättläst litteratur.....	99
5.1.5	Lättlästa nyheter och böcker för skolbruk.....	100
5.1.6	Nationellt kunskapscentrum	100
5.1.7	Lättläst tjänsten/konsulter i lättläst	101
5.1.8	Samhällsinformation.....	102
5.2	Utredningens sammanfattande bedömning	102
6	Överväganden och förslag om organisation av statens insatser för lättläst	105
6.1	Utredningens överväganden.....	105
6.2	Alternativa organisationsmodeller	107
6.2.1	Verksamhet i stiftelseform.....	107

6.2.2	Uppgifter förs över till olika myndigheter, organisationer eller avknoppas	108
6.2.3	Överföra CFLL till en myndighet	110
6.3	Utredningens förslag om organisation av statens insatser för lättläst	113
6.3.1	Statens insatser för lättläst överförs till MTM	115
6.3.2	Nationellt kunskapscentrum	116
6.3.3	Målgrupper för kunskapscentret	119
6.3.4	Information och marknadsföring av lättläst	121
6.3.5	Brukarråd	122
6.3.6	Bevaka teknikutvecklingen	122
6.3.7	Lättläst nyhetsinformation	123
6.3.8	Lättläst litteratur	124
6.3.9	Lättläst-tjänsten avknoppas	125
6.3.10	Lättläst i skolan	126
6.3.11	Samhällsinformation	126
7	Genomförandet av förslagen	129
7.1	Förslag till tidplan	129
7.2	Styrelse och ledning	130
7.3	Verksamhetsövergång	130
7.4	Avknoppning av Lättläst-tjänsten	131
7.5	Överföring av verksamhet till MTM	131
7.6	Koordination och handlingsplan	131
7.7	Risikanalys	132
8	Kostnadsberäkningar och andra konsekvensanalyser	135
8.1	Ekonomiska och andra konsekvenser för staten	135
8.2	Konsekvenser för myndigheter	136
8.3	Konsekvenser för berörda målgrupper	136

8.4	Konsekvenser för berörda aktörer och för små företag	137
8.5	Konsekvenser för jämställdheten.....	138
8.6	Övriga konsekvenser	138

Bilagor

Bilaga 1–2	Kommittédirektiv.....	139
------------	-----------------------	-----

Förkortningar

ADHD	Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder, en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning
CFL	Centrum för lättläst, vars formella namn är Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur (LL-stiftelsen)
Dyslexiförbundet FMLS	Förbundet funktionshindrade med läs- och skrivsvårigheter, Dyslexiförbundet FMLS
FUB	Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning
IKT	Informations- och kommunikationsteknik
LIX	Läsbarhetsindex
Mnkr	Miljon(er) kronor
MTM (tidigare TPB)	Myndigheten för tillgängliga medier (tidigare Talboks- och punktskriftsbiblioteket)
NCS	Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling vid Skolverket
PTS	Post- och telestyrelsen
Sfi-utbildning	Utbildning i svenska för invandrare
SPSM	Specialpedagogiska skolmyndigheten

SWOT-analys	Planeringshjälpmedel, där man försöker finna styrkor, svagheter, möjligheter och hot vid en strategisk översyn
Särvux	Särskild utbildning för vuxna
SÖ	Skolöverstyrelsen

Sammanfattning

Utredningens uppdrag

Regeringen beslutade den 25 oktober 2012 att tillsätta en särskild utredare för att göra en översyn av statens insatser på området lättläst (dir. 2012:109). Syftet är att ge ett beslutsunderlag till regeringen för eventuella reformer och prioriteringar. Det övergripande uppdraget för utredaren är att föreslå hur statens insatser för lättläst ska organiseras.

Utgångspunkter för lättläst

Flera politikområden behandlar frågor som berör området lättläst. De politikområden som utredningen bedömer har mål som utgör en grundval för statens insatser är kulturpolitiken, funktionshinderspolitiken, demokratipolitiken och utbildningspolitiken.

Alla ska kunna delta i kulturlivet, vilket innebär att personer med funktionsnedsättning ska uppmärksammas i alla regeringsinitiativ på kulturområdet. Målen för funktionshinderspolitiken är en samhällsgemenskap med mångfald som grund, att samhället utformas så att människor med funktionsnedsättning blir delaktiga i samhällslivet och får jämlika levnadsvillkor. För att nå målen ska arbetet undanröja hinder för full delaktighet, förebygga och bekämpa diskriminering, samt ge alla med funktionsnedsättning förutsättningar för självständighet och självbestämmande. Demokratipolitiken omfattar frågor om medborgarnas inflytande och delaktighet i samhället, demokrati och allmänna val samt utveckling av demokratin. Demokratin stärks av att människor har makt över sitt eget liv och sina möjligheter att påverka. De övergripande målen för utbildningen stadgar lika tillgång till utbildning och alla elevers rätt till en likvärdig utbildning. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan

ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

Utredningen beskriver några forskare som har studerat läsförmåga, vägar till läsförståelse m.m. Läs- och skrivförmåga är ett vidare begrepp än läs- och skrivkunnighet och ju mer en person läser desto mer utvecklas läsförmågan. Lättlästa texter behövs, men det är viktigt att definiera vad som avses med en lättläst text. Det finns ett antal grupper med behov av att få texter anpassade till sina förutsättningar, men grupperna är sällan homogena. Olika typer av lässvårigheter som dyslexi, arbetsminnesproblem eller läsovana kräver olika typer av strategier för att förenkla en text.

I utredningen redovisar vi olika beskrivningar av vad lättläst anses vara och ger några exempel. Enligt Centrum för lättläst (CFL) kännetecknas en lättläst text av att den tar hänsyn till läsarens förutsättningar och förkunskaper, följer en logisk tanke och tidsföljd, språket har konkreta och vardagliga ord och uttryck och att den grafiska formen underlättar för läsaren att ta till sig texten.

Historiken kring framväxten av lättläst beskrivs i ett avsnitt. Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation startade sin verksamhet 1987 med uppgiften att äga och ge ut en nyhetstidning för begåvningshandikappade. Ganska snart efter att stiftelsen bildats ansåg regeringen att det var lämpligt att föra över bokutgivningen av lättlästa böcker, som tidigare hanterats av SÖ, till samma stiftelse.

Målgrupper för lättläst

De målgrupper som lättlästa texter och material är tänkta att vända sig till finns inte tydligt definierade och har varierat under åren. Enligt Kulturdepartementets riktlinjer för CFL ska personer med utvecklingsstörning och vissa andra grupper med lässvårigheter tillgodoses med nyhetsinformation och litteratur. De målgrupper som omfattas av lättläst material av de olika aktörerna är oftast: personer med funktionsnedsättningar, barn som håller på att lära sig läsa, personer med motoriska eller perceptuella svårigheter och invandrare som lär sig svenska. Personer som behöver lättläst är ofta inte de som själva efterfrågar lättläst material. I stället är det personer i deras närhet som fungerar som så kallade förmedlare och som uppmärksammar dem på att det finns anpassat material. Förmedlare är t.ex. föräldrar, lärare i förskola, skola och vuxenutbildning, bibliotekarier, läsombud, personal inom vården och intresseorganisationer.

Aktörer inom lättläst

I utredningens uppdrag ingår att identifiera och beskriva relevanta aktörer inom olika sektorer, som skulle kunna bidra till arbetet för lättläst. Aktörerna har delats in i de som är offentliga, det civila samhället och de som är kommersiella. Vi har även studerat lättläst i några andra länder.

Förutom CFLL har inga andra statliga stiftelser eller myndigheter något uppdrag som gäller produktion av lättlästa nyheter eller lättläst litteratur. Flera myndigheter har dock uppdrag utifrån funktionshinderspolitiken eller kultur- och språkpolitikens mål om lättillgänglig information och allas rätt till att utveckla och tillägna sig det svenska språket. Inom utbildningspolitiken ska undervisningen bidra till att alla elever utvecklar sin läsförmåga och sitt intresse för att läsa och skriva. Utredningen beskriver statliga och kommunala aktörer och de delar av deras verksamheter som berör lättlästområdet. De aktörer som beskrivs är bl.a. CFLL, Myndigheten för tillgängliga medier (MTM), Statens kulturråd, Språkrådet, Sveriges Radio, Statens skolverk och Specialpedagogiska skolmyndigheten. När det gäller det civila samhället beskrivs intresseorganisationer, folkhögskolor, studieförbund och kampanjen Digidel. De kommersiella aktörer som beskrivs är nyhetstidningar, bokförlag, språk- och webbrådgivare och de som producerar digitala läsverktyg.

CFLL är en föregångare i arbetet med lättlästa texter på internationell nivå. Utredningen beskriver också hur man arbetar med lättläst i några andra länder, t.ex. Finland och Norge.

Behov av offentligt stöd för lättläst

Staten har ett ansvar för att alla med stora svårigheter att läsa får texter som de kan tillägna sig. Staten har även ett ansvar när det gäller möjligheten till inflytande och demokrati, bl.a. genom lättläst nyhets- och samhällsinformation och att alla kan få tillgång till läsning och kulturupplevelser. Utredningen anser att de statliga medel som tilldelas för lättlästa nyheter och litteratur bör fortsatt användas för detta ändamål men även kunna utnyttjas för andra medier.

De medel som avsätts för lättläst bör i första hand användas till dem som har de största behoven, där graden av lässvårigheter är

störst och gruppens storlek bidrar till att kommersiella drivkrafter saknas för att tillgodose deras behov. Utredningen har valt att peka ut primära och sekundära målgrupper. De primära målgrupperna är:

- Personer med utvecklingsstörning.
- Personer med andra funktionsnedsättningar som påverkar läsförmågan i hög grad.
- Personer med demenssjukdom.

De sekundära målgrupperna är:

- Personer med enklare former av läs- och skrivsvårigheter.
- Personer som nyligen invandrat till Sverige och som inte kan svenska på grundläggande nivå.
- Personer som är mycket läsovana.

Utredningen anser att statens ansvar för de primära målgruppernas behov av lättläst material, både litteratur och nyhetsinformation är mer omfattande. Det gäller tillgången till olika slags lättläst material, medier och uttryckssätt. De statliga medlen ska i första hand öka de primära målgruppernas tillgänglighet och användas för deras behov. För de sekundära målgrupperna finns fler privata företag som tillgodoser deras behov. Här ska staten endast producera material i den mån det finns ett behov som marknaden inte tillgodoser. Utredningen vill även peka på de statliga myndigheternas uppdrag att ge samhällsinformation och att det bör följas upp på ett tydligare sätt.

Utredningens förslag

Det offentliga stödet bör främst inriktas på ett nationellt kunskapscentrum och nyhetsinformation, samhällsinformation och litteratur för de primära målgrupperna.

Statens insatser för lättläst överförs till MTM

Utredningen föreslår att statens stöd till Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur ska avvecklas och medlen och verksamheten överförs till MTM. Kravet på tillgänglighet i språk

och kommunikation för personer med funktionsnedsättning och uppdraget om lättläst måste tydliggöras. Insatserna för lättläst ska avgränsas när det gäller målgrupper och i förhållande till andra texter som är lätta att läsa eller klarspråk. Syftet med insatserna för lättläst ska vara att:

- ge information till de primära målgrupperna om vad man som medborgare behöver känna till för att kunna ingå i och bidra till ett demokratiskt samhälle,
- ge tillgång till och sprida kultur för att ge möjlighet till att på ett djupare sätt vara delaktig i och få förståelse för samhället, och
- utveckla tilltron till det egna språket för att kunna kommunicera och utveckla den egna identiteten.

Nationellt kunskapscentrum

Statens insatser för lättläst ska inrättas som ett nationellt kunskapscentrum inom MTM. Tolkningen av lättläst ska utgå från ett vidgat textbegrepp och även gälla olika slags kommunikation. Uppdraget ska vara övergripande, kunskapsinriktat och stödjande för alla som producerar och utvecklar lättläst material av olika slag. Det innebär att ansvarsområdet vidgas till att bli en tillgång för dem som är verksamma inom lättläst. Det nationella kunskapscentret ska utforma gemensamma nationella riktlinjer för lättläst och samarbeta med aktörerna inom lättlästområdet nationellt och internationellt. Centret ska sammanställa och sprida relevant forskning om läsande m.m. och som stöd för detta inrätta ett vetenskapligt råd.

Målgrupper

På ett övergripande plan ska kunskapscentrets arbete riktas mot alla som behöver lättläst men alltid i första hand mot de primära målgrupperna. När det gäller produktion av material bör det alltid först noggrant övervägas om det inte finns andra utförare på marknaden som tillgodoser behoven. De begränsade resurserna måste i första hand riktas till dem som bäst behöver dem. Om även andra grupper vill använda materialet ska det naturligtvis inte finnas några hinder för detta. Produktionen ska utgå från de definierade målgruppernas behov medan det ska vara öppet för vem som helst att köpa produkterna.

Information och marknadsföring av lättläst

Det nationella kunskapscentret för lättläst ska aktivt öka kunskapen och sprida kännedom om lättläst material till målgrupperna och förmedlarna, bl.a. genom en databas för allt lättläst material.

Brukarråd

Det är viktigt att brukarna/användarna av olika lättlästa produkter får komma till tals och föra fram sina idéer om kommande produktioner och initiativ. Utredningen föreslår därför att ett brukarråd inrättas för kontakter med de primära målgrupperna och deras intresseorganisationer inom kunskapscentret.

Bevaka teknikutvecklingen

Ny teknik för att underlätta kommunikation och läsande för personer med funktionshinder utvecklas oavbrutet. Det nationella kunskapscentret bör aktivt bevaka, följa och använda den teknikutveckling som berör lättläst i olika former. De yrkesgrupper som arbetar med teknikutveckling behöver uppmärksammas på målgrupperna för lättlästs behov och möjligheter.

Lättläst nyhetsinformation

För personer med utvecklingsstörning eller annan funktionsnedsättning som vill ha en lättläst nyhetstidning finns inget alternativ till 8 SIDOR. Det nationella kunskapscentret för lättläst ska därför fortsatt ge ut tidningen 8 SIDOR. MTM:s generaldirektör ska utse en oberoende chefredaktör för tidningen. Tidningen bör i högre grad än i dag inriktas mot de som läser på nivå 1 och 2.

Lättläst litteratur

Det nationella kunskapscentret för lättläst ska ansvara för att utveckla, anpassa, framställa och distribuera litteratur i den utsträckning behoven inte kan tillgodoses på den kommersiella marknaden. Den litteratur som det nationella kunskapscentret för

lättläst producerar ska främst inriktas mot vuxna inom de primära målgrupperna. För barn och unga produceras lättläst litteratur av flera privata förlag. Centret bör även kunna producera litteratur för barn och unga i de primära och de sekundära målgrupperna om det finns ett behov för en speciell grupp eller att det finns ett behov som inte tillgodoses av den privata marknaden.

Lättläst-tjänsten avknoppas

Lättläst-tjänsten fungerar likt en fristående konsultverksamhet men får anses ha vissa konkurrensfördelar gentemot andra privata språkkonsultföretag genom att vara knuten till CFLL. Utredningen anser att Lättläst-tjänsten ska avknoppas till en privat verksamhet och fungera på samma villkor som andra språkkonsulter.

Lättläst i skolan

Det särskilda uppdraget om att främja och öka utbudet av lättlästa nyheter och böcker för skolbruk ska enligt utredningens förslag upphöra. Kravet att minst 2 mnkr ska användas för att främja och öka utbudet av lättlästa nyheter och böcker för skolbruk i samverkan med berörda aktörer ska upphöra.

Samhällsinformation

Det bör finnas ett tydligt uppföljningsansvar för kvaliteten på den befintliga samhällsinformationen om det ska anses vara tillgänglig för personer med funktionsnedsättning. Handisam är den myndighet som ansvarar för uppföljningen av funktionshinderspolitiken och därför mest lämpad att följa upp och utvärdera kvaliteten på olika myndigheters lättlästa samhällsinformation.

Genomförande

Förslaget till tidplan innebär att kunskapscentret för lättläst kan starta den 1 januari 2015. Hela eller delar av styrelsen för stiftelsen bör kvarstå fram till dess för att säkerställa kontinuitet i verksamheten. Även direktören för CFLL bör få en anställning

som chef för det nationella kunskapscentret för lättläst. Detta tillvägagångssätt bör underlätta och säkerställa överföringen av verksamheten till MTM. En överföring av verksamheten innebär för personalens del en verksamhetsövergång enligt lagen om anställningsskydd. Personal hos CFLL överförs till MTM med oförändrade anställningsvillkor. När verksamhet ska överföras från en stiftelse till en statlig myndighet behöver ett särskilt inkråmsavtal upprättas om vad som ska överlåtas.

Kostnadsberäkningar och andra konsekvensanalyser

Utredningens huvudförslag är att verksamheten inom CFLL överförs till MTM. Det innebär även att de medel som avsatts för CFLL ska överföras till MTM. Förslaget ska inte medföra några ökade kostnader för staten. På längre sikt kan dock intäkterna riskera att minska för nyhetstidningen och litteratur om/när den privata marknaden ökar sina marknadsandelar. En sammanslagning medför kostnader för avveckling och ny organisation. Dessa får tas från de samordningsfördelar som uppstår vid sammanslagningen. På längre sikt kan en sammanslagning innebära vissa besparingar. De eventuella besparingarna bör användas till att utveckla det nya nationella kunskapscentret för lättläst.

Då de statliga resurserna för lättläst är begränsade måste de riktas mot de grupper som i dagsläget har sämst tillgång till lättläst material. Utredningen bedömer att detta på sikt kan öka de privata förlagens utgivning av litteratur för andra grupper vilket bör komma flera av målgrupperna tillgodo. De som behöver lättläst på nivå 1 och 2 ska genom utredningens förslag tillförsäkras ett större utbud både vad gäller nyhetsinformation och litteratur men även på lättkommunicerat. De ska också tillförsäkras ett ökat inflytande genom att ett brukarråd inrättas inom det nya kunskapscentret.

En konsekvens av att ett nationellt kunskapscentrum inrättas blir att alla aktörer får ett kunskapscentrum dit man kan vända sig för olika frågor som rör lättläst. Aktörerna kan få råd och stöd i sitt arbete, sammanställningar om forskningsläget och riktlinjer att arbeta efter vilket bör underlätta deras arbete.

1 Utredningens uppdrag och arbete

1.1 Utredningens uppdrag

Regeringen beslutade den 25 oktober 2012 att tillsätta en särskild utredare för att göra en översyn av statens insatser på området lättläst (dir. 2012:109). Syftet är att ge ett beslutsunderlag till regeringen för eventuella reformer och prioritering inom området. Det övergripande uppdraget för utredaren är att föreslå hur statens insatser för lättläst ska organiseras.

I direktiven sägs att utredningsarbetet ska utgå från en fördjupad kartläggning av marknaden och efterfrågan för lättläst. Även de olika målgrupperna ska kartläggas och vilka behov de har. Relevanta aktörer inom området lättläst ska identifieras och beskrivas. Dessa aktörer finns främst inom sektorer med verksamhet inom kultur, integration, utbildning, forskning och funktionsnedsättning. En bedömning ska göras om de olika aktörernas kompetens och verksamhet kan bidra till arbetet för lättläst. Likaså ska Centrum för lättläst och hur de finansierar sin verksamhet beskrivas. Behovet av offentligt stöd till lättläst ska identifieras, liksom vilka som främst behöver statens stöd.

Utredaren ska med utgångspunkt i de beskrivna frågorna ge förslag på utformning och organisation av statens framtida insatser för lättläst. En redovisning ska ingå av vilka uppgifter som kan föras över till någon annan myndighet eller organisation. Vidare ska utredaren överväga om verksamheten ska bedrivas i myndighetsform eller ej. Slutligen ska även de ekonomiska ramarna analyseras och utredaren ska ta ställning till om statens insatser bör minska till förmån för andra insatser för att främja läsning och tillgång till litteratur för de målgrupper som i dag har behov av lättläst. Uppdragen ska redovisas senast den 31 maj 2013.

Regeringen beslöt den 16 maj 2013 i ett tilläggsdirektiv om att utredningstiden förlängs och att uppdragen ska redovisas senast den 30 augusti 2013 (dir. 2013:54).

Direktiven finns i sin helhet i bilaga 1 och 2.

1.2 Utredningens arbete

Utöver utredningens kansli har en expertgrupp deltagit i utredningsarbetet. Expertgruppen har träffats vid fem sammanträden. Enskilda ledamöter har däremellan haft ytterligare kontakter med utredningens kansli. Inför de fyra sista sammanträdena har underlag till mötena bestått av en SWOT-analys och förslag till texter till delar av eller hela betänkandet.

Utredningen har samrått med Centrum för lättläst genom ett flertal besök och kontakter bl.a. med direktören och ordföranden. Utredningen har besökt och träffat företrädare för följande myndigheter: Arbetsförmedlingen Handisam, Myndigheten för tillgängliga medier, Post- och telestyrelsen, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Språkrådet vid Institutet för språk och folkminnen, Statens kulturråd och Statens skolverk. Vid dessa möten har vi informerat oss om de delar av deras verksamheter som berör lättlästområdet och inhämtat deras eventuella synpunkter.

Inom forskarsamhället har utredningen haft möten med Monica Reichenberg vid Göteborgs universitet samt Jana Holsanova och Richard Andersson vid Lunds universitet. Utredningen har även haft kontakter med Arne Jönsson vid Linköpings universitet och Katarina Mühlenbock vid Göteborgs universitet.

Vi har vidare träffat några aktörer inom den privata sektorn bl.a. chefredaktören för Nyhetstidningen samt förlagen Hegas, Nypon och Vilja, för att få deras synpunkter på hur marknaden fungerar.

Kansliet har haft kontakter med flera intresseorganisationer för funktionshindrade för att få ta del av uppfattningarna hos användarna och förmedlarna.

Information om hur lättläst är organiserat i andra nordiska länder har inhämtats genom studiebesök i Finland hos det svenska respektive det finska centret för lättläst och i Norge hos Leser søker bok.

Utredningen har även följt beredningen i Regeringskansliet med propositionen om en ny bibliotekslag (prop. 2012/13:147) som överlämnades till riksdagen i april 2013. Utredningen har även följt beredningen av Litteraturutredningens betänkande Läsandets kultur (SOU 2012:65).

De siffror som presenteras i utredningen är till övervägande del inhämtade från myndigheternas årsredovisningar för 2012.

2 Utgångspunkter för lättläst

2.1 Samhällspolitiska mål som grund för lättläst

Flera politikområden behandlar frågor som berör området lättläst nyhetsinformation och litteratur. De politikområden som utredningen bedömer har mål som i första hand utgör en grundval för statens insatser är kulturpolitiken, funktionshinderspolitiken, demokratipolitiken och utbildningspolitiken. Kulturpolitiken lägger vikt vid att kulturen är tillgänglig och vid litteraturens ställning. Språkpolitiken har mål om att alla ska ha rätt att utveckla och tillägna sig svenska språket. Inom funktionshinderspolitiken finns mål om tillgänglig information och utbildningspolitikens mål är att varje barn, elev och studerande ska ges förutsättningar att utvecklas så långt som möjligt.

2.1.1 Kulturpolitik

Kulturpolitikens mål är att kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund, att alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet och att kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling. Att alla ska kunna delta i kulturlivet innebär att personer med funktionsnedsättning ska uppmärksammas i alla regeringsinitiativ på kulturområdet. Ambitionen är också att öka barns och ungas rätt och möjligheter att delta i kulturlivet och själva få skapa och uttrycka sig. Genom att använda ny teknik kan tillgängligheten till kulturen och kulturarvet öka. Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur ligger inom Kulturdepartementets ansvarsområde.¹

¹ Budgetpropositionen 2013, Utgiftsområde 17.

Litteraturutredningen

Litteraturutredningen (dir. 2011:24) har haft regeringens uppdrag att analysera litteraturens ställning och vilka utvecklingstendenser som påverkar framtiden och lämna förslag på hur litteraturens ställning kan stärkas. Utredningen konstaterar i sitt betänkande att litteraturens ställning är god i dagens Sverige. Det finns dock orosmoln som de ungas minskade läsförmåga och läsvanor. Bokmarknaden utvecklas mot ökad integration och koncentration där en internationaliserad elektroniskt distribuerad litteratur kan bli en utmaning. Inom flera litteraturkategorier verkar de mindre förlagen bli allt viktigare. Utredningen lämnar förslag på ett läslyft för Sverige med mål att läsfärdigheten ska öka bland barn och unga och att de regelbundet ska ta del av skön- och facklitteratur. Kunskapen om läsningens betydelse för utbildning och delaktighet ska öka bland dem som läser lite.² Utredningens förslag är under beredning i Regeringskansliet.

Språkpolitik

Riksdagen beslutade år 2005 om en samlad svensk språkpolitik med fyra överordnade mål:

- Svenska språket ska vara huvudspråk i Sverige.
- Svenskan ska vara ett komplett och samhällsbärande språk.
- Den offentliga svenskan ska vara vårdad, enkel och begriplig.
- Alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet och nationella minoritetsspråket och att få möjlighet att lära sig främmande språk.

Offentliga institutioner ska ta hänsyn till dessa mål i sin verksamhet och verka för att de nås. Varje statlig och kommunal myndighet ska bedöma på vilket sätt man kan arbeta för att uppfylla målen.

Den nu gällande språklagen trädde i kraft 2009 och bygger på de språkpolitiska målen ovan.³ I språklagen slås fast att svenska är huvudspråk i Sverige. I den s.k. klarspråksparagrafen (11 §) står att

² SOU 2012:65 Läsandets kultur.

³ SFS 2009:600.

språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt. Begreppet *klarspråk* har kommit att stå för begripliga myndighetstexter och ett myndighetsspråk som är anpassat efter mottagaren. Syftet är att förbättra kommunikationen mellan myndigheter och medborgare. Att språket ska vara *vårdat* innebär att det ska följa gängse språknormer, att det ska vara *enkelt* innebär att det ska ligga nära talspråket och att det ska vara *begripligt* innebär att det ska vara anpassat så att mottagaren bör kunna förstå.⁴ Vikten av information på lättläst svenska finns däremot inte särskilt omnämnt eller reglerat i språklagen. Språkrådet som är en avdelning inom Institutet för språk och folkminnen ska följa tillämpningen av språklagen. För att genomföra detta har de upprättat riktlinjer för tillämpningen av språklagen.⁵

Målet att alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet eller nationella minoritetsspråket och att få möjlighet att lära sig främmande språk. Modersmål är även de nationella minoritetsspråken och teckenspråk. För dessa språk finns en förstärkt rätt till modersmålsundervisning i skolan. Döva och hörselskadade har teckenspråk som sitt modersmål eller som sitt primära kommunikationsspråk.

2.1.2 Funktionshinderspolitik

De nationella målen för funktionshinderspolitiken är en samhällsgemenskap med mångfald som grund, att samhället utformas så att människor med funktionsnedsättning i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet, samt jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning. För att nå målen ska arbetet särskilt inriktas på att identifiera och undanröja hinder för full delaktighet i samhället, att förebygga och bekämpa diskriminering, samt att ge barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning förutsättningar för självständighet och självbestämmande. Funktionshinderspolitiken är tvärsektoriell vilket innebär att rättigheter och intressen för personer med funktionsnedsättning ska genomsyra all politik och alla verksamheter som rör personer med funktionsnedsättning.

I januari 2009 ratificerade Sverige FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Tillgänglighet är en

⁴ Prop. 2008/09:153, Språk för alla – förslag till språklag.

⁵ Språkrådet, Språklagen i praktiken – riktlinjer för tillämpning av språklagen.

princip som återfinns i hela konventionstexten. Staterna ska genomföra åtgärder så att personer med funktionsnedsättning får tillgång på lika villkor till transporter, till information och kommunikation, innefattande informations- och kommunikationsteknik och kommunikationssystem samt till anläggningar och tjänster som är tillgängliga eller erbjuds allmänheten både i städerna och på landsbygden. Kommunikation omfattar språk, text, punktskrift, taktil kommunikation, storstil, tillgängliga multimedier, textstöd, uppläst text, lättläst språk och mänskligt tal samt tillgänglig IKT.⁶ Att personer med funktionsnedsättning får tillfälle att bidra med sina erfarenheter och sin kompetens i frågor som berör dem är av stor betydelse bl.a. för att insatser som vidtas för att avhjälpa hinder blir effektiva och verkningsfulla. I konventionen betonas vikten av samråd med personer med funktionsnedsättning.

I propositionen *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken* läggs grunderna för funktionshinderspolitiken med nationella mål och inriktning av arbetet.⁷ Funktionshinder definieras som den begränsning en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen. I den senaste uppföljningen av funktionshinderspolitiken konstaterar regeringen att även om framsteg gjorts inom olika områden, bl.a. för att förbättra tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning, måste fler åtgärder sättas in och arbetet för att genomföra politiken bli mer effektivt och uppföljningsbart.⁸ I skrivelsen fastställs inriktningsmål inom de nio prioriterade områdena arbetsmarknadspolitik, socialpolitik, utbildningspolitik, transportpolitik, it-politik, ökad fysisk tillgänglighet, rättsväsendet, folkhälsopolitik samt kultur, medier och idrott. Utifrån dessa har ett antal strategiska myndigheter lämnat förslag till delmål inom respektive område samt hur målet ska följas upp. Ett mål för utbildningspolitiken är att kunskaperna om funktionsnedsättningar och hur undervisningen kan utformas efter elevers och studerandes behov ska förbättras. Tillgång och kännedom om olika lärverktyg som t.ex. anpassade läromedel och digitala lärverktyg ska öka. It-politiken ska öka tillgängligheten och användbarheten till offentliga webbgränssnitt. När det gäller kultur, medier och idrott ska möjligheten för personer med funktionsnedsättning att delta i kultur- och idrottslivet förbättras.

⁶ Handisam, Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

⁷ Prop. 1999/2000:79.

⁸ Skr. 2009/10:166.

Med utgångspunkt i detta arbete beslutade regeringen i juni 2011 om *En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken i Sverige* för 2011–2016.⁹ Syftet med strategin är att presentera politikens inriktning, med konkreta mål för samhällets insatser och hur resultaten ska följas upp under de kommande fem åren. Myndigheten för handikappolitisk samordning (Handisam) har regeringens uppdrag att ansvara för uppföljningen av strategin. I strategin konstateras att de statliga myndigheternas ansvar och insatser är en viktig del av arbetet för att nå de funktionshinderspolitiska målen. Statliga myndigheter ska integrera funktionshindrade i sin verksamhet och vara ett föredöme när det gäller att göra verksamhet, information och lokaler tillgängliga. Detta regleras även i en förordning där det framgår att myndigheterna ska verka för att personer med funktionshinder ges full delaktighet i samhällslivet och jämlikhet i levnadsvillkor. Myndigheterna ska verka för att lokaler, verksamhet och information är tillgängliga för personer med funktionshinder.¹⁰

2.1.3 Demokratipolitik

Demokratipolitiken omfattar frågor om medborgarnas inflytande och delaktighet i samhället, demokrati och allmänna val samt demokratins utveckling. Målet för demokratipolitiken är: en levande demokrati där individens möjligheter till inflytande förstärks och de mänskliga rättigheterna respekteras. Demokrati förutsätter förverkligande av de mänskliga rättigheterna. Demokratin stärks av att människor har makt över sitt eget liv och sina möjligheter att påverka.¹¹ Möjligheten att påverka kräver tillgång till information.

2.1.4 Utbildningspolitik

Målen för utbildning inom förskola, skola, vuxenutbildning och utbildning i svenska för invandrare (sfi) finns i skollagen, läroplaner och andra skolförfattningar. Ett av målen inom funktionshinderspolitiken avser utformning och anpassning av undervisningen. Skolverkets arbete för funktionshindrade har bl.a. inrik-

⁹ Bilaga till protokoll vid regeringssammanträde 2011-06-16 nr II:23.

¹⁰ Förordningen (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken.

¹¹ Prop. 2012/13:1 Utgiftsområde 1.

tats mot anpassning av de nationella proven genom utarbetande av stödmaterial för elever med grava läs- och skrivsvårigheter och punktskrift och textview för synskadade elever.¹²

I skollagens inledande kapitel finns övergripande mål för utbildningen och bestämmelser om lika tillgång till utbildning och alla elevers rätt till likvärdig utbildning. Förskolan ska lägga stor vikt vid att stimulera varje barns språkutveckling och uppmuntra och ta till vara barnets nyfikenhet och intresse för den skriftspråkliga världen. Av skollagen framgår att förskolan ska medverka till att barn med annat modersmål än svenska får möjlighet att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål.

Utbildningen inom grundskolan, gymnasieskolan, grundsärskolan och gymnasiesärskolan ska syfta till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och grundläggande demokratiska värderingar. Den ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

Målet för den kommunala vuxenutbildningen och sfi-utbildningen är att vuxna och vuxna invandrare ska stödjas och stimuleras i sitt lärande. De ska ges möjlighet att utveckla sina kunskaper och sin kompetens för att stärka sin ställning i arbets- och samhällslivet samt att främja sin personliga utveckling. Utgångspunkten ska vara den enskildes behov och förutsättningar och de som fått minst utbildning ska prioriteras.

De olika skolformernas läroplaner är skrivna med utgångspunkt från att språket spelar en central roll i arbetet med att ge alla elever förutsättningar att utvecklas så långt det är möjligt. Oavsett var i utbildningssystemet en lärare arbetar så har hon eller han alltid ett uppdrag att bidra till att ge barnen eller eleverna förutsättningar för att utveckla sitt språk så långt det är möjligt. Det är viktigt eftersom goda språkkunskaper underlättar elevernas lärande, utveckling och deltagande i olika situationer och sammanhang genom hela livet.¹³

¹² Skolverket, 2012, Dnr 2011:1104 Genomförande av funktionshinderspolitiken.

¹³ Skolverket, 2012, Få syn på språket – Ett kommentarmaterial om språk- och kunskapsutveckling i alla skolformer, verksamheter och ämnen.

2.2 Några forskare om läsförståelse och lättläst

2.2.1 Vad innebär det att kunna läsa?

Mats Myrberg, professor emeritus i pedagogik menar att det är viktigt att skilja läs- och skrivkunnighet från läs- och skrivförmåga när man diskuterar läs- och skrivproblem.¹⁴ *Läs- och skrivkunnighet* betecknar att en person kan läsa och skriva enkla meningar som krävs i vardagligt liv. Vid läs- och skrivinläring lär barnet sig skriftspråkets grundläggande konventioner och avkodningen automatiseras det vill säga han eller hon blir läs- och skrivkunnig. Det är denna kunskap de flesta tillägnar sig tidigt i livet. *Läs- och skrivförmåga* är ett vidare begrepp och den utvecklas under livet. Läsförmåga omfattar både avkodning och språkförståelse. Genetiska faktorer, pedagogiska insatser och miljöfaktorer påverkar läsförmågan. Ju mer en person läser desto bättre blir han eller hon på läsning och desto mer utvecklas läsförmågan. Genom egna läs- och skriverfarenheter får man kunskaper om skriftlig framställning, uppbyggnad m.m. De barn som inte fortsätter att utveckla sin läsförmåga efter att de lärt sig avkodningen kommer att få läs-svårigheter på grund av att kravnivån ökar med åldern. IALS-studien (Skolverket 1996) visar att variationen i läsförmågan ökar mellan de bästa och sämsta läsarna upp till 30 årsåldern. Det krävs träning för att behålla och utveckla sin läsförmåga. Tidiga insatser redan i förskolan kan förebygga läs- och skrivsvårigheter genom träning av fonologisk medvetenhet och förmåga t.ex. genom den så kallade Bornholmsmodellen. Men några barn kommer även med bästa möjliga pedagogik att ha svårt att nå tillfredsställande läsförmåga. För dem är kompensatoriska insatser nödvändiga i form av exempelvis ljudböcker eller tillrättalagd text, datorstöd med multimediapresentation och aktivt lärarstöd.

2.2.2 Vägar till läsförståelse

Monica Reichenberg, professor i allmän didaktik vid Göteborgs universitet, menar att det är viktigt att man i skolan arbetar med elevernas läsförståelse. Det gäller alla elever, även elever med utvecklingsstörning. Skolinspektionen har kritiserat grundsär-

¹⁴ Skolverket, 2001, Mats Myrberg: Att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter, en forskningsöversikt.

skolan för att de försummar aktiv läsundervisning för grundskolans äldre elever.¹⁵ För många elever, och även vuxna, gäller att de kan avkoda orden men inte förstå vad de läser. De läser texter passivt. Därigenom får de ytliga och fragmentariska kunskaper. För att man ska få behållning av en text är det nödvändigt att läsa den aktivt. Den aktiva läsningen kommer inte av sig själv utan här behöver eleverna undervisning hur de ska gå till väga. Samtidigt visade t.ex. PIRLS-studien att svenska lärare inte ägnade så mycket tid åt att lära eleverna generalisera och dra slutsatser, att förutse händelseförlopp och att beskriva texters stil och struktur. Att samtala om texterna var inte heller särskilt vanligt (om PIRLS se 4.1.6).

Ulrika Wolff presenterade i sin avhandling (2005) en kategorisering av bristande läsförmåga där i grova drag sju procent svarade mot kriteriet avkodar ok men förstår dåligt.¹⁶ En lika stor grupp svarar mot kriterierna avkodar dåligt men förstår ok. Den dominerande gruppen var elever med dyslexitypiska problem. De klarade uppgifter som ställde höga krav på kognitiv bearbetning men som hade begränsade krav på avkodning (av typ kartor, tabeller etc.). En text med samhällsinformation har undersökts av Reichenberg. En grupp vanliga läsare och en grupp svaga läsare med dyslexi och läs- och skrivsvårigheter fick läsa samma text i en ej anpassad version och en lättläst version. Gruppen vanliga läsare presterade bättre när de läst den ej anpassade texten än den lättlästa texten. De svaga läsarna presterade något bättre med den lättlästa texten men förbättringen var inte signifikant. De svaga läsarna upplevde den lättlästa texten som barnslig och ostimulerande. Både svaga och vanliga läsare ansåg att en bra lättläst text utmärks av stort typsnitt, luft mellan raderna, inga kolumner och kortfattad text.¹⁷

Reichenberg påpekar att lättlästa texter behövs men säger samtidigt att det är viktigt att definiera vad som avses med en lättläst text. Här verkar det råda delade meningar och några framhåller att korta meningar gör en text lättläst. Det är dock inte så enkelt. Korta meningar gör inte alltid en text lättare att läsa eftersom meningarna riskerar att inte hänga ihop och att det kräver att läsaren har goda förkunskaper.

Det finns ett antal grupper med behov av att få texter anpassade till sina förutsättningar, men grupperna är sällan homogena.

¹⁵ Skolinspektionen, Rapport 2010:9.

¹⁶ Ulrika Wolffs data baserades på PIRLS och IEA RL (IEA Reading Literacy) där särskolan inte var med, utan en blandad grupp med elever där elever med annat modersmål än svenska var störst undergrupp.

¹⁷ M Reichenberg 2013, Are "reader-friendly" texts always better?

Reichenberg framhåller att LL-förlaget och andra förlag som skriver lättlästa texter skriver för en mycket heterogen grupp vilket innebär att alla inte har samma behov när det gäller texter. Personer med dyslexi kan också ibland ha andra funktionsnedsättningar, t.ex. ADHD. Likaså kan barn med utvecklingsstörning ha t.ex. synnedsättning eller autism. Man kan därför inte mekaniskt välja texter anpassade för en viss grupp. I varje enskilt fall måste man klargöra problembilden innan man väljer eller föreslår en text. För att bedöma om en text är lättläst eller inte räcker det inte med att vi analyserar textens språkliga uppbyggnad. Man måste också ta hänsyn till läsarnas tolkningsramar, vilka föreställningar de har, vilket förhandsvetande som finns, vilka förhoppningar, önskningar och mål som läsaren har med sin läsning. Läsförståelse handlar alltid om ett samspel mellan text och läsare. En text ska vara både läslig och läsbar. Läslighet handlar om layout, typ- och teckensnitt, grafiska modeller och illustrationer. Läsbarhet handlar om vilka språkliga drag som gör texten begriplig. När man väljer en text till en person är det viktigt att den inte blir för lätt men inte heller för svår. De faktorer som hindrar en god läsförståelse är:

- bristfällig ordavkodning,
- bristfälligt flyt och låg läshastighet,
- otillräckligt ordförråd,
- svårighet att aktivera egna erfarenheter och förkunskaper,
- svårigheter med att läsa mellan raderna (interferenser),
- svårighet med textbindning (hur ord och stycken hänger ihop),
- passiv hållning, låg motivation, och
- komplicerad meningsbyggnad.^{18, 19}

Förlagen har nivåindelning av sina texter, men ”nivå” är ett problematiskt begrepp med tanke på de olika förutsättningar som finns hos målgrupperna. En mer framkomlig väg är att tala om anpassningsbehov. Hur långt från källtexten måste man gå för att öka läsbarheten? Nivåer är bara en aspekt som inom sig rymmer många former av anpassningsbehov av originaltexten. Man skulle istället kunna försöka att nivågruppera originaltexterna. Myrberg har

¹⁸ Monica Reichenberg, 2008, Vägar till Läsförståelse.

¹⁹ M Reichenberg I Lundberg, 2011, Läsförståelse genom strukturerade textsamtal.

myntat begreppet "läsarplattformar" för att beteckna hur exklusiv texten är, det vill säga hur begränsad skaran är som kan ta till sig texten.

Reichenberg anser att det inte räcker med en tillgänglig text utan att läraren behöver utveckla elevernas textförståelse genom strukturerade textsamtal. För att befästa och utveckla sin läsförmåga behöver man varje dag läsa på gränsen till sin förmåga.

2.2.3 Forskning om läsning och ögonrörelser

Jana Holsanova, docent i kognitionsvetenskap, och Richard Andersson post doc. vid Humanistlaboratoriet, Lunds universitet, använder sig av mätning av ögonrörelser för att studera hur olika personer läser.²⁰ Det handlar om samspelet mellan språk och bilder, bildens betydelse för lärande, visuellt tänkande och interaktion med olika medier. Forskarna anser att en text inte kan anpassas på samma sätt för alla de olika målgrupper som lättlästa texter vänder sig till. Olika typer av lässvårigheter som dyslexi, arbetsminnesproblem eller läsovana kräver olika typer av strategier för att förenkla en text. En text som är förenklad inom en dimension som en person inte har problem med, kan med sannolikhet leda till att texten uppfattas som platt och tråkig. Det saknas forskning på detta område och även ett systematiskt samarbete mellan forskare. De efterlyser forskning inom språkvetenskap för att undersöka vilka dimensioner det finns när man gör en text lättläst, inom psykolingvistik/logopedi för att undersöka vilka typer av språkliga fenomen som är problematiska för olika grupper och inom datalingvistik/datalogi för att ta fram ett protokoll för att koda en text och förenkla den.

2.2.4 Språkliga särdrag som inverkar på förståelsen

I en doktorsavhandling presenterar Katarina Mühlenbock en ny språkmodell för läsbarhet på svenska, baserad på flera språkliga nivåer och särdrag (SVIT). Avhandlingen undersöker vilka faktorer som påverkar läsbarheten i olika slags texter och om dessa faktorer sammanlagt kan konkurrera med traditionella läsbarhetsindex. Läsbarhet inbegriper kvalitativt, kvantitativt och uppgiftsorienterat

²⁰ Jana Holsanova, 2010, Myter och sanningar om läsning, Språkrådet.

perspektiv, Mühlenbocks syfte är att integrera dessa perspektiv i en läsbarhetsmodell. Hon anser att en läsare ska kunna få tillgång till texter som kompenserar för hans eller hennes individuella språkliga svårigheter. Sedan slutet av 1960-talet har man använt LIX som ett mått på läsbarhet (se 2.4.1). Med nya metoder har möjligheten att göra mer korrekta läsbarhetsanalyser ökat. SVIT uttrycker textkomplexitet och textgenre med högre noggrannhet än LIX. Mühlenbock identifierar språkliga särdrag som förmodas inverka på olika målgruppers förståelse av text. Avhandlingen visar att SVIT ger bäst resultat för att bedöma textegenskaper. Personer med nedsatt läsförmåga kan försees med lämpliga texter beroende på målgruppens språkliga förutsättningar och individuella önskemål i form av textgenre och tema.²¹

2.2.5 Digitala dokument för personer med lässvårigheter

Arne Jönsson, professor i datavetenskap vid Linköpings universitet och SICS East Swedish ICT AB, har inom ramen för ett forskningsprojekt tagit fram e-tjänsten *Friendly Reader*. Tjänsten sammanfattar digitala dokument för personer med lässvårigheter.²²

Friendly Reader ska underlätta läsning av långa och svåra dokument. Den är skapad för personer som av olika anledningar har svårt att ta till sig långa texter och med syftet att öka den digitala delaktigheten. Det går att styra längd och struktur av texten genom ett "reglage" från 100–1, skriva om till lätt svenska och ge synonymer till ord. Texten kan läsas på skärmen eller fås uppläst. Friendly Reader vänder sig i första hand till personer som använder skärmförstoring, personer som saknar flyt i läsningen och personer som undviker läsning. Den text man vill sammanfatta kopieras in i ett fönster och sedan kan man korta ner texten till önskad längd. Stilen kan göras olika stor och en markering läggs över raden för ökad läsbarhet. Ju mer man kortar, desto mindre innehåll finns dock kvar. Metoden som används är rent matematisk och bygger inte på någon språklig analys. Verket Friendly Reader är gratis och kan laddas ner från nätet eller användas direkt från en webbsida. Texterna som produceras av verket är inte utvärderade på

²¹ Katarina Heimann Mühlenbock, 2013, I see what you mean. Assessing readability for specific target groups. Språkbanken, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

²² Arne Jönsson, Sture Hägglund, 2012, Slutrapport projektgenomförande–Friendly Reader–e-tjänst med informationsextraktion ur digitala dokument för personer med lässvårigheter.

någon av användargrupperna, men under utvecklingsarbetet har man haft personer som har dyslexi med i arbetet.

Sammanfattning av ovanstående text till 49 procent:

Friendly Reader är en e-tjänst som sammanfattar digitala dokument för personer med lässvårigheter och är resultatet av ett forskningsprojekt inom ramen för Linköpings universitet, professor Arne Jönsson och SICS East Swedish ICT AB. Friendly Reader är en e-tjänst som ska underlätta läsning av långa och svåra dokument. Det är skapat för personer som av olika anledningar har svårt att ta till sig långa texter och med syftet att öka den digitala delaktigheten. Det går att styra längd och struktur av texten genom ett ”reglage” från 100–1, skriva om till lätt svenska och ge synonymer till ord. Den text man vill sammanfatta kopieras in i ett fönster och sedan kan man korta ner texten till önskad längd. Stilen kan göras olika stor och en markering läggs över raden för ökad läsbarhet.

2.3 Vad är en lättläst text?

Det finns ingen gemensam definition av begreppet lättläst utan det varierar beroende på avsändaren och vilken målgrupp man främst riktar sig till. Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur, Centrum för lättläst (CFL), som har regeringens uppdrag att arbeta med lättlästa texter, anser att följande karaktäriserar en lättläst text:

- Innehållet ska ta hänsyn till läsarens förutsättningar och förkunskaper, att ha svårt att läsa medför ofta bristfälliga förkunskaper i ett ämne.
- I en lättläst text måste det finnas en logisk tanke, tidsföljd eller känsla som binder samman texten.
- Det underlättar om den som skriver berättar på ett personligt sätt så att texten får en tydlig avsändare med egen röst.
- Språket i lättlästa texter ska ha konkreta och vardagliga ord och uttryck.
- Bildspråk och metaforer kan missuppfattas.
- Om krångliga ord och uttryck förekommer så ska det finnas en förklaring eller ett sammanhang som underlättar förståelsen.
- Meningarna ska vara enkla med få bisatser.

- Det är viktigt att text och bild överensstämmer och inte motsäger varandra. Illustrationer kan förklara och förtydliga eller skapa välbehövliga pauser i en text.
- Den grafiska formen ska underlätta för läsaren att ta sig genom texten. Det innebär att typsnitt, storlek på bokstäverna, mellanrum mellan raderna och radbrytning ska väljas med tanke på läsarens förutsättningar.

Lättlästa texter delas in i olika nivåer med utgångspunkt från läsförmåga. CFLL har tre nivåer medan andra förlag har fyra eller fem nivåer (se 4.1.1 och 4.4.2). Vem som kan läsa vilka böcker är alltid beroende på läsarens förkunskaper och lässituationen, dvs. om man läser själv eller får texten uppläst. Exempel på lättlästa texter från CFLL:

Nivå 1 ur Dansa salsa med mig (Killander och Almqvist)

Plötsligt sitter vi där. Min oro är borta.
Vi pratar om allt. Vad vi gör.
Var vi går ut och dansar.
Vad vi arbetar med.
Vi berättar om våra kompisar.
Jag är inte blyg för henne.

Nivå 2 ur I samma båt (Sara Wadel)

Noor var ansvarig för tvättstugan i Sjöberga,
området de bodde i. Hon såg till att allting fungerade
som det skulle för alla boende som ville tvätta.
Fel på maskiner i tvättstugan och misskötsel
rapporterade hon till fastighetsskötaren.
Hon sken som en sol den dagen hon fick jobbet.

Nivå 3 ur Förvandlingen (Kafka)

En morgon när Gregor Samsa vaknade i sin säng
hade han förvandlats till en skalbagge.
Han hade sovit oroligt hela natten
Och drömt märkliga drömmar. När det ljusnade
utanför fönstret var Gregor inte människa längre.
I stället låg en stor insekt på rygg i den smala sängen.

2.4 Historik

2.4.1 Lättlästa böcker

Tanken att framställa mer läsbara böcker för elever med föräldrar utan akademisk bakgrund uppstod för 100 år sedan i USA. Under mitten av 1900-talet utarbetades en läsbarhetsformel, Reading Ease, för att mäta läsbarhet med hjälp av ordlängd och meningslängd. På 1960-talet började man använda läsbarhetsformler, den mest kända är läsbarhetsindex (LIX). LIX mäter förekomsten av långa ord och genomsnittlig meningslängd. LIX under 30 är mycket lättläst, LIX 40–50 är medelsvår tidningstext och LIX över 60 mycket svår byråkratsvenska.²³

Behovet av lättlästa texter för vuxna psykiskt utvecklingsstörda och språkfattigt döva i Sverige lyftes fram under 1960-talet av Skolöverstyrelsen (SÖ). Myndigheten ansåg att det fanns ett behov av språkligt och typografiskt förenklad litteratur för denna grupp. SÖ tillsatte en arbetsgrupp som skulle införliva idén om lättlästa böcker i Sverige.²⁴ I sin anslagsframställning begärde SÖ ett bidrag till de handikappades kulturella verksamhet och budgetåret 1968/69 beviljades 60 000 kr för framställning av lättläst litteratur.

Arbetsgruppen för lättlästa böcker vid SÖ hade som främsta uppgift att ge ekonomiskt stöd till utgivning av lättlästa böcker. Medlen användes som produktionsstöd till bokförlag. Böckerna riktade sig till personer som av olika orsaker hade svårt att läsa. Lättlästa böcker skulle förena kravet på lättlästhets med kravet på litterär kvalitet. De första böckerna gavs ut 1968 och de var bearbetningar av redan existerande titlar. Marknadsföringen av böckerna sköttes av bokförlagen. Det var många olika bokförlag som gav ut böckerna och de kunde köpas i bokhandeln eller lånas på bibliotek. Ungefär 20 lättlästa böcker per år gavs ut, de flesta fanns även som talböcker och kunde lånas genom bibliotek eller Talboks- och punktskriftsbiblioteket. Arbetsgruppen hade även en verksamhet med bokombud som fanns i varje län. SÖ:s arbetsgrupp förmedlade stöd till lättlästa böcker fram tills verksamheten överfördes till LL-stiftelsen 1988. Det fanns då cirka 220 titlar på olika språknivåer.

²³ M Reichenberg, I Lundberg, 2011, Läsförståelse genom strukturerade textsamtal.

²⁴ Karin M Wennström, Å andras vägnar: LL-boken som litteratur-, kultur och handikapppolitiskt experiment: En kommunikationsstudie (Linköping: Tema Kommunikation, Linköpings universitet, 1995), 9.

Flera statliga utredningar under 1970–1980-talen tog upp behovet av litteratur och litteraturstöd för utvecklingsstörda och hörselskadade. Litteraturutredningen tog i sitt slutbetänkande *Boken* upp vuxna läshandikappades situation och behovet av forskning på området.²⁵ Utredningen föreslog en utökning av utgivning av lättlästa böcker till minimum 20 titlar per år. Handikapputredningen föreslog i sitt betänkande *Kultur åt alla!* en ökning av utgivningen av lättlästa böcker till 40 böcker om året.²⁶ I en proposition om litteratur och folkbibliotek lyftes lättlästa böcker fram för att nå eftersatta grupper.²⁷ Utvecklingen föreslogs bli inriktad på att förbättra marknadsföring och distribution genom bokbranschens egna kanaler.

2.4.2 Lättlästa nyheter

Handikapputredningen tog även upp behovet av lättlästa nyheter efter att en rapport tagits fram på uppdrag av SÖ om en lättläst dagstidning för vuxna.²⁸ Även Riksförbundet Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning (FUB) drev frågan om en lättläst nyhetstidning. De betonade att invecklade sammanhang kan förstås, om de förklaras utifrån utvecklingsstördas egna erfarenheter.

Taltidningskommittén, med uppdrag att fördela bidrag till tidningsföretag för utgivning av radio- och kassettidningar för synskadade fick ett tilläggsuppdrag att utreda förutsättningarna för nyhetsförmedling till utvecklingsstörda och andra begåvningshandikappade.²⁹ De startade 1984 en försöksverksamhet med en lättläst nyhetstidning, 8 SIDOR. Den primära målgruppen var lätt eller måttligt begåvningshandikappade vuxna och grupper med olika läshandikapp. Institutioner som särskolor, grundläggande vuxenutbildningar, dagcentraler för utvecklingsstörda och bibliotek förväntades använda tidningen i sin verksamhet. En utvärdering av verksamheten visade att tidningsformen var möjlig för att förmedla nyheter och att det fanns ett stort behov av en lättläst nyhetstidning.³⁰ Kommittén föreslog att försöket skulle permanentas och att en särskild stiftelse skulle ansvara för utgivningen.³¹

²⁵ SOU 1974:5.

²⁶ SOU 1976:20.

²⁷ Prop. 1984/85:141.

²⁸ SÖ, Lars Alfvegren, Lättläst tidningstext för vuxna läshandikappade.

²⁹ U 1982:05.

³⁰ Utbildningsdepartementet, Ds U 1985:6 Utvärdering av nyhetstidningen 8 SIDOR.

³¹ Utbildningsdepartementet, Ds U 1985:7 Nyhetsförmedling till begåvningshandikappade.

I maj 1986 föreslog regeringen, i propositionen om nyhetsförmedling till begåvningshandikappade,³² att verksamheten med en nyhetstidning skulle fortsätta. Vidare föreslogs att tidningen skulle utformas så att den blev till nytta även för andra grupper och vara obunden av ägarintressen och parti- och intressepolitiskt neutral. En stiftelse skulle bildas för att äga och ge ut tidningen och den skulle finansieras dels med prenumerationsintäkter, dels med ett särskilt bidrag. Med utgångspunkten att alla ska kunna delta i samhällslivet på lika villkor beslöt riksdagen om en fortsättning enligt propositionens förslag.³³

2.4.3 Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur

Den 1 januari 1987 startade Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation sin verksamhet med uppgiften att äga och ge ut en nyhetstidning för begåvningshandikappade. Ganska snart efter att stiftelsen bildats ansåg regeringen att det var lämpligt att föra över bokutgivningen av lättlästa böcker till samma stiftelse och den 1 juli 1988 genomfördes en namnändring till Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur (LL-stiftelsen).

LL-stiftelsens verksamhet reglerades i stadgar som fastställdes av regeringen. Stadgarna för Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation beslutades av regeringen den 22 november 1986.³⁴ Därefter har stadgarna ändrats av regeringen en gång, den 22 juni 1988.³⁵ Stiftelsens ändamål var att äga och ge ut en nyhetstidning för begåvningshandikappade och se till att lättlästa böcker producerades och gavs ut. Verksamheten skulle drivas utan vinstsyfte inom ramen för ett avtal mellan staten och stiftelsen och en styrelse som utsågs av regeringen skulle sköta stiftelsens angelägenheter. Stiftelsens direktör skulle vara ansvarig utgivare för tidningen.

Förutom att ge ut en lättläst tidning och lättlästa böcker skulle stiftelsen även sträva efter att nå ut till andra grupper än begåvningshandikappade vars läsförståelse var begränsad. Det statliga anslaget fick användas enligt riktlinjer. Prenumerationsavgiften för tidningen borde utgå från dagstidningarnas lösnummerpris.

Under 1990-talet utvecklade LL-stiftelsen sin verksamhet. Tidningsutgivningen höjdes från 45 nummer till 50 nummer per år,

³² Prop. 1985/86:175.

³³ Prop. 1985/86:175, bet. 1986/87:KU4, rskr. 1986/87:4.

³⁴ Utbildningsdepartementet, Dnr 3544/86, 3516/86 (delvis).

³⁵ Utbildningsdepartementet, Dnr 1746/88 (delvis), 1925/88 (delvis), 2203/88.

utgivningen av antalet lättlästa boktitlar per år ökade och ett utvecklingsarbete påbörjades. Stiftelsen startade 1991 ett eget bokförlag för utgivning av lättlästa böcker och en postorderbokhandel för försäljningen. Syftet var att förbättra marknadsföringen av lättlästa böcker då förlagen inte hade en upparbetad marknadsapparat som nådde målgruppen. Försök med läsombud påbörjades 1992 i några kommuner och permanentades 1994. 1997 bytte LL-stiftelsen på eget initiativ sitt namn till Centrum för lättläst. Samma år startade stiftelsen lättläst-tjänsten som bearbetar samhällsinformation till lättläst svenska och anordnar kurser i att skriva lättläst.

3 Olika målgrupper för lättläst

Vilka målgrupper som lättlästa texter och material är tänkta att vända sig till finns inte tydligt uttryckt i något överordnat beslut eller dokument utan har varierat över åren. Utredningen gör här inte något eget urval utan tar upp alla grupper som nämnts av olika aktörer. De som utgör målgrupperna är de som av olika skäl behöver eller efterfrågar lättläst material. Kärnan har dock alltid varit personer med funktionsnedsättning. Det finns ingen officiell statistik över hur stora de olika grupperna är och inte heller uppdelat på kön.

När SÖ började med att ge ut lättlästa böcker var de tänkta att vända sig till vuxna personer med utvecklingsstörning och senare även personer med läs- och skrivsvårigheter, invandrare, afatiker, och barndomsdöva. När verksamheten sedan fördes över till LL-stiftelsen snävades målgruppen in till att börja med, till dem med störst behov det vill säga personer med utvecklingsstörning. Tidningen 8 SIDOR skulle i första hand vända sig till begåvningshandikappade. Senare har målgruppen åter vidgats.

Enligt avtalet mellan staten och Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur (CFLL) är målgruppen för lättlästa texter personer med funktionsnedsättning. I Kulturdepartementets riktlinjer för budgetåret 2013 står att personer med utvecklingsstörning och vissa andra grupper med lässvårigheter ska tillgodoses med nyhetsinformation och litteratur. CFLL beskriver själv sina målgrupper som:

- personer med utvecklingsstörning,
- äldre med demens,
- personer med invandrarbakgrund som befinner sig i utbildning,
- dyslektiker,
- personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, t.ex. ADHD och autism,

- läsovana personer, de som av olika orsaker inte skaffat sig läsvanor eller tränat upp sin läsförmåga.

Även barn i skolåldern och nyanlända som ska lära sig svenska kan ha nytta av lättläst material. CFLL menar att antalet personer som behöver lättlästa texter ökar, med hänvisning till den senaste IALS-studien om läsförståelse, där 25 procent inte klarade de högt ställda kraven på läsförståelse motsvarande 9 år i grundskolan och att 7–8 procent hade sådana lässvårigheter att lättlästa texter var deras enda möjlighet till läsning.¹ CFLL anser därför att det finns ett behov av något som är mer lättläst än ”normalprosan” för ett stort antal personer.

Lundberg och Reichenberg menar att alla stöter på svåra och tunglästa texter och därför kan behöva lättlästa texter, men för vissa grupper är behoven särskilt stora:²

- barn och vuxna som lär sig läsa,
- de som har lässvårigheter, t.ex. dyslexi, barn och vuxna med koncentrationssvårigheter eller neuropsykiatriska störningar,
- barn och vuxna med utvecklingsstörning,
- barn och vuxna med hörselnedsättning,
- vuxna med låg utbildning och bristfällig läserfarenhet,
- barn och vuxna med annan språklig eller kulturell erfarenhet,
- barn och vuxna med språkstörningar, och
- barn och vuxna med motoriska och perceptuella svårigheter.

Afasiförbundet drev 2009 ett projekt om begriplig samhällsinformation tillsammans med Förbundet funktionshindrade med läs- och skrivsvårigheter, Dyslexiförbundet FMLS, Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning (FUB), Riksförbundet Attention och Sveriges Dövas riksförbund. Funka Nu fick i uppdrag att genomföra projektet. Projektet hade huvudfokus på dem som har svårt att läsa och förstå information. Arbetet resulterade i att följande bakgrundsfaktorer definierades om varför någon behöver lättlästa texter:

¹ The National Agency for Education, 2000, Report No. 188 The International Adult Literacy Survey – IALS.

² I Lundberg och M Reichenberg, 2009, Vad är lättläst? SPSM.

- personer som har en nedsatt begåvning som påverkar förmågan att läsa, t.ex. med lindrig utvecklingsstörning,
- personer som har en skada eller sjukdom som tillfälligt eller permanent sätter ner förmågan att läsa, t.ex. som nyligen fått afasi,
- personer som har stora svårigheter med korttidsminne eller mycket stora lässvårigheter men som ändå vill eller måste läsa en text, t.ex. ADHD och dyslexi,
- personer som har svenska som andraspråk och som ännu inte har lärt sig svenska tillräckligt bra,
- personer som snabbt vill skaffa sig överblick, t.ex. journalister och riksdagsledamöter, och
- personer som fungerar som "ombud" åt någon med stora lässvårigheter t.ex. en anhörig.

3.1 Personer med funktionsnedsättningar

Funktionsnedsättning är en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. Funktionshinder beskriver den begränsning som en funktionsnedsättning innebär i relation till omgivningen. En funktionsnedsättning behöver inte innebära ett hinder för delaktighet. Det är först om miljö och omgivning är otillgänglig för personer med funktionsnedsättning som funktionshinder uppstår.³ En funktionsnedsättning kan finnas redan från födseln eller uppstå under en persons livstid. Lättlästa texter utarbetades för personer med intellektuella funktionsnedsättningar när arbetet med lättläst inleddes av SÖ på 1960-talet. Personer med funktionsnedsättningar finns dels i samma sammanhang som alla andra, dels på speciella institutioner och boenden.

Barn och vuxna med utvecklingsstörningar

Utvecklingsstörning är när en persons kognition inte utvecklas normalt. Personerna har inte samma förutsättningar som andra för att förstå, lära sig nya saker och uttrycka sina tankar och känslor. Det är de kognitiva funktionerna som påverkas, inte de känslor-

³ Socialstyrelsens rekommendationer för nya termer inom funktionshinderområdet 2008.

mässiga faktorerna, kreativiteten eller den kroppsliga utvecklingen. Ungefär 38 000 barn, ungdomar och vuxna i Sverige har en utvecklingsstörning.⁴ Utvecklingsstörning är en svårare form av inlärningssvårigheter och yttrar sig olika hos olika personer men alla behöver personligt stöd och hjälpmedel. Vad personen klarar av beror också på vilket stöd och vilken träning han eller hon har fått. En person med utvecklingsstörning behöver längre tid än andra för att förstå, lära sig nya saker och uttrycka sina tankar och känslor. En utvecklingsstörning kan vara grav, måttlig eller lindrig och med utvecklingsstörningen kan personen även ha andra funktionsnedsättningar, t.ex. nedsättning av rörelseförmågan eller synnedsättning. Personer med utvecklingsstörning kan lära sig att läsa men har ofta ett begränsat ordförråd, det gäller särskilt abstrakta ord, och de har också ett begränsat arbetsminne. De behöver tillrättalagda texter med vardagliga, konkreta ord och korta meningar.

Barn och vuxna med nedsatt hörsel

En hörselnedsättning innebär att ljuden blir svagare, kan förvrängas eller helt försvinna. Det blir också svårare att höra när det finns störande ljud. Det finns mycket lite forskning om barn och vuxna med hörselnedsättningar har behov av lättlästa texter och i så fall hur texterna ska utformas. Flera forskare har visat att döva som tidigt kommer i kontakt med teckenspråk har lättare att lära sig läsa. Det finns i Sverige ungefär 8 000–10 000 barndomsdöva och cirka 30 000 teckenspråksanvändare.⁵

Barn och vuxna med språkstörning och afasi

Afasi är en samlingsbeteckning för språkliga skador som uppstår efter en förvärvad hjärnskada och som kan drabba människor i alla åldrar. Den som har afasi har varierande svårigheter att förstå, tala, läsa och/eller skriva. Räkneförmågan kan också påverkas. Däremot är intellektet ofta normalt trots att man inte kan uttrycka sina tankar i tal och skrift. Oftast orsakas afasin av stroke. Ny forskning har visat att patienter med afasi som får datorbaserat skrivstöd lättare kan träna upp sin skrivförmåga. Vid språkstörning finns

⁴ <http://www.fub.se/fakta/>.

⁵ <http://www.sdr.org/om-dova/statistik>.

svårigheter med språkets form, innehåll eller användning. Ofta är det en kombination av alla dessa delar. Både språkproduktion och språkförståelse kan vara påverkad. Personer med språkstörning kan trots en bra hörsel behöva stöd att förstå och tolka språklig information.

Dyslexi

Dyslexi är ärftligt betingade läs- och skrivsvårigheter och har inget samband med intellektuella svårigheter. Det är en nedsättning i vissa språkliga funktioner, särskilt de fonologiska (fonologi avser språkets ljudmässiga form), som är viktiga för att kunna utnyttja skriftens principer för kodning av språket. På 1970-talet började dyslexiforskare intressera sig för den fonologiska förklaringsmodellen som det i dag råder stor enighet om. Nedsättningen ger sig i första hand till känna som svårigheter att uppnå en automatiserad ordavkodning vid läsning.⁶ Dyslexi leder till svårigheter med läsförståelsen och ofta en begränsad läserfarenhet. Även om dyslexiproblematik delvis är ärftlig, är det inte enbart biologiska faktorer som avgör hur stora läs- och skrivproblem ett barn får. Andra viktiga faktorer är hur mycket språklig stimulans barnet får i sin hemmiljö samt vilken undervisning barnet får i förskolan och skolan.

Läs- och skrivsvårigheter kan förekomma av olika anledningar och har inte alltid samma orsak som dyslexi. Det finns inte någon exakt definition eller gränsvärde för att avgöra om det är fråga om läs- och skrivsvårigheter eller dyslexi. I skolan har problemen uppmärksamrats allt mer medan läs- och skrivsvårigheter hos vuxna inte är lika ofta omnämnt. Omkring en halv miljon svenskar eller 4–8 procent av befolkningen beräknas ha läs- och skrivsvårigheter eller dyslexi.⁷ Det kan innebära allt från lindriga till mycket stora läs- och skrivsvårigheter.

⁶ Ingvar Lundberg, 2010, Läsningens psykologi och pedagogik.

⁷ <http://www.spsm.se/sv/Stod-i-skolan/Funktionsnedsattningar/Las--och-skrivsvårigheter--dyslexi/>.

Barn och vuxna med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning

En neuropsykiatrisk funktionsnedsättning innebär att hjärnan hos en person inom vissa områden fungerar annorlunda jämfört med hur det är för de flesta andra. Personer med ADHD (Attention Deficit/Hyperactivity Disorder) har svårt med uppmärksamhet, impulskontroll och överaktivitet. Att inte kunna koncentrera sig på en uppgift under en längre tid gör det svårt att använda sina förmågor. De har därför svårt att läsa längre sammanhängande texter. Texterna behöver vara korta och överblickbara. Personer med autism och Aspergers syndrom kan ha begränsningar inom social interaktion, kommunikation och föreställningsförmåga t.ex. att sätta sig in i andras tankar och känslor. Det kan leda till att man har lätt att förstå informationsmaterial och faktatexter men kan ha svårigheter med skönlitteratur.

Personer med demenssjukdom

Det totala antalet demenssjuka i Sverige beräknas till närmare 150 000 personer,⁸ Demens innefattar en organisk psykisk störning av högre intellektuella funktioner med försämring av minne och logiskt tänkande, samt personlighetsförändringar och emotionella störningar utan medvetandesänkning. Demenssjukdom innebär en kognitiv reduktion som leder till en påtaglig eller invalidiserande oförmåga. De flesta fall av demenssjukdom drabbar äldre personer, senil demens. Bland människor över 80 år räknas demens som en folksjukdom och man beräknar att var femte person över 80 år har drabbats av någon typ av demenssjukdom. För demenssjuka är det viktigt med en psykiskt stimulerande miljö. När förmågan att läsa och koncentrera sig avtar kan högläsning av lättlästa texter vara det alternativ som fungerar bäst. En stunds högläsning kan skapa närhet och ge en fin stund tillsammans.

3.2 Barn som håller på att lära sig läsa

Barn lär sig läsa i hemmet, i förskolan eller vanligast under de första årskurserna i skolan. För många barn går detta lätt och enkelt, för andra tar det längre tid. En systematisk och noggrann undervisning

⁸ Svenskt Demenscentrum.

är en bra grund. Viktigt är också att barnet läser ofta och mycket. I undervisningen behövs texter med ord och meningsbyggnad anpassad till barnets nivå. För förskolan, grundskolan och grundskolskolan finns mål för barnets läs- och skrivutveckling formulerade i läroplanerna.

3.3 Personer med motoriska eller perceptuella svårigheter

Personer med motoriska eller perceptuella svårigheter kan ha svårt att läsa för att de har svårt att hålla huvudet stilla, dålig talmotorik eller att ögonrörelserna är dåligt automatiserade. Dessa personer behöver grafisk tydlighet och rena bilder för att kunna förstå innehållet i en text.

3.4 Invandrare som lär sig svenska

Invandrare är en mycket heterogen grupp med olika behov beroende på bakgrund och om personen har speciella svårigheter som de ovan nämnda. Alla har det gemensamt att de har ett annat modersmål och har svenska som ett andra språk. De personer som har invandrat till Sverige behöver lära sig det svenska språket för att kunna fungera i samhället och för att kunna klara en utbildning eller få ett arbete. Frågan om förenklade texter eller autentiska texter är bäst när man lär sig svenska är svår och forskarna är oeniga. Det är framför allt i början av språkinläringen som invandrare kan ha hjälp av lättläst material för att komma i gång med sin språkinläring. Men det är inte alltid de har behov av lättlästa texter utan de kan lika ofta behöva mer avancerade texter men med muntliga förklaringar eller med bilder. Lättlästa nyhetstidningar är dock frekvent använda inom sfi-utbildningen.

3.5 Jämställdhetsperspektiv på målgrupperna

Det är välkänt utifrån PISA- och PIRLS-studierna att flickor har betydligt bättre kunskaper i läsförståelse än pojkar (se 4.1.6). Den pedagogiska forskningen pekar på två förklaringar till varför flickor är mer högrepresterande än pojkar i skolan. Flickor lägger ner mer tid

och engagemang i skolarbetet och har mer effektiva arbetssätt. Pojkar har alltid läst mindre än flickor, och deras språkmognad är senare. Därför är läsning och skrivning exempel på ett område som kräver genusmedvetenhet kanske med särskilt fokus på pojkar. Vad gäller personer med funktionsnedsättningar har utredningen inte kunnat hitta någon forskning som belyser läsförståelse uppdelat efter kön och det går därför inte att säkert uttala sig om förhållanden mellan flickors och pojkars eller kvinnors och mäns läsförståelse i målgrupperna för lättläst. För att väcka lusten att läsa hos pojkar och män kan lättlästa texter till viss del inriktas mot intresseområden som kan locka dem till läsning.

3.6 Förmedlare

De personer som behöver lättläst är i regel inte de som själva efterfrågar eller köper lättläst material. Istället är det föräldrar eller personal på olika institutioner som fungerar som så kallade förmedlare och som uppmärksammar dem på denna möjlighet att få anpassat material. Ofta måste förmedlarna också vara de som tillhandahåller det lättlästa materialet.

3.6.1 Föräldrar och anhöriga

Att ge sina barn stimulans genom att läsa högt är viktigt för de allra flesta föräldrar, så även för föräldrar till barn med funktionsnedsättning eller dyslexi. Dessa föräldrar eller andra närstående, kan då behöva anpassade texter. Även för vuxna med funktionsnedsättning finns ofta närstående som vill engagera sig i deras utveckling och ge dem möjligheter till läsupplevelser.

3.6.2 Förskollärare, lärare och annan skolpersonal i barn- och ungdomsskolan

Alla barn som tillhör målgrupperna för lättläst finns också inom skolväsendet.⁹ För dessa barn och elever behövs alternativa lärvärktyg som t.ex. e-böcker, talsyntesprogram, stavningskontroll, anteckningshjälpmedel, barnböcker och skönlitteratur på lättläst för att kunna ge en bra pedagogisk verksamhet och en likvärdig utbildning. En av skolans uppgifter är att inspirera eleverna till att läsa och öka intresset för litteratur. Att läsa förstärker språkutvecklingen och litteraturen har därför en viktig plats i undervisningen. Läsning är särskilt viktigt för språkutvecklingen hos elever som inte har svenska som modersmål. Förmågan till kritiskt tänkande, att granska och analysera frågeställningar och företeelser kan också utvecklas genom läsning av skönlitteratur.

Alla elever ska få en utbildning anpassad efter förutsättningar och behov. Skolinspektionen konstaterar i en kvalitetsgranskning att anpassningen av undervisningen för elever med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi behöver utvecklas i nästan samtliga av de granskade skolorna.¹⁰

Elever med utvecklingsstörning ska få en utbildning i grundsärskolan och gymnasiesärskolan som är anpassad efter varje elevs förutsättningar. Innan en kommun beslutar att ta emot ett barn i särskolan måste kommunen göra en psykologisk, pedagogisk, medicinsk och social bedömning av elevens behov av särskoleutbildning. Omkring 9 700 elever går i grundsärskolan. Eleverna går i särskilda klasser eller integrerat i grundskolan. Inom grundsärskolan finns en särskild inriktning som kallas träningsskola. Träningsskolan är avsedd för elever som inte kan tillgodogöra sig hela eller delar av utbildningen i grundsärskolans ämnen.

Gymnasiesärskolan är en frivillig skolform som ungdomar med en utvecklingsstörning kan välja efter avslutad grundsärskola eller träningsskola. Cirka 8 800 elever går i gymnasiesärskolan. Gymnasiesärskolan erbjuder program som främst är inriktade på yrkesförberedelser.

Elever som på grund av sin funktionsnedsättning eller andra särskilda skäl inte kan gå i grundskolan eller grundsärskolan ska tas

⁹ Skolväsendet omfattar skolformerna: förskola, förskoleklass, grundskola, grundsärskola, specialskola, sameskola, gymnasieskola, gymnasiesärskola, kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna, och utbildning i svenska för invandrare. I skolväsendet ingår också fritidshem.

¹⁰ Skolinspektionen 2011:8, Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i grundskolan.

emot i specialskolan om de är dövblinda eller annars synskadade och har ytterligare funktionsnedsättning eller är döva eller hörselskadade, eller har en grav språkstörning. Specialskolan har cirka 460 elever inskrivna.¹¹

3.6.3 Lärare och personal inom vuxenutbildningen

Vuxna personer som har en utvecklingsstörning eller förvärvad hjärnskada kan studera inom särskild utbildning för vuxna (särvux) från och med andra kalenderhalvåret det år han eller hon fyller 20 år. Närmare 4 600 elever går på olika nivåer inom särvux.

Hemkommunen är skyldig att se till att utbildning i svenska för invandrare (sfi) erbjuds dem som har rätt till det. 100 000 personer deltog i sfi-utbildning 2012 och antalet har ökat markant under senare år.¹² Invandrare har rätt till utbildning i sfi från och med andra kalenderhalvåret det år han eller hon fyller 16 år, är bosatt i landet och saknar grundläggande kunskaper i svenska språket. Utbildningen ska finnas tillgänglig så snart som möjligt efter att en person fått rätt till sfi-utbildning.

3.6.4 Folk- och skolbibliotekarier

Biblioteken har ett uppdrag att främja läsning och tillgång till litteratur och både folkbibliotekarier och skolbibliotekarier har en läsfrämjande roll. Folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att erbjuda litteratur anpassad till deras behov och åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska. Folkbiblioteken ska vidare ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur anpassad till deras behov.¹³ Bibliotekarierna genomför läsfrämjande aktiviteter, den vanligaste aktiviteten är bokprat som innebär att en bibliotekarie besöker en grupp barn och pratar om böcker och läser högt ur någon bok som kan intressera barnen. Andra vanliga läsfrämjande aktiviteter är författarmöten och sagostunder.

¹¹ Skolverkets statistik, Samtliga skolformer, Tabell 1: Skolor och elever läsåret 2012/13.

¹² Skolverkets statistik, Sfi, Tabell 1: Elever, nybörjare och kursdeltagare 1997–2011.

¹³ Ny bibliotekslag trädde i kraft den 1 juli 2013.

3.6.5 Läsombud och personal inom vården

Personer med olika former av funktionsnedsättningar, exempelvis utvecklingsstörning eller demenssjukdom kan bo på ett gruppboende enligt lagen om särskilt stöd och service. De boende ska ges möjlighet att leva ett så normalt liv som möjligt efter vars och ens förmåga. Verksamheterna bedrivs efter individuellt biståndsbedömda insatsplaner. De boende har tillgång till vård- eller stödpersonal. Personer som bor på gruppboende behöver tillgång till information och olika aktiviteter som alla andra. Personalen har en viktig uppgift att uppmuntra till enskild läsning och högläsning i grupp. Läsombud är personer som med stöd av CFLL har tagit på sig ett extra uppdrag att försöka inspirera till läsning bland personer med funktionsnedsättningar och demenssjukdom.

3.6.6 Myndigheter

Alla människor ska kunna kommunicera med myndigheter och ta del av dess information. Handisam har i sina riktlinjer beskrivit vilka krav som ställs på skriftlig information, webb-platser och e-tjänster, film och digitala medier, telefonsamtal, korrespondens och meddelanden, personliga möten och konferenser.¹⁴ Det är oftast de informationsansvariga på myndigheterna som bevakar och arbetar med detta. Flera myndigheter har lättläst information på sin hemsida.

3.6.7 Intresseorganisationer

Det finns ett stort antal intresseorganisationer med anknytning till ovan nämnda målgrupper. Exempel på sådana är Afasiförbundet, Alzheimerföreningen, Dyslexiförbundet FMLS, Hjärnkraft, FUB, Grunden m.fl. Dessa föreningar informerar och inspirerar sina medlemmar till aktiviteter och är viktiga förmedlare av lättläst.

3.6.8 Folkhögskolor och studieförbund

En stor grupp läsovana personer som inte har tränat upp sin läsförmåga varken i skolan eller efteråt gör det genom kurser på folkhögskolor, på arbetsplatser eller i studiecirkelar genom att få

¹⁴ Handisam, Riv hindren - Riktlinjer för tillgänglighet 2012.

information och vägledning om lättlästa böcker och tidningar. Flera folkhögskolekurser har långsammare studietakt och riktar sig bl.a. till personer med läs- och skrivsvårigheter. De erbjuder också kurser för personer med funktionsnedsättningar och för invandrare. Även studieförbunden har ett stort antal studiecirklar som riktar sig till personer med funktionsnedsättningar, och till invandrare som inte har svenska som första språk.

4 Aktörer inom lättläst

I utredningens uppdrag ingår att identifiera och beskriva relevanta aktörer inom olika sektorer, som skulle kunna bidra till arbetet för lättläst. Aktörerna är de som tillhandahåller olika former av lättläst material till de tidigare beskrivna målgrupperna. Ingen av aktörerna har någon inriktning utifrån kön. Aktörerna har delats in i de som är offentliga, det civila samhället och de som är kommersiella. Vi har även studerat lättläst i några andra länder.

4.1 Offentliga aktörer – statliga

Förutom Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur, Centrum för lättläst (CFLL) har inga andra statliga stiftelser eller myndigheter något uttalat uppdrag som gäller produktion av lättlästa nyheter eller lättläst litteratur. Många myndigheter har dock uppdrag utifrån funktionshinderspolitiken eller kultur- och språkpolitikens mål om lättillgänglig information och allas rätt till att utveckla och tillägna sig det svenska språket. Inom utbildningspolitiken finns också uppdraget att undervisningen ska bidra till att alla elever och studerande utvecklar sin läsförmåga och sitt intresse för att läsa och skriva.

4.1.1 Centrum för lättläst

Uppdrag

Centrum för lättläst (CFLL) vars formella namn är Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur (LL-stiftelsen) är en statlig stiftelse. Stadgarna för stiftelsen fastställdes av regeringen 1988. Enligt dessa är stiftelsens ändamål att äga och ge ut en nyhetstidning för begåvningshandikappade samt att ombesörja utgivning

av lättlästa böcker. Tidningen ska inte driva opinionsbildning i partipolitiska eller intressepolitiska frågor. Verksamheten ska drivas utan vinstsyfte inom ramen för avtal mellan staten och stiftelsen, avtalen är treåriga och det senaste löper för tiden den 1 januari 2012–31 december 2013. Riktlinjer för CFLL beslutas av regeringen för ett år i taget, senast för år 2013. CFLL leds av en direktör samt en styrelse med sex ledamöter och tre suppleanter. Styrelsen utses av regeringen och direktören utses av styrelsen. Stiftelsen har 28 personer anställda.

Det övergripande verksamhetsmålet för statens bidrag enligt riktlinjerna till CFLL är att personer med utvecklingsstörning och vissa andra grupper med lässvårigheter ska tillgodoses med nyhetsinformation och litteratur. Verksamheten delas in i:

- Nyhetstidningen 8 SIDOR
- Lättlästa böcker
- Läsombud och övrig marknadsföring
- Rollen som kompetenscentrum inklusive Lättläst-tjänsten
- Samverkan
- Lättläst i skolan.

8 SIDOR

8 SIDOR är en nyhetstidning som skrivs på lättläst svenska och med stor text, texterna kräver inte heller stora förkunskaper av läsaren. Den finns som papperstidning, ljudtidning och för läsplatta. Tidningen utkommer en gång i veckan som papperstidning. Dessutom drivs webbsidan www.8sidor.se där redaktionen varje vardag lägger ut nyheter. Varje vardag görs också en radiosändning med nyheter. 8sidor.se erbjuder läsaren de viktigaste nyheterna på lättläst. Vid större nyhetshändelser uppdateras webbsidan flera gånger om dagen.

Ett arbete med att ta fram en nyhetsapplikation för mobila enheter har inletts och under 2013 lanseras en första nyhetsapplikation till dem som i dag använder 8sidor.se. Tidningen har en blogg och finns också på Facebook och Twitter. Chefredaktören är ansvarig utgivare. Dessutom arbetar tre journalister och en bildredaktör med att producera tidningen. Inriktningen är att förklara

vad, var och varför något har hänt. Prenumerationspriset för ett år är 825 kr.

Upplagan och därmed även efterfrågan på tidningen 8 SIDOR har varierat under de senaste 20 åren från en upplaga på 6 000 till en upplaga som högst på drygt 12 000 år 2003. För år 2012 låg upplagan på knappt 9 000. Prenumeranter finns inom grundskolan, grundsärskolan, gymnasiesärskolan, bibliotek och inom omsorgen. En läsarundersökning visade att varje tidning läses av cirka åtta personer. Läsare av papperstidningen är:

- 45 procent elever och lärare i grundskolan,
- 20 procent personer med intellektuella funktionsnedsättningar och deras personal och lärare,
- 25 procent bibliotek och övrigt,
- 10 procent elever och lärare inom vuxenundervisning och sfi.

8sidor.se hade 2012 cirka 900 000 besök av 345 000 enskilda besökare vilket innebär cirka 4 000 besökare per dag, detta är en ökning av besöken med sju procent från föregående år.

8 SIDOR har startat ett projekt *Kommentarsfält för alla* med medel från Post- och telestyrelsen (PTS), arbetet går ut på att utveckla ett kommentarsfält anpassat till personer med funktionsnedsättningar. Tidningen är också sammankallande till branschmöten om digital tillgänglighet.

Lättlästa böcker

LL-förlaget ger ut lättlästa böcker. Böckerna har framförallt varit riktade till en vuxen publik, men på senare år har antalet böcker till barn och unga ökat. Fyra personer arbetar på förlaget.

En lättläst bok ska ha ett tydligt innehåll, språket ska vara konkret och vardagligt. Böckerna är ofta illustrerade med ett tydligt typsnitt och grafisk form med luft kring text och bild. Böckerna är indelade i tre nivåer:

1. *Lättast*: Här finns böckerna där bilder är det som bär berättelsen. Mycket lite text med enkla meningar och korta rader. Lätta kapitelböcker där handlingen utspelas i vardaglig miljö och har få personer. Ordvalet är enkelt, meningarna korta.

2. *Lättare*: Handlingen är enkel och väl disponerad, ord och uttryck är välkända, meningarna korta. Böckerna är oftast illustrerade men pocketböcker, klassiker och en del ungdomsböcker kan sakna illustrationer.
3. *Lätt*: De skönlitterära böckerna är tjockare kapitelböcker med längre meningar och ovanligare ord. Bisatser och bildspråk förekommer. Handlingen kan hoppa i tid och rum och ha ett större persongalleri. Fackböckerna tar upp ämnen som kräver viss förståelse men de är alltid illustrerade så att bilden stöder texten

Generellt gäller att böckerna på nivå 1 riktar sig till personer som håller på att lära sig svenska och även till personer med en intellektuell funktionsnedsättning. Nivå 2 riktar sig främst till läsovana ungdomar, men även invandrare som redan har lärt sig svenska lite bättre. Nivå 3 riktar sig till skolungdomar och vuxna med lässvårigheter. De flesta böckerna är originalutgåvor på lättläst men på nivå 2 och 3 finns även återberättelser av redan utgivna böcker. Alla böcker presenteras i en boktidning och på webbsidan.

LL-förlaget har totalt gett ut cirka 700 titlar, 317 titlar finns för beställning varav 19 i serien Alla Tiders Klassiker. Under 2012 gav förlaget ut 26 titlar på alla tre nivåer, bland dem nio böcker inom uppdraget lättläst i skolan. Titlar på den lättaste nivån har prioriterats. De titlar som riktar till en bred publik har möjlighet att betala sina egna produktionskostnader medan titlar som är riktade till personer med utvecklingsstörning inte har samma möjlighet att gå med vinst eftersom försäljningen då endast ligger på 200–500 exemplar. Förlaget bedriver utvecklingsarbete för att inleda utgivning i form av electronic publication (epub), en standard för e-böcker.

CFLF har sedan början av 1990-talet en egen postorderförsäljning men böckerna säljs även via nätbokhandlarna som bokus.com, adlibris.com och genom fysiska bokhandlare. Organisationer och bibliotek kan teckna ett årsabonnemang för alla lättlästa böcker som ges ut under ett år. Priset för en lättläst bok varierar mellan 40–230 kr beroende på om det är små pocketböcker eller större faktaböcker. Försäljningen av lättlästa böcker har ökat stadigt under en 15 års period. År 1995 sålde CFLF cirka 30 000 böcker och år 2012 över 75 000 böcker. De största kundgrupperna är skolan, biblioteken och bokhandeln.

Lättläst i skolan

Sedan 2007 har CFLL haft ett särskilt uppdrag att öka utbudet och användandet av lättläst i skolan och har för detta tilldelats extra medel. Totalt disponerar de 4 mnkr per år för detta ändamål, CFLL samverkar med Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) om lättläst i skolan. En redovisning av denna verksamhet visar att de extra resurserna har använts till utökning av tidningsverksamheten, till lättläst litteratur för elever och ökade marknadsaktiviteter mot skolan. 8 SIDOR har särskilt inriktat sig på områdena delaktighet, digitalisering och demokrati med bl.a. en blogg och Twitter för ökad dialog. En bilaga om demokrati och politik trycktes 2012 inför riksdagsvalet 2014. LL-förlaget har totalt producerat 26 titlar inom skolsatsningen med både skönlitteratur och faktaböcker. På webbsidan finns en särskild avdelning som riktar sig till lärare med lärarhandledningar, lektionsförslag för de nya bokproduktionerna genom www.lektion.se och ett nyhetsbrev. Marknadsföringen av lättläst riktar sig till alla skolformer och lättläst används i allt högre utsträckning på låg- och mellanstadiet. Ungdomsböckerna säljer allt bättre och skolan har blivit en stor kund.

Kompetenscentrum

CFLL ska vara ett kompetenscentrum på medieområdet i frågor om lättläst och begriplighet. Redan vid en organisationsöversyn 2003 lyftes behovet fram av att tydliggöra uppgiften som ett resurs- och kompetenscenter. I rollen som kompetenscentrum ingår även att ha god kunskap om förmedlarna inom skola, bibliotek och omsorg och erbjuda dem kompetensutveckling om lättläst. Att betraktas som ett kompetenscentrum ska också ses som en del av verksamhetens kvalitetsutveckling. CFLL strävar efter att uppfattas som det bästa alternativet inom lättläst när det gäller produktionstekniker, digitala medier och interaktiv webbutveckling. En halvtidstjänst har avsatts för att bevaka relevant forskning inom området och nya forskningsrapporter läggs ut på webbsidan. CFLL har deltagit i forskarnätverket Texten, läsaren och samhället 2007–2011 och hade där en samordnande funktion. Syftet med nätverket var att stimulera forskning inom området vuxnas läsande och skrivande i ett samhällsperspektiv och att sammanföra forskare från olika discipliner med intressen inom detta område. Sedan 2010

finns också ett vetenskapligt råd inom CFLL. Det vetenskapliga rådet består av sju forskare från olika områden som deltog i forskarnätverket. Rådet består främst av forskare inom läs- och lärprocesser, pedagogik, didaktik, medie- och kommunikationsvetenskap och svenska. De ska följa verksamheten och föra en kontinuerlig diskussion om språk- och läsutveckling. Forskningsrådet har tagit fram ett underlag till ett språkdokument om lättläst.

Lättläst-tjänsten

Lättläst-tjänsten gör lättlästa bearbetningar av olika slags texter, och erbjuder kurser och föreläsningar om att skriva lättläst. De är specialiserade på att göra information begriplig för personer som är ovana eller svaga läsare. Lättläst-tjänsten har skapat ett certifieringsprogram för att kvalitetssäkra lättläst samhällsinformation, certifieringen gäller ännu endast webbinformation. Kriterierna handlar om tillgänglighet, aktualitet, navigering, innehåll, språk och form. Sex kommuner har fått sina lättlästa webbsidor godkända och det visas genom en certifieringssymbol.

Sedan starten 1997 har lättläst-tjänsten vuxit, både vad gäller antalet uppdrag och antalet anställda, för närvarande finns fem anställda (3,35 årsarbetskrafter). Lättläst-tjänsten har kunder inom myndigheter, kommuner, organisationer och företag. Under 2012 genomfördes 143 uppdrag, bl.a. lättlästa sammanfattningar till flera av regeringens utredningar. Tjänstens kostnader räknas inte in i det statliga anslaget utan den ska täcka sina egna kostnader genom kundavgifter. Under 2011 minskade antalet uppdrag och uppdragen var också mindre omfattande. Anledningen till detta tror CFLL kan vara att man inte marknadsfört tjänsten i tillräcklig utsträckning, men kan även bero på ökad konkurrens.

Marknadsföring och information

Lättlästa nyheter, information och litteratur måste vara tillgängliga för dem som behöver det. Både 8 SIDOR och de lättlästa böckerna behöver bli mer välkända bland dem som har glädje och nytta av dem. Målgrupperna klarar inte alltid av att själva söka lättläst material. Tidningen och böckerna behöver därför marknadsföras på ett vederhäftigt sätt och som regel inte direkt till målgrupperna

utan man måste använda sig av förmedlarna. Svårigheten med att nå ut med lättlästa böcker var också anledningen till att CFLL startade ett eget förlag i stället för att använda sig av redan existerande förlag. Marknadsföringen inriktar sig på:

- skolor och övrig utbildningsverksamhet
- folk- och skolbibliotek
- omsorgen
- föräldrar och anhöriga.

Marknadsföringen innebär att informera om lättläst och svara på frågor. Det innebär också att delta i aktiviteter som vänder sig till brukarna/användarna på bibliotek, inom omsorgen och skolor.

Läsombud

Läsombuden är personal som inom ramen för sitt dagliga arbete inom vården försöker inspirera till läsning bland äldre och personer med funktionsnedsättningar. Verksamheten är uppbyggd länsvis på kommunnivå och där länsbiblioteken spelar en nyckelroll. Det finns cirka 5 000 läsombud. Läsombuden förväntas ordna lässtunder med högläsning, informera om lättläst och annat lämpligt material, ordna med biblioteksbesök och inspirera kollegor till högläsning. Den som vill bli läsombud erbjuds utbildning och fortbildning genom Studieförbundet Vuxenskolan för att lära sig om lättlästa böcker, nyheter och samhällsinformation. De får också lära sig hur läsningen kan anordnas på arbetsplatsen. Den som blir läsombud får CFLL:s tidning Läsombudet.

Läskraft!

Läskraft! är ett projekt som startade 2009 med Demensförbundet, Studieförbundet Vuxenskolan och biblioteken i några kommuner. Syftet med projektet är att utbilda och skapa nätverk för frivilliga och anhöriga till personer med demenssjukdom för att bidra till ökad livskvalitet och stimulans genom lättläst litteratur och nyhetsinformation. De tre första åren har projektet fått medel från Allmänna arvsfonden och därefter från Statens kulturråd. Läskraft finns i 109 kommuner och ytterligare drygt 100 kommuner har deltagit i inspirationsdagar.

Stöd till lärare och bibliotekarier

Information till lärare och bibliotekarier är en del av marknadsföringen av lättlästa böcker. På webbsidan under rubriken *Lärarrummet för lättläst* har CPLL information, lektioner och handledningar som stöd till lärare och andra som vill använda lättlästa texter i sin undervisning. Skolbiblioteken och vuxenundervisning har egna avdelningar inom Lärarrummet. Biblioteken har en webbsida med information till målgrupper, marknadsföring, goda exempel och litteraturlistor med mera. Där finns också information till bibliotek som vill nå lässvaga och ovana läsare. CPLL deltar på mässor med seminarier om lättläst t.ex. på Bok & Bibliotek och Skolforum. De har också tagit fram en bibliotekshandbok för lättläst och lättlästskyltar för folkbiblioteken.

Krimläst

Kriminalvården i Stockholm driver ett läsprojekt tillsammans med CPLL. Syftet är att stimulera till läsning, öka läsförmågan och sprida kunskapen om lättlästa böcker för vuxna. Många som är intagna på anstalt har kort utbildning och är ovana läsare. Projektet innebär att den intagne läser en lättläst bok och skriver en recension som publiceras på CPLL:s hemsida.

Priser

CPLL delar ut tre priser årligen: Det lätta priset, Bästa lättlästa bibliotek och Årets läsombud. Det lätta priset delas ut till den som gjort insatser för att öka begripligheten inom text, bild, tal, film, programverksamhet med mera. Bästa lättlästa bibliotek delas ut till ett bibliotek som lyfter fram lättläst. Årets läsombud delas ut till ett läsombud som gjort särskilda insatser för högläsning.

Samarbeten och samverkan

Inom Sverige

I sin marknadsföringsverksamhet samverkar CPLL med andra myndigheter som riktar sig till personer med funktionshinder SPSM, MTM och Handisam, Språkrådet, Kulturrådet och PTS. CPLL deltar även i samarbeten med Hjälpmedelsinstitutet, Utbildningsradion, Nationella skolbiblioteksgruppen, Digidel och läns-

biblioteken och samverkar med användarna och deras intresseorganisationer.

Nordiskt och internationellt samarbete

Sverige har genom CFLL varit drivande när det gäller att utveckla konceptet lättläst och kan betraktas som världsledande. Det internationella samarbetet har varit inriktat på att:

- sprida idén om lättläst över världen,
- utbyta erfarenheter med andra länder, och
- hitta samarbetsprojekt.

CFLL är medlem i International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). Inom organisationen har CFLL varit aktivt i sektionen Libraries Serving People with Special Needs genom att medverka vid konferenser och genom att utarbeta Guidelines for Easy-to-Read Materials. Riktlinjerna visar på behovet av lättläst och har blivit en inspirationsskrift som har översatts till en mängd språk.

Ett internationellt nätverk, Easy-to-Read Network, startades på initiativ av CFLL 2004. Nätverket är inriktat på att utbyta erfarenheter och att hitta samarbetsprojekt, cirka 30 länder deltar. Samarbetet inom nätverket har bl.a. inneburit konferenser, forskning med mera. CFLL har genomfört kurser i lättläst i bl.a. Kroatien, Tyskland och Israel. Svenska LL-böcker har översatts till finska, norska, danska, japanska och spanska. Verksamheten med läsombud har gått på export till både Finland och Norge.

Intäkter och kostnader

CFLL finansieras med årliga statsbidrag och försäljningsintäkter. Stiftelsen ska drivas utan vinstsyfte. Det statliga bidraget till Stiftelsen lättläst nyhetsinformation och litteratur disponeras av Kammarkollegiet på anslaget 3:3 under utgiftsområde 17. För budgetåret 2013 uppgår anslaget till 16 803 000 kr. Enligt Kammarkollegiets regleringsbrev ska minst 9 mnkr användas för utgivning av lättläst litteratur och minst 2 mnkr för att främja och öka utbudet av lättlästa nyheter och böcker för skolbruk i samverkan med berörda aktörer. Ytterligare ett statligt bidrag till Stiftelsen finns i Skolverkets regleringsbrev utgiftsområde 16 anslag 1:5, anslagspost

4 som anger att högst 2 mnkr ska betalas ut för uppdraget att utöka utbudet av lättlästa nyheter och böcker för skolan. Det sammanlagda statliga bidraget för 2013 är 18 803 000 kr.

Bok- och tidningsutgivningen finansieras till drygt hälften med statliga medel och intäkter från försäljningen finansierar resten. Uppdragsverksamheten bedrivs på affärsmässiga grunder. CFLL får även ekonomiskt stöd för olika projekt från bl.a. Allmänna arvsfonden och PTS.

Tabell **Fördelning av statsbidrag, bidrag och försäljningsintäkter 2012, i mnkr**

	Statsbidrag	Bidrag	Försäljn.	Summa
Tidningen 8-sidor	7,7	1,2	5,9	14,8
LL-förlaget	9,0	1,3	5,5	15,8
Lättläst-tjänsten	-	-	2,5	2,5
SUMMA	16,7	2,5	13,9	33,1

Av kostnaderna är cirka hälften personalkostnader (16,3 mnkr) en fjärdedel är produktions- och försäljningskostnader (7,5 mnkr) och en fjärdedel (8,3 mnkr) är övriga kostnader i verksamheten. Avskrivningarna är låga med anläggningstillgångar på cirka 1 mnkr. Varulager med böcker värderas till 4 mnkr.

Rörelseresultatet har varit positivt de senaste två åren efter att ett tidigare ackumulerat underskott har arbetats in. Verksamheten hade vid årsskiftet 2012/2013 ett positivt resultat med ett stiftelsekapital på 2 mnkr. Det fria egna kapitalet uppgick till 0,9 mnkr. Verksamheten har de sista tio åren haft ungefär samma omfattning, med mindre variationer i försäljningen. Under den senaste tioårsperioden har antalet anställda ökat med tre personer. Medeltalet anställda uppgår till 24 personer.

4.1.2 Myndigheten för tillgängliga medier (MTM)

MTM (tidigare Talboks- och punktskriftsbiblioteket, TPB) är en statlig myndighet som har till uppgift att i samverkan med bibliotek arbeta för att personer med funktionsnedsättningar får tillgång till litterära verk. Verksamheten kan delas upp i talböcker, punktskriftsböcker, utveckling av nya tjänster, taltidningar och studielitteratur för högskolan. MTM ska ha en central utskrivningstjänst

av punktskrift för dövblinda. En viktig del av myndighetens verksamhet utgörs av utveckling kring ny teknik för produktion, distribution och läsning.

MTM:s målgrupp är personer med funktionsnedsättning som ger ett läshinder och de beräknar att det rör sig om cirka 550 000 personer eller 6 procent av befolkningen. MTM ska se till att personer med läsnedsättning får tillgång till litteratur på de medier som passar dem. Det finns 65 000 talboksanvändare via folkbiblioteken, 700 via högskole- och universitetsbibliotek och 7 100 taltidningsabonnenter.

Läsnedsättning innebär att man har svårt att läsa tryckt text. Talböcker är det som de flesta personer med läsnedsättning använder. De som behärskar punktskrift har även tillgång till punktskriftsböcker. MTM har till uppgift att i samverkan med bibliotek arbeta för att personer med funktionsnedsättning som ger ett läshinder ska få tillgång till talböcker och fungerar som bibliotekens lånecentral. Låntagare som har någon form av läshinder har rätt att låna de medier som MTM framställer. Det lokala biblioteket laddar ned den digitala talboken från MTM och kopierar filen till ett digitalt lagringsmedium (CD-R eller USB-minne) som lånas ut. Genom tjänsten Egen nedladdning kan låntagare som registrerat sig på sitt bibliotek själva via MTM:s mediewebb Legimus söka och ladda ned talböcker.

Lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är av central betydelse för verksamheten. Det mesta av MTM:s produktion utgår från upphovsrättskyddat material och undantaget i 17 § lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk gäller.¹ I paragrafen finns en inskränkning i upphovsrätten som ger bibliotek och organisationer rätt att med regeringens tillstånd förfoga över skyddade verk, bl.a. genom att framställa, sprida och överföra talböcker till dem som behöver anpassningen för att kunna ta del av verken. Talböcker får inte säljas eller lånas ut till allmänheten.

Kvinnor lånar cirka fyra gånger fler ljudböcker än män och talbokslånen är dubbelt så många för kvinnor. Talbokslåntagarna lånar även annat, t.ex. tryckta böcker, ljudböcker, cd-skivor eller filmer. Vanliga tryckta böcker står för en fjärdedel, 25 procent av talbokslåntagarnas lån, ljudböckerna för 19 procent och 7 procent av lånen är cd-skivor, filmer, DAISY-spelare, noter m.m. Antalet

¹ SFS 1960:729.

talboksanvändare som laddar ner talböcker själva är 28 000 och av dessa är cirka 12 000 under 18 år.² MTM har 100 000 digitala talbokstitlar, 15 000 punktskriftsböcker och 75 taktila bilderböcker för barn. Antalet titlar ökar med cirka 3 500 per år.

Bland de studenter vid universitet och högskola som studerar med stöd av MTM:s Högskoleservice, dvs. kurslitteratur som anpassas till talbok, e-text eller punktskrift är könsfördelningen 62 procent kvinnor och 37 procent män. Majoriteten, 86 procent, av studenterna uppger att de har läs- och skrivsvårigheter. Att läs- och skrivsvårigheter anges som det huvudsakliga läshindret hindrar inte att flera även har andra funktionsnedsättningar som också innebär läshinder.³

MTM har vidare till uppgift att förbättra tillgången till dagstidningar. Dagstidningar som ger ut en talad version av sin tidning kan söka stöd från taltidningsnämnden som är ett beslutande organ inom MTM, det finns cirka 100 taltidningar. Taltidningsstödet ska förbättra tillgången till dagstidningar för synskadade, afatiker, dyslektiker och funktionshindrade som inte kan hålla i eller bläddra i en tidning. Det finns olika typer av taltidningar: radiotidningar, kassett/CD-tidningar och RATS (talsyntes-tidningar). En användarundersökning visade att taltidningsprenumeranterna bestod av lika många män som kvinnor, medelåldern är 72 år. Den främsta anledningen till behovet av taltidning var synnedsättning eller grav synskada.⁴

Ett nytt system för att framställa och distribuera taltidningar kommer att införas hösten 2013. Genom systemet anpassas tidningar så att de kan distribueras via internet och lyssnas på med talsyntes. Taltidningsprenumeranten kan ta del av innehållet genom exempelvis dator, mobiltelefon eller särskild taltidningsmottagare med enkla knappsatser. Förändringen innebär att dagens inlästa radio- och kassett/CD-tidningar fasas ut.

MTM:s anslag för 2013 uppgår till 86,7 mnkr och anslaget för stöd till taltidningar uppgår till 113,5 mnkr från utgiftsområde 17. Ett särskilt uppdrag är produktion av studielitteratur för högskolestuderande som är synskadade, rörelsehindrade eller dyslektiker och utvecklingsprojekt med syfte att effektivisera produktionsmetoder. För detta uppdrag tilldelas MTM 29 mnkr från utgiftsområde 15.

² Data från bibliotekssystemet BOOK-IT, 2010.

³ Talboks- och punktskriftsbibliotekets studentenkät år 2010.

⁴ TPB 2010, Taltidningsprenumeranter, En studie med fokus på teknik, läsvana och läsupplevelse.

4.1.3 Statens kulturråd (Kulturrådet)

Kulturrådet är en statlig myndighet som med utgångspunkt i de kulturpolitiska målen ska verka för kulturens utveckling och tillgänglighet genom att fördela och följa upp statliga bidrag och genom andra främjande åtgärder inom t.ex. teater, musik, litteratur, läsfrämjande och bibliotek. Kulturrådet och Riksantikvarieämbetet är sektorsansvariga myndigheter som ska följa upp de funktionshinderspolitiska inriktningsmålen för kulturområdet:

- att förbättra möjligheten för funktionshindrade att delta i kulturlivet,
- att funktionshindersperspektivet ska vara integrerat i bidragsgivningen, och
- att medietjänster och film i högre utsträckning ska utformas så att de blir tillgängliga för funktionshindrade.

Kulturrådet fördelar statligt stöd med syftet att främja spridning och läsning av litteratur och kulturtidskrifter genom inköpsstöd till folk- och skolbibliotek med cirka 25 mnkr per år och läsfrämjandebidrag med cirka 13 mnkr per år. Andra insatser är utveckling av nya metoder för läsfrämjande verksamhet främst för barn och unga och en barnbokskatalog med ett urval av årets utgivna barn- och ungdomsböcker (även lättlästa böcker) för att ge vägledning och inspiration till dem som arbetar med barn. Barnens bibliotek är myndighetens webbsida med information om böcker för barn bl.a. med boktips på teckenspråk. Kulturrådet ger stöd till utgivning av Alla tiders klassiker för skolan och utser en läsambassadör för att främja läslust och sprida medvetenhet om litteratur för unga. Kulturrådet har även i uppdrag att med flera andra myndigheter kartlägga hur tekniska lösningar kan användas för att öka tillgängligheten till kultur för personer med funktionsnedsättningar. Statens kulturråd ska lämna en samlad rapport om detta till Regeringskansliet 2014.

4.1.4 Språkrådet

Språkrådet är en avdelning inom myndigheten Institutet för språk och folkminnen (Sofi). Språkrådet arbetar dels med allmän språkvård som vänder sig till alla, dels med klarspråk som vänder sig till

myndigheter. De ansvarar för språkvården i Sverige, bl.a. genom att följa tillämpningen av språklagen, ge råd i språkfrågor åt myndigheter, företag och enskilda, ge ut skrivregler och ordböcker, bedriva språkforskning och ge information och konferenser för myndigheter. Språkrådet ska medverka till att offentlig förvaltning har ett vårdat, enkelt och begripligt språk och lämnar varje år en rapport till regeringen om uppföljning av språklagen. De arbetar för närvarande med att ta fram en definition av klarspråk.

4.1.5 Sveriges radio (SR)

Enligt SR:s sändningstillstånd ska företaget bl.a. beakta behoven hos personer med funktionsnedsättning och språkliga och etniska minoriteters intressen. De sänder varje dag nyhetsprogrammet Klartext som är nyheter på lätt svenska. Nyheterna finns också att lyssna på via webbsidan. Målgruppen är invandrare som inte är så bra på svenska språket, personer med funktionshinder som har svårt att förstå, och personer med låg utbildning. Klartexts hemsida är skriven på lättläst svenska.

4.1.6 Statens skolverk (Skolverket)

Skolverket är en statlig myndighet som ska främja att alla barn, elever och vuxenstuderande får tillgång till en likvärdig utbildning och annan verksamhet av god kvalitet i en trygg miljö. Myndigheten ska bidra till goda förutsättningar för barns utveckling och lärande samt förbättrade kunskapsresultat för elever och vuxenstuderande. Skolverket har ett samlat ansvar för handikappfrågor i skolsektorn och ska vara samordnande, stödjande och pådrivande i förhållande till övriga berörda parter. Tillgänglighet i skolan handlar inte bara om ta bort fysiska hinder och att ha tillgängliga lokaler. Det handlar också om pedagogisk tillgänglighet. Verksamheten i skolan måste ha kunskap om alternativa verktyg, anpassade läromedel och hjälpmedel. Det handlar om att se alternativ för att stärka elevers delaktighet och ha respekt för individen, i stället för att acceptera hinder som utestänger.

Skolverket har under 2008–2012 fördelat ett statsbidrag till skolhuvudmän för en satsning på basfärdigheterna läsa, skriva och räkna på 1,5 miljarder kr. Syftet med satsningen var att öka elever-

nas måluppfyllelse genom att förstärka arbetet med basfärdigheter i de tidigare årskurserna. Statsbidrag har lämnats för personalförstärkningar, kompetenshöjande insatser för lärare och andra stöd- och utvecklingsinsatser och för läromedel. Utvärderingen visar att skolhuvudmännen bedömer att framför allt elever i årskurs 1–3 i ökad omfattning når målen i svenska och matematik.⁵

Skolverket är den myndighet som genomför de svenska delarna av de internationella kunskapsutvärderingarna. Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) är en studie om läsförmågan hos elever i årskurs 4. Studien syftar bland annat till att mäta och jämföra skillnader mellan länders skolsystem, försöka förklara och förstå trender, och att beskriva och jämföra elevprestationer både nationellt och internationellt. Den senaste studien PIRLS 2011 visade att läsförmågan hos svenska elever i årskurs 4 har försämrats, men den ligger fortfarande över EU/OECD-genomsnittet. Försämringen i PIRLS 2011 beror främst på att eleverna blivit sämre på att läsa faktatexter. Läsförståelsen för skönlitteratur har endast försämrats marginellt, medan resultatet för sakprosa har sjunkit. Flickor läser bättre än pojkar men flickornas resultat har försämrats mer än pojkarnas. Elever med välutbildade föräldrar presterar bättre än elever som har föräldrar med lägre utbildning.

Programme for International Student Assessment (PISA) syftar till att undersöka i vilken grad respektive lands utbildningssystem bidrar till att 15-åriga elever är rustade att möta framtiden när det gäller läsförmåga och kunskaper i matematik och naturvetenskap. I PISA 2009 var läsförståelse huvudområde. Jämfört med tidigare hade resultaten försämrats och svenska elevers läsförståelse var på en genomsnittlig nivå i ett internationellt perspektiv. Dels hade skillnaderna mellan hög- och lågpresterande elever ökat, dels hade skillnaderna mellan hög- och lågpresterande skolor ökat. Även betydelsen av en elevs socioekonomiska bakgrund hade förstärkts. Nästan en femtedel av de svenska eleverna nådde inte upp till basnivån i läsförståelse. Bland pojkar var det nästan en fjärdedel som inte nådde upp till den grundläggande nivån. Både pojkar och flickor hade tappat i läsförståelse, men pojkar hade tappat mer och de svagpresterande pojkarna mest.

För att förbättra svenska elevers språk-, läs- och skrivutveckling har Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS)

⁵ Skolverket 2013-03-25, Dnr 2009:571.

inom Skolverket fått i uppdrag att höja kompetensen hos lärare i förskolan och skolan, främja kontakterna mellan forskningen och skolan och främja intresse och motivation för läsning och skrivning hos barn och ungdomar. NCS ska stimulera skolhuvudmän och skolor att aktivt arbeta med språk-, läs- och skrivutveckling. NCS samverkar och ger stöd till elva regionala nätverk av kommunala språk-, läs- och skrivutvecklare. Arbetet är inriktat mot alla elever och inte speciellt mot barn med funktionshinder eller läs- och skrivsvårigheter. NCS samverkar dock med SPSM för att få en samsyn i frågor som rör läs- och skrivsvårigheter och dyslexi.

4.1.7 Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM)

SPSM arbetar för att barn, unga och vuxna oavsett funktionsförmåga ska få tillgång till en likvärdig utbildning och ges förutsättningar att nå målen för sin utbildning. Myndigheten ansvarar för specialpedagogiskt stöd, undervisning i specialskolor, tillgängliga läromedel och fördelar vissa statsbidrag. SPSM:s uppdrag om läromedel innebär att de ska främja tillgången till anpassade läromedel för barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning och även ha en egen produktion.

Myndigheten får utveckla, anpassa, framställa och distribuera läromedel i den utsträckning behoven inte kan tillgodoses på den kommersiella marknaden. För läromedelsverksamheten använder SPSM cirka 55 mnkr. Anpassade läromedel är läromedel som är pedagogiskt anpassade till de elevgrupper som behöver lättlästa texter, punktskrift eller ljudböcker. SPSM anpassar läromedel för elever med funktionsnedsättning inom bl.a. skolformerna grund- och gymnasieskola samt grund- och gymnasiesärskola. Myndigheten informerar även om vilka anpassade läromedel som finns till skolhuvudmän vilket sker genom läromedelskataloger och på konferenser och mässor. Även om begreppet lättläst inte nämns särskilt i SPSM:s uppdrag har SPSM egenproducerade läroböcker på lättläst och ger produktionsstöd till förlag som producerar lättlästa läromedel som LL-förlaget, Studentlitteratur och Nypon.

Myndigheten gör flera kartläggningar av behovet av läromedel. År 2010 gjorde SPSM en kartläggning av sina insatser för anpassade läromedel 1999–2009. Myndigheten hade under denna period minskat den egna utvecklingen av anpassade läromedel till förmån för utveckling via produktionsstöd. Den största målgruppen för

myndighetens egna anpassade läromedel var barn, elever och studerande med grav synskada. Inlästa läromedel dominerade de läromedel som utvecklats med produktionsstöd. Under 2012 gjordes en kartläggning av läromedel för elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

SPSM uppmuntrar förlagen att producera anpassade böcker (även online-böcker) och lämnar produktionsstöd för läromedelsframställning med sammanlagt cirka 18 mnkr per år. Förlagen initierar själva ett läromedelsprojekt och budgeterar för de merkostnader som kan uppstå när de utvecklar funktioner som SPSM:s målgrupper har behov av. De funktioner som inte anses kommersiellt bärande söker förlagen därefter bidrag för. SPSM utgår inte från någon fastställd definition av vad anpassade läromedel eller lättläst är, utan de olika förlagen som anlitas utgår från egna definitioner beroende på vilken målgrupp de vänder sig till.

Under 2012 producerade SPSM 95 egenutvecklade produkter, 221 anpassade produkter och 220 produkter utvecklades genom produktionsstöd. Anpassade produkter innebär att förlagens material anpassas av SPSM för barn, unga och vuxna med grav synnedsättning och lässvårigheter med stöd av 17 § i lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. SPSM betalar ut bidrag till Synskadades Riksförbund med 3,7 mnkr för teknisk anpassning av studiematerial inom folkbildningen för personer med synnedsättning och dövblindhet.

SPSM och MTM har en bred samverkan. SPSM är representerad i MTM:s råd. De båda myndigheterna har i samverkan med Finland, Norge och Danmark upphandlat digitaliseringen och märkningen av förlagsfiler av anpassade läromedel. MTM har katalogiserat 1 500 av SPSM:s digitala komponenter av de anpassade titlarna vilket har gjort dem tillgängliga för lån.

4.1.8 Myndigheten för handikappolitisk samordning (Handisam)

Handisam har regeringens uppdrag att ansvara för uppföljning av strategin för funktionshinderspolitiken.⁶ Det gäller främst strategins mål och insatser samt för att utveckla ett system för att beskriva och analysera utvecklingen. Handisam ska vara samordnande och pådrivande i arbetet. De har tagit fram riktlinjer för att stödja

⁶ En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken i Sverige för 2011–2016.

myndigheternas arbete med tillgänglighet.⁷ Tillgänglighet delas in i verksamhet, information och lokaler. För att göra informationen tillgänglig ställs krav på utformningen av den skriftliga informationen, av webbplatser och e-tjänster, av film, TV och video, av telefonsamtal, korrespondens och meddelanden, samt av möten och konferenser. Information ska kunna fås i en förenklad form som är tydlig, konkret, kortfattad och entydig, t.ex. översatt till lättläst svenska. Skriftlig information ska finnas i alternativa format som lättläst svenska, punktskrift, Daisy-format, talkassett, teckenspråk, stor stil och PDF-filer. Det innebär att en myndighet på begäran ska ta fram material t.ex. i en lättläst version och erbjuda grundläggande informationsmaterial om myndigheten och information av centralt samhällsintresse på lättläst. Tillgängligheten följs upp av Handisam genom en enkät där alla myndigheter svarar på frågor om sitt tillgänglighetsarbete. Enkäten innehåller bl.a. tre frågor om information på lättläst i tryckt format och på webben. Handisam gör dock ingen kvalitetsgranskning av myndigheternas information på lättläst utan endast om det finns lättläst information.

4.1.9 Post- och telestyrelsen (PTS)

PTS är den myndighet som bevakar elektronisk kommunikation och post i Sverige. Elektronisk kommunikation omfattar telekommunikationer, it och radio. PTS arbetar också med att se till att flera viktiga tjänster inom områdena elektronisk kommunikation och post finns tillgängliga för personer med funktionsnedsättning. Ett exempel på dessa tjänster är Teletal, som erbjuder telefonstöd vid tal-, röst- och språksvårigheter då den ena eller båda parter i samtalet har funktionsnedsättning och behöver stöd för att genomföra samtalet. Tjänsten riktar sig till personer med kognitiv funktionsnedsättning, rörelsenedsättning, synnedsättning, tal-, röst- eller språksvårigheter samt till alla som är i kontakt med personer som har dessa funktionsnedsättningar. Ett annat exempel är tjänsten Texttelefoni som kan användas för att förmedla samtal mellan personer som är döva, hörselskadade eller talskadade och som använder texttelefoner, och personer som använder vanliga telefoner.

PTS stöder utvecklingsprojekt i syfte att ta fram nya tekniska lösningar för målgruppen. Myndigheten deltar även i utveck-

⁷ Handisam, Riktlinjer för tillgänglighet, Riv hindren, 2012.

lingsprojekt med inriktning på it-användning för personer med funktionsnedsättning hos MTM samt andra myndigheter och organisationer. Sedan 2010 genomför PTS årligen två innovations-tävlingar för att få fram smarta kommunikationslösningar för alla, oavsett funktionsförmåga.

Genom innovationstävlingar på temat begriplighet och interaktion har PTS sökt projektförslag som skulle kunna öka den digitala delaktigheten för personer med någon typ av kognitiv nedsättning. CFLL var en av dem som tilldelades projektmedel för att skapa en kommentarsfunktion för artikelkommentarer där alla kan delta. Kommentarsfunktionen ska vara plattformsoberoende och kunna användas med hjälp av dator, mobil, smartphone, surfplatta, med mera.

År 2011 beviljade PTS Dyslexiförbundet FMLS och Filminstitutet medel för att utveckla en applikation för textremsa på film och tv, senare gav regeringen PTS och Svenska Filminstitutet i uppdrag att genomföra ett projekt för att utveckla och utvärdera minst en teknisk helhetslösning för paketering, utsändning, överföring, mottagning och avlyssning av ljudspår med syntolkning och uppläst textremsa. Målet är att öka antalet tillgängliga filmföreställningar på digitala biografer för personer med synnedsättningar och personer med läs- och skrivsvårigheter. Den 28 maj 2013 överlämnade Svenska Filminstitutet och PTS rapporten Tillgänglig bio. Rapporten redovisar utvecklingen av tre tekniska helhetslösningar, att de körts i provdrift, testats av målgrupperna och utvärderats och accepterats av filmskapare, producenter, distributörer och biografägare. Vidare konstateras att var och en av de tre lösningarna är framtagna som en unik enhet och behöver vidareutvecklas för att kunna produceras i stor skala och därefter kunna installeras på landets digitala biografer. Därutöver behöver Filminstitutet utreda vilket behov av stöd som behövs för att uppmuntra biografägare att investera i den tekniska utrustningen.

4.2 Offentliga aktörer – kommunala

4.2.1 Skolformer för personer med utvecklingsstörning

Grundsärskola, träningsskola, gymnasiesärskola och särskild utbildning för vuxna finns för barn och vuxna som bedöms inte kunna nå upp till skolans kunskapskrav på grund av en utveck-

lingsstörning eller en förvärvad skada. Inom dessa skolformer ska elever med utvecklingsstörning få en utbildning som är anpassad efter varje elevs förutsättningar. Utbildningen ska bland annat ge kunskaper och grundläggande demokratiska värderingar, bidra till personlig utveckling, social gemenskap och ge en god grund för ett aktivt deltagande i samhället. Många barn inom målgrupperna för lättläst går i dessa skolformer och får sin lästräning där. Lärarna har uppdraget att lära barnen att läsa och att väcka deras intresse för läsning, inte minst med hjälp av lättlästa texter.

4.2.2 Särskilda boenden

Särskilda boenden omfattar olika boendeformer, som anpassas för personer med funktionsnedsättning eller äldre med stort behov av omsorg. Personalen på dessa boenden har till uppgift att ge omvårdnad och omsorg. Inom dessa verksamheter finns ofta läsombud som läser högt, ordnar biblioteksbesök, och tipsar om böcker och tidningsartiklar.

4.2.3 Folkbibliotek

Folkbiblioteken är en kommunal verksamhet med uppgift att främja läsning och tillgång till litteratur. De ska också främja information, upplysning, utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteken har fått ett förtydligat uppdrag i den nya bibliotekslagen. Av propositionen framgår att biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt vissa prioriterade grupper som personer med funktionsnedsättning utifrån deras olika behov och förutsättningar. Biblioteken ska också ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska, bl.a. genom att erbjuda litteratur på de nationella minoritetsspråken, på andra språk än de nationella minoritetsspråken och svenska och på lättläst svenska.⁸

Biblioteksservice ska vara tillgänglig för alla. Många bibliotek arbetar därför inte bara med intresserade och vana läsare utan

⁸ Prop. 2012/13:147: Ny bibliotekslag, 4 §: Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information.

försöker även intressera de som behöver stöd för att hitta anpassad litteratur. Det finns t.ex. ofta en så kallad äppelhylla på biblioteken en avdelning med medier speciellt anpassade för barn och unga med funktionshinder.

CFLF delar ut priset Bästa lättlästa bibliotek. Kriterierna för nominering är att biblioteket har insett behovet av lättläst hos flera målgrupper, till exempel invandrare, personer med dyslexi eller med annan funktionsnedsättning, men även till ointresserade eller ovana läsare. Biblioteket ska arbeta med aktiv marknadsföring riktat till målgrupperna genom inbjudan till biblioteket eller uppsökande verksamhet. Man ska på ett medvetet sätt skylta upp och informera om lättläst, samt placera böckerna och nyhetstidningen 8 SIDOR så att låntagarna lätt hittar dem. Biblioteket ska även ha avsatt resurser för ett aktivt arbete med lättläst med en ansvarig person.

4.2.4 Språkkonsulter

Centrum för tillgänglig information, *Infomix*, har i uppdrag av Region Västerbotten att göra information tillgänglig för alla. Tjänsten får användas av kommunerna inom regionen. Infomix är konsulter i frågor som handlar om tillgänglig information och anpassar texter så att de ska vara enkla att läsa med hjälpmedel. De bearbetar och anpassar information så att den blir tillgänglig för personer med funktionsnedsättningar. De bearbetar texter till lättläst svenska och klarspråk, gör inläsningar, erbjuder information på cd, dvd och i punktskrift. Det finns även andra regioner/landsting som har startat liknande verksamheter.

4.3 Civila samhället

4.3.1 Intresseorganisationer

Intresseorganisationerna är aktiva inom de områden som angår deras medlemmar. Flera av organisationerna deltar också i projekt och utvecklingsarbeten samt i egna och andras studier och utredningar. Utredningen har tagit kontakt med flera intresseorganisationer för att få deras synpunkter på lättläst. Följande organisationer har svarat:

Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning (FUB)

FUB är en intresseorganisation som arbetar för barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning. Föreningen har drygt 27 000 medlemmar i cirka 150 lokalföreningar. Medlemmarna är personer med utvecklingsstörning och deras anhöriga. FUB använder sig av CFLL:s olika tjänster; främst lättlästa böcker (både skönlitteratur och faktaböcker), 8 SIDOR och läsombudsverksamheten. FUB är också en av arrangörerna i den årliga bokmässan för lättläst i Växjö. Den sker i samarbete med CFLL, Studieförbundet Vuxenskolan, ABF, Länsbiblioteket och Växjö kommun. I medlemstidningen Unik finns en avdelning skriven på lättläst. Medlemmarna med utvecklingsstörning efterfrågar samhällsinformation som är lätt att förstå och de är inte nöjda med den information som finns på myndigheternas webbsidor. De önskar också nyhetsprogram på tv på lätt svenska eftersom en del medlemmar tycker att 8 SIDOR är för svår. De vill att de kommunala beslut som gäller dem själva alltid ska skrivas på lättläst. Läsombuden är en verksamhet som uppskattas och fungerar mycket bra men det behövs fler. Lättlästa böcker på biblioteken placeras ofta på barnavdelningen vilket inte känns bra när man som vuxen vill låna böcker.

*Förbundet funktionshindrade med läs- och skrivsvårigheter,
Dyslexiförbundet FMLS*

Dyslexiförbundet FMLS är ett handikappförbund som samlar personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, personer med matematiksvårigheter/dyskalkyli, deras anhöriga, föräldrar och andra intresserade. Förbundet är partipolitiskt och religiöst obundet och har drygt 6 000 medlemmar organiserade i cirka 60 föreningar runt om i landet.

Dyslexiförbundet FMLS drev i början av 2000-talet ett Arvsfondsprojekt kallat Språka loss. Syftet var att problematisera synen på lättläst utifrån behoven hos personer med lässvårigheter/dyslexi, som inte primärt beror på nedsatt intelligens, syn eller hörsel. I projektet ingick, personer med egna funktionsnedsättningar forskare, företrädare för Försäkringskassan, CFLL och Funka Nu. Resultatet finns på portalen www.fungerandemedier.se och skriften Framtidens läromedel. I skriften konstaterar man att det primära för personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi inte är att

förenkla den intellektuella nivån i texterna. Det finns inte samma behov av att undvika abstrakta begrepp, icke frekventa ord med mera. Ett viktigt krav var också att all text även måste finnas tillgänglig digitalt eftersom många med dessa svårigheter föredrar att lyssna till texterna.⁹

Förbundet utvecklade senare, i ett arvsfondsprojekt, sin hemsida www.dyslexi.org utifrån erfarenheterna från Språka loss vad gäller text, grafisk form och det vidgade textbegreppet. Inom samma projekt utvecklade FUB portalen FUB-koll, för den grupp utvecklingsstörda som har absolut svårast att läsa. Man initierade och drev även PTS-projektet Läsaren. Erfarenheterna samlades på portalen fungerandemedier.se där man parallellt publicerade forskning och erfarenheter om kognition och språk. Sommaren 2012 avslutades projektet med ett webbsänt seminarium i samarbete med Internetfonden .se och kampanjen Digidel.

Dyslexiförbundet FMLS deltar, i samverkan med Filminstitutet, med utvecklandet av en applikation för att personer som har svårt att hinna läsa textremsan på film och tv ska kunna lyssna till det som står.

Våren 2013 beviljades Dyslexiförbundet FMLS, FUB och Autism och Aspergerförbundet medel för ännu ett arvsfondsprojekt. Där ska medlemmar med egna nedsättningar och erfarenheter utbildas. De ska få möjlighet att yttra sig om sina och sin målgrupps behov i förhållande till olika sätt att kompensera för svårigheter. Resultaten kommer att vägas samman med en vetenskaplig inventering, som KTH på initiativ av förbunden gör om "Kognitiv tillgänglighet till elektronisk kommunikation". Det är en systematisk kunskapsöversikt av den forskning som i dag finns på området och ska resultera i en vetenskaplig artikel och en populär skrift. Ett 30-tal personer med egna svårigheter, som utgör basen i projektet, kommer tillsammans med företaget Funka Nu att inventera och utveckla de metoder som i dag finns för att upptäcka målgruppernas behov. Slutligen ska resultaten, delvis finansierade av Konsumentverket, sammanställas till krav på nationella och internationella standarder när det gäller kognitiv/språklig tillgänglighet. De involverade brukarna utbildas också för att få fler företrädare med egna funktionsnedsättningar i olika kommittéer inom Swedish Standards Institutet (SIS). Utbildningen syftar också till att de ska kunna arbeta som konsulter till företag och myndigheter som vill bli mer tillgängliga.

⁹ Hjälpmedelsinstitutet, Förbundet FMLS 2002, Framtidens läromedel för personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Riksförbundet Attention

Riksförbundet Attention är en intresseorganisation för personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som ADHD, Aspergers syndrom, Tourettes syndrom, språkstörningar och tvångssyndrom. Riksförbundet har cirka 13 000 medlemmar och 50 lokalföreningar runt om i landet. Attention tycker inte att lättläst i första hand riktar sig till deras medlemsgrupper, texterna upplevs ofta för lätta. De efterlyser undersökningar och forskning om vad som passar deras medlemmar. Förbundet tycker att det är viktigt att arbeta med tillgänglighet men är mer inriktade på internet och hur texter presenteras på skärmen och arbetet inom Fungerande medier.

Autism- och Aspergerförbundet

Autism- och Aspergerförbundet arbetar för att skapa bättre villkor för barn, ungdomar och vuxna med autism, Aspergers syndrom och andra autismliknande tillstånd. Förbundets medlemmar är personer med egen funktionsnedsättning, närstående och professionella. Styrelsen har en motsvarande sammansättning. Förbundet har cirka 12 000 medlemmar fördelade på 24 distrikt. Medlemmar med diagnoser inom autismspektrumstörningar har stora behov av tillgänglighet, inte minst i form av skriven text, och lättläst är en av flera viktiga alternativ för dem. Inför valet 2014 har förbundet engagerat sig för att få lättläst och tillgängligt material om de politiska partierna. Valprocessen finns beskriven på lättläst på Valmyndighetens hemsida, däremot saknar man övergripande information om de olika politiska partierna på lättläst.

Demensförbundet

Demensförbundet är en anhörigorganisation för demenssjuka och deras anhöriga som är politiskt och religiöst obunden. Förbundet har 11 000 medlemmar och 130 lokalföreningar. De arbetar för att förbättra förhållandena för demenssjuka och deras anhöriga. Demensförbundet deltar i projektet Läskraft! tillsammans med CFLL, Studieförbundet Vuxenskolan och bibliotek.

Afasiförbundet i Sverige

Afasiförbundet i Sverige är en partipolitiskt och religiöst obunden intresseorganisation, som arbetar för att de som drabbas av afasi eller har grav språkstörning ska kunna leva ett gott liv. Förbundet har cirka 5 500 medlemmar fördelade över 20 regionföreningar och 50 lokalföreningar. Afasi innebär tal- och språkstörning av olika slag och svårighetsgrad. Man kan till exempel ha svårigheter att uttrycka sin tankar i tal och skrift och man kan ha svårt att läsa. Det är viktigt att veta att personer med afasi har haft ett fullgott språk och har kvar sina kunskaper och kompetens. I studiecirklar för personer med afasi använder man främst faktaböcker och klassiker och lättlästa böcker med många bilder uppskattas särskilt. För att diskutera nyheter upplevs tidningen Metro bra med sina korta artiklar. Cirkelledarna efterlyser mer av enkla lättlästa böcker med fler typer av ämnesinnehåll och lättläst på engelska.

4.3.2 Folkhögskolor

Folkhögskolor är en form av vuxenutbildning och de flesta anordnarna är knutna till föreningar, stiftelser, folkrörelser eller ideella organisationer. Stora delar av skolornas verksamhet finansieras med allmänna medel bl.a. från staten, medlen fördelas genom Folkbildningsrådet. Flera folkhögskolor har särskilt anpassade kurser för personer med funktionsnedsättningar. Det finns kurser för personer med afasi, dyskalkyli, dyslexi, förvärvad hjärnskada, hörselnedsättning, neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, psykisk funktionsnedsättning, rörelsehinder, synnedsättning och utvecklingsstörning. I den Allmänna kursen hade sammanlagt 11 200 deltagare funktionsnedsättningar vilket är 31 procent av det totala antalet deltagare. I särskilda kurser hade 13 procent av deltagarna en funktionsnedsättning. I dessa kurser använder lärarna i stor utsträckning lättlästa texter. Personalen anser att dessa texter är helt oumbärliga för undervisningen och även att det behövs mer fack- och skönlitteratur på lättläst för vuxna.

4.3.3 Studieförbund

Flera av studieförbunden har studiecirklar för personer med utvecklingsstörning, för invandrare och för personer med afasi och med läs- och skrivsvårigheter. De använder då lättläst skönlitteratur, faktaböcker och tidningar i sin undervisning. Böckerna används både för högläsning av cirkelledare men också för lästräning i de grupper där det fungerar. Cirkelledarna framhåller att det är viktigt att det är aktuella böcker som omgivningen också läser t.ex. var "Hundraåringen som klev ut genom fönstret och försvann" mycket uppskattad.

Både ABF och Studieförbundet Vuxenskolan har samarbeten med CFLL. Vuxenskolan har ett samverkansavtal med CFLL och deltar i tre projekt: Läsombud inom omsorgen, Fånga stunden för läsombud inom äldreomsorgen och Läs kraft! för högläsare inom frivilligsektorn. Studieförbundet Vuxenskolan har 10 procent av studietimmarna i cirklar för invandrare och 14 procent för personer med funktionsnedsättning. De anser att lättläst är viktigt och nödvändigt i folkbildningsarbetet och har även producerat ett eget lättläst material, *Lätta föreningsboken*. Antal deltagare med funktionsnedsättning inklusive dyslexi är cirka 140 000 i 19 500 studiecirklar vilket motsvarar 8,1 procent av det totala antalet deltagare.

4.3.4 Digidel

Digidel är en kampanj för ökade kunskaper om internet. Digidel anser att det behövs fler insatser för att minska den digitala klyftan och öka e-delaktigheten. Kampanjen, som startade i december 2010, undertecknades av .SE, CFLL, Folkbildningsförbundet, Sveriges länsbibliotekarier, MTM, Handisam, Nitus, Svensk Biblioteks förening, Hjälpmedelsinstitutet, Kungliga biblioteket, och flera studieförbund. Deltagarna förenas i att alla har uppdrag om ökad delaktighet, tillgänglighet och demokrati. Kampanjen och nätverket Digidel har 2013 över 300 partners (offentliga ideella och privata aktörer). Målet för Digidel är att den digitala klyftan ska minska med minst 500 000 personer 2011–2013.

4.4 Kommersiella aktörer

4.4.1 Nyhetstidningar

Nyhetstidningen

Fria Tidningar är ett partipolitiskt obundet kooperativ som ger ut flera tidningar. Fokus ligger på miljö-, jämställdhets- och demokrati-frågor. Fria Tidningar ger ut åtta olika tidningar, Fria tidningen är störst. Man ger ut två mer public service-inriktade tidningar på lätt svenska, Nyhetstidningen och Sesam. Dessa tidningar riktar sig till dem som inte förstår språket i en vanlig dagstidning. Båda tidningarna får statligt presstöd (1 679 000 kr respektive 2 239 000 kr i driftsstöd för 2012).

Nyhetstidningen vänder sig till yngre personer med svenska som modersmål som är normalbegåvade men som har svårigheter med eller motstånd mot att läsa. Språket är svårare än i 8 SIDOR och innehåller ordlistor för att läsaren ska lära sig nya ord. Texterna kräver viss förkunskap om de ämnen de handlar om och innehåller även abstrakta begrepp och bildspråk som kan vara svåra för personer med intellektuell eller kognitiv funktionsnedsättning. Nyhetstidningen har recensioner av lättlästa böcker. Den har en upplaga på cirka 1 500 exemplar och kommer ut med 50 nummer per år. Det är främst skolor och bibliotek som prenumererar på tidningen.

Sesam

Sesam är en nyhetstidning på lätt svenska som vänder sig till personer som är nyanlända till Sverige och har svenska som andra språk. Tidningen bevakar invandrar- och integrationsfrågor och har många texter som handlar om hur det svenska samhället fungerar och texterna är anpassade till personer som inte är uppväxta i Sverige. Sesam har en upplaga på cirka 2 000 exemplar och kommer ut en gång i veckan. Målgrupperna är sfi-elever, skolor och bibliotek.

Reklamfinansierade nyhetstidningar

Det finns flera gratistidningar som delas ut på olika platser. Flera av dem har korta artiklar som ger information om närområdet. Tidningen Metro är ett exempel på en reklamfinansierad nyhetstidning som läggs ut gratis i Stockholm, Göteborg, Malmö och Karlstad och på nätet som PDF-tidning. Tidningen utmärks av korta konkreta texter om nyheter. Den betraktas därför som mer lättläst än de vanliga dagstidningarna och används inom sfi-utbildningar.

4.4.2 Bokförlag

Flera bokförlag ger ut lättlästa böcker. Varje bokförlag har sin egen definition av vad en lättläst text är beroende på vilken målgrupp man vänder sig till. Flera av de större bokförlagen har börjat använda begreppet lättläst i stället för benämningen nybörjarläsning eller "börja läsa"-böcker. Deras målgrupp är inte primärt läsovana barn och ungdomar utan barn som håller på att lära sig läsa. Dessa förlag anger ofta i sin marknadsföring att det handlar om lättlästa böcker. De kan anses lättlästa i viss mån, men inte för ett barn som till exempel har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Sådana förlag är Natur & Kultur, Alfabeta, Lilla Piratförlaget, Rabén & Sjögren, Opal och BonnierCarlsen. Andra förlag har en mer uttalad inriktning mot just barn eller vuxna med funktionsnedsättningar, läs- och skrivsvårigheter eller de som inte har svenska som modersmål t.ex. Argasso, Hegas, LL-förlaget, Nypon och Vilja.

Hegas AB

Hegas startade 1983 med att ge ut främst spännande lättlästa böcker för barn och unga. De ger ut cirka 15 boktitlar per år och har totalt cirka 80 titlar. I arbetet med lättlästa böcker är det både språket och handlingen som står i fokus. Till varje bok anges en Hegas-nivå 1–5 och ett LIX-tal. I varje nivå finns böcker för olika åldrar.

- Nivå 1 innehåller böcker för den som just börjat läsa eller för den som har ett mycket begränsat ordförråd.
- Nivå 2 innehåller böcker med ett mycket enkelt och konkret språk som är lätt att avkoda.
- Nivå 3 innehåller böcker med ett språk som ligger ganska nära talspråket.
- Nivå 4 innehåller lättlästa böcker med enstaka svårare ord och med ett språk som ställer lite högre krav avseende ordförråd och grammatik.
- Nivå 5 innehåller böcker med några svåra ord per sida och där förekomsten av bildspråk och ovanliga ord ytterligare ökar.

Andra faktorer som Hegas menar gör en bok lättläst är t.ex. kronologi, persongalleri och den litterära kvaliteten. Målgrupperna är barn med dyslexi, men också barn och ungdomar som av andra anledningar har svårt att läsa, elever som inte har svenska som modersmål, barn och ungdomar med koncentrationssvårigheter och personer som har en utvecklingsstörning eller annat mentalt funktionshinder. De som köper de lättlästa böckerna är oftast lärare, skolbibliotekarier eller bibliotekarier på folkbibliotek men även alltför privatpersoner har börjat köpa böckerna.

Argasso bokförlag AB

Argasso bokförlag grundades 2002 och ger ut 15–20 titlar per år framför allt spänningslitteratur översatt från engelska förlagor. Argasso ger i första hand ut böcker för barn och ungdomar i serien Läsvänligt. Böckerna ska passa alla men är speciellt utformade för barn och ungdomar med dyslexi eller lässvårigheter och för barn och ungdomar med svenska som andraspråk. Texten ska vara läsvänlig, har ett speciellt utformat typsnitt och avgränsade stycken och korta kapitel. Några av böckerna finns som ljudböcker. Förlaget har även böcker som benämns extra lättläst med extra luftig text och få rader på varje sida. Förlaget har gett ut cirka 120 böcker i sina båda serier.

Nypon förlag AB

Nypon förlag bildades 2009 och är ett specialförlag för språkutveckling. Utgivningen omfattar pedagogiskt material och lättläst litteratur som stödjer barn, ungdomar och vuxna i deras språkutveckling. Tanken är att Nypons lättlästa utgivning ska utgöra en inkörsport till att väcka lusten att läsa böcker. Böckerna är indelade i fyra nivåer knutna till läsförmåga och språklig förmåga.

- *Lättast* För den som knäckt läskoden och just börjat läsa. Det är extremt lite text på varje sida, enkla ord och korta meningar. Böckerna är fulla av illustrationer som stödjer berättelsen och hjälper läsaren att komma vidare i boken.
- *Nästan lättast* För den som behöver befästa sin läsförmåga. Det är ett vardagsnära språk, text i korta stycken och med kort radlängd. Innehållet skildrar situationer som är lätta att känna igen sig i och med många illustrationer.
- *Lätt* För den som kan läsa, men kanske inte så gärna, och inte så mycket. Språket består av välkända ord och uttryck. Handlingen är kronologisk och koppling mellan orsak och verkan tydlig. Här finns, förutom ett händelseförlopp, även personbeskrivningar och miljöbeskrivningar.
- *Ganska lätt* För den som kommit i gång med sin läsning men fortfarande behöver lättlästa böcker. Här finns kapitelböcker med få eller inga illustrationer. Innehåller något svårare namn, ord och uttryck samt lite längre meningar.

Förlagets målgrupper är förskolor, skolor och bibliotek. Det är främst förskollärare, specialpedagoger, skolbibliotekarier och klasslärare som köper material. Även lärare i grundsärskolan och gymnasiesärskolan är målgrupper för Nypon förlag. För att få en ökad förståelse och kunskap om varför anpassat material och böcker behövs håller förlagets medarbetare föredrag för personal inom skolor och bibliotek. En bokkatalog skickas ut två gånger per år. Nypon säljer sitt pedagogiska material och böcker via sin hemsida eller LäroMedia, Adlibris, BTJ och Bokus. En mycket liten del av försäljningen går via bokhandeln till privatpersoner. Totalt har Nypon producerat 100 titlar på lättläst svenska, 90 pedagogiska material och 60 titlar på lättläst engelska.

Vilja förlag AB

Vilja förlag, är ett dotterförlag till Nypon som startade sin verksamhet hösten 2012 med utgivning av lättläst för vuxna. De ger ut skönlitterära böcker för läsovana vuxna. Böckerna är uppdelade i fyra steg som visar hur lättläst boken är: small, medium, large och extra large. Vilja har hittills gett ut 28 titlar. Målgrupper för Vilja är sfi-utbildning, särskild utbildning för vuxna, daglig verksamhet, kommunal vuxenutbildning, folkhögskolor och folkbibliotek.

Bokverksta´n

Bokverksta´n är ett förlag som i första hand ger ut specialpedagogiska läromedel men även lättläst skönlitteratur för olika åldersgrupper. De har läromedel som i första hand är framtagna för elever med olika funktionsnedsättningar men utformning och innehåll gör dem även användbara för elever med långsammare inlärningstakt eller andra former av inlärningssvårigheter.

4.4.3 Språk- och webbrådgivare

Språkkonsulter erbjuder språktjänster i att dokumentera och skriva bra texter, några av dessa erbjuder även tjänster inom lättlästområdet. Det finns också språkkonsultföretag som främst ägnar sig åt att göra texter tillgängliga på webben. De som arbetar som språkkonsulter har ofta en treårig universitetsutbildning där både klarspråk och lättläst ingår. En språkkonsult arbetar med svenska språket och är en blandning av kommunikatör, språkrådgivare, redaktör och skribent. På Handisams hemsida finns en lista på tillgänglighetskonsulter, drygt 20 av dessa erbjuder tjänster på lättläst svenska. Nedan beskrivs ett urval av de mer kända språkkonsulterna, förutom Lättläst-tjänsten som redan finns beskriven under 4.1.1.

Språkkonsulterna AB

Språkkonsulterna erbjuder tjänster inom skrivande, språkvård, information, kommunikation och kurser i bl.a. klarspråk. Alla konsulter är examinerade språkkonsulter. Språkkonsulterna har ett

eget koncept, Lättläst för alla, som inte ska blandas ihop med texter med förenklat innehåll. Lättläst för alla är tydligt formulerade texter som ska hjälpa läsaren över språkliga trösklar, men som utgår ifrån att läsaren är normalbegåvad.

Funka nu AB

Funka Nu drevs inledningsvis av funktionshindersrörelsen som ett projekt finansierat av Arvsfonden och är sedan år 2000 ett privatägt aktiebolag. Funka Nu arbetar med tillgänglighet vad gäller information i olika format, digitala gränssnitt och automater. De har tagit fram de svenska riktlinjerna för Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0 som gör webbinnehåll mer tillgängligt. Genom att följa WCAG görs innehållet tillgängligt för människor med syn- och hörselnedsättning, inlärningssvårigheter, kognitiva funktionsnedsättningar, begränsad rörlighet, talsvårigheter och ljuskänslighet. Funka nu har även en verksamhetsdel med inriktning på tillgänglighet i byggd miljö och bemötandefrågor. De säljer konsulttjänster och arbetar nära handikapprörelsen. Inom information, webb och it arbetar Funka Nu med t.ex. webbplatser, broschyrer, protokoll och annat skriftligt material med kunder som myndigheter, banker, organisationer med flera. Funka Nu har även utbildningar om tillgänglighet och användbarhet för redaktörer och informatörer.

Semantix AB

Semantix erbjuder kommunikations- och språktjänster. Semantix ägs av private equity-bolaget Litorina och finns i Sverige, Norge och Finland. De arbetar med översättning, språkgranskning, utbildning, textredigering och -tolkning. De samarbetar med företag, myndigheter och organisationer, bland annat med språkgranskning och bearbetning av rapporter och webbtexter ur ett klarspråksperspektiv. De skriver lättlästa texter för människor som av olika anledningar har lässvårigheter, eller är otränade läsare.

ETU AB

ETU är ett konsultföretag som arbetar med att testa och analysera tillgängligheten på webbplatser och för produkter som tillhör webben. De har även utbildningar i tillgänglighet. Hos ETU arbetar personer med synnedsättning, läs- och skrivsvårigheter, rörelsehinder och nedsatt hörsel med att testa tillgängligheten.

4.4.4 Digitala lärverktyg

Allt fler aktörer tar fram digitalt skolmaterial både lärare, förlag och andra producerar digitala lärverktyg. Digitala lärverktyg kan användas på datorer, läsplattor och SMART-board. Vissa av de digitala läromedlen ökar tillgängligheten för eleverna, de kan t.ex. få texten uppläst eller förstorad. Digitaliseringen av skolmaterial utmanar gamla mönster att lära. Floran av digitala läromedel innebär också nya källkritiska utmaningar både för lärare som väljer undervisningsmaterial och för elever som ska använda det. Det öppnar också för nya möjligheter att göra läromedel speciellt för funktionshindrade där läraren kan "skala av" texten så att den blir enklare, klicka bort svåra ord m.m. utifrån vad han eller hon bedömer att eleven klarar. Ett exempel på ett lärverktyg är Unga Fakta som har en webbsida där man presenterar ett antal ämnen i text, bild och tal för 3–18-åringar, t.ex. om. däggdjur, grekisk mytologi och vikingar. Texterna finns även i lättlästa versioner.

4.5 Aktörer i andra länder

CFLI är en föregångare i arbetet med lättlästa texter på internationell nivå. Det kan vara intressant att undersöka hur andra länder organiserat arbetet och var ansvaret ligger för att det finns tillgång till lättläst material. Även om det inte är möjligt eller önskvärt att man kopierar någon annan organisations arbete kan man ändå lära av andra och få idéer till förbättringar.

4.5.1 Finland

Selkokeskus och LL-Center

Kehitysvammaliitto och Förbundet De Utvecklingsstördas Välfärd (FDUV), är intresseorganisationer som företräder personer med utvecklingsstörning. De fördelar medel från Penningautomatföreningen (spel- och lotterimedel). Inom dessa organisationer finns de två lättlästcentren, Selkokeskus för finsktalande och LL-Center för svensktalande. De båda centren samarbetar med varandra och är förhållandevis små jämfört med CFLL. Centren ger ut en lättläst tidning Selkosanomat/LL-Bladet både på finska och svenska varannan vecka. Centren tar fram samhällsinformation och webbtexter på lättläst åt myndigheter, har kurser i lättläst för lärare och författare och försöker sprida information om lättläst. I Finland har man en gemensam symbol för lättläst oavsett vem som producerar materialet och oavsett om språket är finska eller svenska.

FDUV driver Lärum, ett förlag som bl.a. ger ut lättlästa böcker på svenska (12 böcker per år). LL-Center har nyligen startat ett läsombudsprojekt enligt svensk modell med projektbidrag från lotterimedel.

Undervisnings- och kulturministeriet ger årligen ett bidrag till Selkokeskus (för 2013 70 000 EUR) för stipendier till lättläst. En särskild arbetsgrupp för lättläst litteratur med representanter från olika intressegrupper fördelar stipendier till författare, illustratörer, utvecklings- och forskningsprojekt, stöd till förläggare för lättläst litteratur och för publikationer på webben. Cirka 9–15 stipendier delas ut per år och beräknas täcka 20–40 procent av kostnaderna för projekten. Sammanlagt har cirka 300 böcker på lättläst publicerats sedan 1980-talet. Inom Selkokeskus finns också en Delegation för lättläst med representanter för användarna och förmedlarna som träffas fyra gånger per år för att diskutera utvecklingen och behoven.

Även i Finland har man svårigheter med att marknadsföra lättläst material och kännedomen om vad som finns behöver öka. För att underlätta bibliotekens inköp får de köpa lättlästa böcker med rabatt som betalas från Undervisnings- och kulturministeriet.

De personer som behöver lättläst har man i Finland definierat till dem som har:

1. problem med perception, uppmärksamhet och koncentration (t.ex. ADHD),
2. språkliga problem (t.ex. dyslexi),
3. sen utveckling (t.ex. intellektuellt funktionshinder),
4. inlärningssvårigheter i samband med autism,
5. afasi,
6. minnessvårigheter (t.ex. demens),
7. finska som andra språk.

Särskilda riktlinjer för lättläst på finska antogs 2009, i dessa ingår: textnivå, ordnivå, nivå på konkretion, språkstruktur och meningar. Varje område finns ytterligare beskrivet i en särskild handbok.¹⁰

Under 2007–2009 drev Selkokeskus ett projekt om lättförståeligt språk och tog då fram riktlinjer för lättförståeligt samtal. De övergripande riktlinjerna är:

1. information och sammanhang,
2. möta deltagaren och vara närvarande,
3. ömsesidighet och turtagning,
4. använd vardagsspråk, upprepa svåra ord, använd direkt ordföljd, tala lugnt, använd ansikte och gester m.m.,
5. följ upp förståelsen och repetera.¹¹

I Finland finns lätta nyheter på två radiokanaler dagligen men inget tv-program.

4.5.2 Norge

Leser søker bok

Leser søker bok är en förening med nitton medlemsorganisationer, som leds av en styrelse och den daglige ledaren. Verksamheten finansieras av Kulturdepartementet och Norsk Kulturråd med cirka 6 miljoner NOK och har sju anställda. Målet är att alla ska få känna

¹⁰ Hannu Virtanen, 2009.

¹¹ Leelaura Leskelä, 2012, Towards a shared conversation., The preliminary guidelines for easy-to-understand interaction.

glädjen att kunna läsa en bok. Verksamheten är främst inriktad på att stödja författare, illustratörer och förlag som vill skriva eller ge ut lättlästa böcker och samarbete med biblioteken. Leser søker bok har inget eget förlag. Böckerna som stöds av Leser søker bok är indelade i sex kategorier:

- litt å lese,
- enkelt innhold,
- tegnspråk/tegn till tale,
- storskrift,
- bliss/piktogram, och
- punktskrift/følebilder.

Böcker som fått stöd eller som bedöms ha god kvalitet får använda Leser søker boks logotype. Under 2012 prioriterade Leser søker bok manus för unga, nyinvandrade och personer med utvecklingsstörning, 17 manus och 13 titlar fick stöd. Boksøk.no är en söktjänst på internet för lättläst och anpassad litteratur som innehåller cirka 700 titlar. Här kan man finna böcker fördelat på de ovan nämnda kategorierna. För de böcker som producerats inom lättläst-området under det senaste året tar man fram en lista på de 100 bästa böckerna från hela bokmarknaden, en 100-lista. Sedan 2009 har Leser søker bok en läsklubb för personer med utvecklingsstörning där de kan få tips på böcker och köpa böcker till rabatterat pris.

För att göra böckerna lättillgängliga samarbetar Leser søker bok med folkbiblioteken. Biblioteken ansöker om att få bli ett Bok til alle-bibliotek. Det finns 261 sådana bibliotek (cirka 20 procent) i Norge. Leser søker bok försöker att få en geografisk spridning på de bibliotek de skriver avtal med. Biblioteken får ett bidrag på 4 500 NOK för att köpa bokhylla och böcker som är lätta att läsa, dessutom får de två bokpaket per år och material till marknadsföring. Fylkena följer upp och rapporterar hur arbetet fortgår på biblioteken.¹² Biblioteken förbinder sig också att ordna med läsombud och det finns sammanlagt 1 000 läsombud. Läsombuden läser och berättar historier för de som inte kan läsa själva, de läser bl.a. för gamla och sjuka och på fängelser.

¹² Ett fylke är en regional administrativ enhet som är indelad i kommuner.

Leser søker bok anser att det behövs mer forskning på läsområdet t.ex. hur de olika målgrupperna tar till sig de lättlästa böckerna. Leser søker bok ger lättlästa böcker till skolor för att få synpunkter på hur de fungerar i praktiken. I ett litteraturutvalg sitter redaktörer och författare som varje år går igenom lättlästa böcker och lämnar synpunkter på kvaliteten. De följer också Lesesenter vid Stavanger universitets forskning och praktik.

Klar Tale

Klar Tale är en tidning på lättläst, den skrivs med större skrift och har enkelt språk. Den kommer ut en gång i veckan på papper, ljud, CD podcast och punktskrift. Tidningen finns också som nättidning (www.klartale.no), där den uppdateras varje dag. Upplagan är cirka 12 200 exemplar och den säljs genom abonnemang. Målgrupperna är personer med läs- och skrivsvårigheter, afatiker, blinda, invandrare som lär sig norska, äldre som inte längre kan läsa vanliga tidningar, barn i skolan och barn med särskilda behov. Klar Tale används av många skolor och de deltar i ett projekt om tidningen i skolan.

Tidningen ges ut av stiftelsen Klar Tale som anlitar Lettlest media AS (ett aktiebolag som ingår i en större mediekoncern) för att göra tidningen. I stiftelsen Klar Tale finns flera av målgrupperna representerade i styrelsen. Utgivningen finansieras av staten genom myndigheten Barne- ungdoms- og familiedirektoratet.

4.5.3 Spanien

I Spanien finns Lectura Fácil med säte i Barcelona. De liknar en stiftelse eller en ideell organisation och deras motto är: "Alla har rätt till litteratur och kultur". Lectura Fácil sprider kunskap om lättläst, anordnar kurser och är remissinstans. De samarbetar med bibliotek, organisationer, institutioner, förlag och anordnar läseklubbar. Lectura Fácil ger ut böcker själva, men samarbetar även med andra förlag. På deras boklista finns cirka 100 böcker, både klassiker och direktskrivet material. De erbjuder också studiehandledningar till en del litteratur.

4.5.4 Nederländerna

I Nederländerna arbetar en privat verksamhet, Y-Publicaties, med lättläst. De har ett förlag med böcker och tidskrifter med inriktning på vård, omsorg m.m. och erbjuder förlagstjänster eller redaktörstjänster. De har lättläst som en (liten) del i annan utgivning (simply communicating) som är inriktat på lässvaga eller personer med utvecklingsstörning. Eftersom det är en privatfinansierad verksamhet så är utgivningen främst inriktad på produkter som kan få försäljningsframgångar.

4.5.5 Några andra länder

I Tyskland och Österrike finns verksamheter som ger ut lättläst samhällsinformation. De har en organisation med "proofreaders", som är personer med lässvårigheter (utvecklingsstörning) som ska godkänna att materialet är begripligt, innan det går i tryck eller publiceras. I Japan och Australien har man gett ut lättlästa böcker som översatts från svenska. I USA, Storbritannien och Irland finns intresse för lättläst material inom deras Literacy programs.

5 Vilka behov finns av offentligt stöd för lättläst?

5.1 Vilka behov bör statens insatser för lättläst främst tillgodose?

Inflytande och delaktighet i den demokratiska gemenskapen och de mänskliga rättigheterna innebär att alla ska kunna delta i samhällslivet på lika villkor. Personer med funktionsnedsättningar ska få sina rättigheter och möjligheter tillgodosedda på samma sätt som andra. De individer som har en funktionsnedsättning behöver stöd för att få tillgång till kulturupplevelser och den information och kommunikation inklusive it, som andra har.

Behovet av lättläst material kan motiveras utifrån målen i demokratipolitiken, kulturpolitiken, funktionshinderspolitiken och i ett vidare perspektiv även utbildningspolitiken. Det råder stor enighet om att vi i dagens informationssamhälle måste kunna läsa och skriva allt bättre. Vi lever i en medierad värld och nästan allt vi gör inbegriper texter av olika slag, t.ex. sker information från och kontakter med myndigheter via internet och även så kallade okvalificerade arbeten kräver en god läsförmåga. God läs- och skrivförmåga leder till framgång inom utbildning och ger möjlighet till makt över den egna situationen och ett mer aktivt medborgarskap. Här har lättläst en viktig funktion för de personer som har specifika svårigheter med att läsa. De som inte har uppnått en god läsförmåga eller upprätthåller sin läsförmåga får svårigheter i det vardagliga livet.

Att läsa innebär både att kunna avkoda och att förstå innehållet, det vill säga att få kunskaper och information. Inom forskningen använder man ett vidgat textbegrepp som innebär att texter inte bara är bokstäver utan också bilder, grafer, diagram med mera, det vill säga texterna är i dag ofta flexibla och heterogena vilket innebär att läsaren får en mer aktiv roll. Läsandet är inte bara bundet till böcker utan

också till datorer, spel m.m. Det råder också en stor enighet om att för att få goda text- och skrivkompetenser krävs ständig övning.

Genom att läsa skönlitteratur får man möjlighet att ta del av andra människors liv och erfarenheter från miljöer man annars inte skulle ha mött. Litteraturen ger också läsaren möjlighet att kunna spegla sig och sina upplevelser i en fiktiv karaktär. Det kan ge en ökad insikt i och förståelse av vem man är. Läsning av skönlitteratur ger också ett ökat ordförråd för att man ska kunna sätta ord på sina egna tankar och göra sin röst hörd.

Lättläst kan ses som en väg att ge alla medborgare möjlighet att kunna utnyttja sina demokratiska och samhällsrelaterade rättigheter. Inflytandet och demokratin stärks av att människor har makt över den egna vardagen och sina möjligheter att påverka. För att kunna påverka sina möjligheter till inflytande krävs kunskaper och information. Samhällsinformation på lättläst är avgörande för att alla ska kunna delta och utnyttja sin rätt till inflytande.

Under utredningens arbete har vi förstått att det ofta finns en mycket vag föreställning bland flera myndigheter och de som inte arbetar med lättläst om vad lättlästa texter innebär och det sammanblandas ofta med klartext. Beteckningen "lättläst" inbjuder till många missförstånd. Flera av dem som vi talat med under utredningsarbetet har efterlyst någon form av standardisering eller certifiering av lättlästa texter. Det finns de som kallar en text för lättläst trots att texten inte uppfyller något kriterium för att vara det. Många av de förmedlare som använder lättläst har svårt att veta vad de olika nivåindelningarna av böckerna betyder och det finns ingen samstämmighet bland förlagen hur många nivåerna ska vara. Det har också påpekats för oss att personer med olika slags funktionshinder kan behöva olika slags lättlästa texter.

Personer med utvecklingsstörning och andra uttalade läshinder måste alltid kunna garanteras sin rätt till tillgänglighet i information och kommunikation genom texter på lättläst. För vissa insatser inom lättlästområdet finns inget kommersiellt intresse medan det för andra områden finns företag som producerar lättlästa texter och tjänster. I den mån kommersiella krafter är intresserade av att producera lättläst material är det positivt. Eftersom lönsamheten varierar så krävs ett statligt åtagande och medel som grund. Vissa områden har en mycket liten målgrupp som innebär att det är svårt för ett privat företag att bedriva verksamhet med någon lönsamhet. Det behövs även en funktion för kvalitetsgranskning av lättläst och möjligen även en certifiering för att kvaliteten ska upprätthållas.

5.1.1 Inriktning för förbättring och förändring

Utredningen har identifierat ett antal möjliga och viktiga förbättringar och förändringar som bör genomföras för att statens insatser för lättläst ska leva upp till de övergripande mål som insatserna bör utgå ifrån.

Utredningen kan konstatera att det inte finns någon annan statlig verksamhet som har en så tydlig inriktning och engagemang i målgruppernas behov och situation som CFLL. Dagens verksamhet är dock tydligt påverkad av den tryckta bokens och tidningens produktionsekonomi. Ju större upplaga desto bättre ekonomi. Påverkan leder till att ju större kundkretsen är, desto större är möjligheterna till ökad försäljning. Det är bra att ta till vara dessa skalfördelar, så länge man inte tappar bort verksamhetens övergripande mål och syfte. Med CFLL:s definition av målgruppen, att omfatta upp till 25 procent av befolkningen, har fokus på försäljningsvolym och produktionsekonomi gått några steg för långt. De små resurser som staten tillför bör i ökad utsträckning användas för de primära målgruppernas behov av lättläst i olika former. De som bäst behöver lättläst ska prioriteras. Verksamheten behöver tydligare utgå från dessa målgruppers behov. Skalfördelarna i större upplagor ska naturligtvis tillvaratas, men styrningen av verksamheten behöver utgå från behoven snarare än produktionsekonomi och försäljningsvolym.

Läsforskningen är inriktad på att öka förmågan att läsa och vilka metoder som är till stöd för en person med svårigheter att läsa. Den inriktas, enligt den bild vi har fått, i huvudsak på det generella och breda behovet av kunskap på detta område. Forskningen inom det tekniska området innebär ofta olika tekniker för att sänka svårighetsgraden i vanliga texter. Det behövs även forskning om hur man kan försäkra sig om att lättlästa texter utformas så att de anpassas till de olika målgrupperna. Forskning om de olika målgrupperna och deras speciella behov behöver utvecklas och tas till vara liksom forskning inom kognitionsvetenskap och människa-datorinteraktion.

Dagens verksamhet har naturligt en tyngdpunkt på den skrivna boken och tidningen. Samtidigt finns det ny teknik som CFLL vill tillvarata, men där det saknas kapacitet och ekonomiska resurser till en anpassning. Befintlig och ny teknik bör användas för att öka tillgängligheten och sänka trösklarna för den breda målgruppen, men behöver också utvecklas specifikt för att de olika primära

målgrupperna ska få tillgång till de texter och den samhällsinformation som finns.

Med en bred definition av målgruppen är det lätt att nå olika användare, läsare och kunder. Ett ökat fokus på de primära målgrupperna leder till frågan hur man ska nå ut till dessa. De känner ofta inte till vad som finns och har inte alltid en egen förmåga att leta sig fram till lättlästa texter. För denna grupp är förmedlarna en mycket viktig, för att inte säga nödvändig, länk.

I de följande avsnitten redovisar utredningen sin bedömning av behovet av statens insatser för lättläst oavsett inom vilken organisationsform dessa bör finnas.

5.1.2 Avgränsning av målgrupperna för lättläst

Vilka är de personer som bäst behöver lättlästa texter för att kunna utvecklas i sitt läsande? Utredningen vill avgränsa de primära målgrupper som insatserna för lättläst i första hand ska vara inriktad mot. De statliga medel som avsätts för lättläst bör i första hand användas till dem som har de största behoven, där graden av läsvårigheter är störst och gruppens storlek bidrar till att kommersiella drivkrafter saknas för att tillgodose deras behov. Vi har valt att peka ut primära och sekundära målgrupper. De primära målgrupperna är de som statens insatser för lättläst i första hand ska inriktas mot, både på en övergripande nivå och för att försäkra sig om att lättläst material finns för dessa gruppers behov. Behoven bedöms utifrån en kartläggning av vad som saknas i utbudet och om marknaden inte täcker detta behov. Insatser mot de sekundära målgrupperna bör kunna ske vid behov på en övergripande nivå och för enstaka produktioner.

Primära målgrupper

Utredningens förslag: De primära målgrupperna, oavsett om personerna är svenskfödda eller utlandsfödda, för lättlästa texter ska vara:

- Personer med utvecklingsstörning.
- Personer med andra funktionsnedsättningar som påverkar läsförmågan i hög grad.
- Personer med demenssjukdom.

Den målgrupp som utredningen anser vara självklar är barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning. Även om graden av utvecklingsstörning varierar, och därmed även läsförmågan och läsförståelsen, så har en stor andel personer i denna grupp behov av lättläst text på olika nivåer. Det är också den grupp som lättläst ursprungligen var avsedd för.

Ytterligare en grupp som utredningen anser bör ingå i den primära målgruppen är barn, unga och vuxna med en funktionsnedsättning som medför allvariga svårigheter med att kunna läsa. Vilken funktionsnedsättning som personen har är inte det viktiga, utan att personen har svårigheter med att kunna läsa och förstå en text. Det har utifrån beprövad erfarenhet visat sig att vissa personer med hörselnedsättning, språkstörning, afasi, dyslexi och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar har behov av lättlästa texter. För denna grupp är forskningen inte alltid ense om de behöver lättlästa texter eller om det är bättre med utmaningen av en ej anpassad text. Den som i första hand bör avgöra detta är personen själv eller personens vårdare, lärare eller liknande, anser utredningen.

Personer med demenssjukdom är ytterligare en grupp som behöver lättlästa texter för att få stimulans när sjukdomen nått en viss nivå för att hålla sin läskunnighet vid liv. Att kunna läsa tidningar och böcker kan bidra till ett meningsfullt innehåll i vardagen och stimulera sinnen. Högläsningen inbjuder till samvaro och texten kan också öppna dörrar till minnen och bli ingång till ett samtal.

Sekundära målgrupper

Utredningens förslag: De sekundära målgrupperna för lättlästa texter ska vara:

- Personer med enklare former av läs- och skrivsvårigheter.
- Personer som nyligen invandrat till Sverige och som inte kan svenska på grundläggande nivå.
- Personer som är mycket läsovana.

En grupp som ibland använder lättlästa texter är barn, unga och vuxna med lättare läs- och skrivsvårigheter. Forskarna är oeniga om en lättläst text eller en ej anpassad text är det bästa för denna

grupp. Det är förmodligen beroende av graden av läs- och skrivsvårigheter, hans eller hennes övriga förmågor och inställning till att läsa. Det eventuella behovet av lättläst text kan inte sägas gälla hela gruppen utan måste avgöras individuellt.

Personer som nyligen invandrat till Sverige och ska lära sig svenska, har även lyfts fram som en grupp där forskarna är oeniga om förenklade texter eller autentiska texter är bäst när man lär sig ett nytt språk. Det är sannolikt beroende på den nyinvandrade personens egna förmågor och tidigare skolgång, men det kan finnas situationer där även personer i denna grupp har glädje och nytta av lättlästa texter.

Läsovana är en grupp som lyfts fram som också kan ha nytta av lättlästa böcker. För dessa personer, ofta pojkar och män, handlar det mer om att intressera dem för att läsa och att de får känna att de kan läsa en hel bok än att de har några särskilda läshinder. Vuxna som inte läst en bok sedan de slutade skolan har tappat mycket av sin läsförmåga och behöver träna upp den. Lättlästa böcker är en port för att öppna intresset för och förmågan att läsa.

Förutom de som ingår i de primära och sekundära målgrupperna, är det naturligtvis inget som hindrar att även andra personer eller grupper som anser sig ha glädje och nytta av lättläst text använder den. Utredningen anser dock att det är viktigt att man har de primära målgrupperna i fokus när man avgör hur de begränsade statliga medlen ska användas och vilka lättlästa texter, lättlästa böcker och lättlästa tidningar som ska produceras. Framställandet av lättlästa texter bör utgå från de behov som dessa grupper har. Aktuell forskning inom läsande och skrivande bör vara en tydlig utgångspunkt.

5.1.3 Nyhetsinformation

Aktuell information om något som nyligen inträffat eller inte är känt sedan tidigare, förmedlas genom tidningar, radio, tv och internet. Det offentliga stödet för nyhetsinformation är presstödet och taltidningsstödet. Därutöver finns radio och tv i allmänhetens tjänst som finansieras av radio- och tv-avgiften. Verksamheten bedrivs utifrån sändningstillstånd som meddelas av regeringen. När det gäller lättläst nyhetsinformation har Centrum för lättläst (CFL) ett uppdrag och medel för att göra lättläst nyhetsinformation och de ger ut tidningen 8 SIDOR. Tidningen är till

största delen skriven på lättläst nivå 3. Det finns två privata nyhetstidningar som skrivs på ett lättare språk, Nyhetstidningen och Sesam. De riktar sig till dem som behöver träna på att läsa respektive invandrare som nyligen flyttat till Sverige. Dessa tidningar är på en svårare nivå än 8 SIDOR och har också mycket lägre upplagor. För personer med utvecklingsstörning och andra funktionshindrade som behöver en lättläst tidning finns inget privat alternativ för närvarande. De statliga medel som avsätts för att främja och öka utbudet av lättlästa nyheter är en förutsättning för att det ska finnas nyhetsinformation för personer i de primära målgrupperna. Klartext är lättlyssnade nyheter på Sveriges Radio och ett motsvarande nyhetsprogram även på Sveriges Television eller UR vore ett framsteg eftersom bilder kan bidra till förståelsen.

5.1.4 Lättläst litteratur

Lättläst litteratur är det område som under lång tid har prioriterats och fått offentligt stöd. På senare år är det ett område där CFLL också har mött en ökad konkurrens. Flera privata förlag har vuxit fram men utbudet har ökat mest med inriktning på litteratur för barn i förskole- och skolåldrarna och i de svåra lättlästnivåerna ofta för skolbruk. För vuxna finns ännu inte samma utbud eftersom efterfrågan är lägre. Skönlitteratur och enklare facklitteratur på lättläst produceras av LL-förlaget för både barn, unga och vuxna. CFLL är en stor aktör inom lättläst litteratur för vuxna. De privata förlagens produktion innehåller sammanlagt något fler titlar än CFLL:s totala antal titlar. Även de privata förlagen får statligt stöd för vissa titlar genom SPSM:s produktionsstöd.

Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) och CFLL kompletterar varandra om man utgår från målgrupper, eftersom MTM:s verksamhet främst inriktas på blinda och döva personer och personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och CFLL har hittills inriktats på andra grupper med funktionsnedsättningar och språksvårigheter. SPSM arbetar mot samma målgrupper men med läromedel. SPSM:s arbete med att utveckla, anpassa, framställa och distribuera läromedel i den utsträckning behoven inte kan tillgodoses på den kommersiella marknaden, anser utredningen vara en bra modell. Tillsammans har dessa myndigheter uppdraget att täcka tillgången till olika slags litteratur för alla personer med funktionsnedsättningar.

Det är inte troligt att den begränsade kundkrets som finns för lättläst litteratur på olika nivåer kan leda till att utbudet kommer att öka och bli så omfattande att marknaden kan fungera helt på marknadsmässiga villkor. Risken är stor att viss litteratur inte kommer att produceras om den inte får statligt stöd. Staten måste även i fortsättningen framställa och distribuera litteratur i den utsträckning behoven inte kan tillgodoses på den kommersiella marknaden.

5.1.5 Lättlästa nyheter och böcker för skolbruk

Det bidrag som CFLL får för att utöka utbudet av lättlästa nyheter och böcker för skolan har ett oklart syfte. De ska använda dels 2 mnkr inom CFLL:s eget anslag, dels 2 mnkr från utbildningsområdet till lättläst för skolbruk. Det framgår inte om medlen ska användas till någon särskild skolform, åldersgrupp eller typ av insatser. Av regleringsbrevet framgår inte heller vilka behov dessa medel avser att täcka förutom att de ska användas för skolbruk utan formuleringen kan tolkas mycket brett. CFLL:s uppdrag för skolbruk måste anses vara överlappande SPSM:s uppdrag att utveckla, anpassa, framställa och distribuera läromedel.

5.1.6 Nationellt kunskapscentrum

Ett nationellt kunskapscentrum som samlar och sprider kunskap om vad som är lättläst är en statlig uppgift. Det kan jämföras med Språkrådets arbete med klarspråk. Kunskapen om lättläst och vad det innebär är inte allmänt känt i samhället eller bland de som arbetar med personer med funktionsnedsättning, och förväxlas dessutom ofta med klarspråk. Det finns behov av att sätta upp gemensamma ramar för vad som är lättläst relaterat till olika medier och uttryckssätt. I dag används lättläst i olika sammanhang och med olika betydelser. I takt med att fler aktörer börjar intressera sig för lättlästområdet och myndigheter har krav på tillgänglig samhällsinformation behövs någon form av riktlinjer. Vad som är lättläst bör definieras tydligare och namnskyddas och/eller certifieras.

Det finns behov av att samla relevant forskning inom språk- och läsutveckling, om funktionsnedsättningar, om dyslexi, kognitionsvetenskap, människa – datorinteraktion, teknisk utveckling och

myndigheters arbete för dessa grupper inom ett forum. Forskningssammanställningar och förmedling av aktuell forskning är en viktig uppgift för att kunskaper om lättläst ska spridas. Det finns även behov av ett utvecklat samarbete med de myndigheter som verkar inom angränsande områden som t.ex. MTM, SPSM och Språkrådet. Ett nationellt kunskapscentrum är grunden för en utveckling och kunskapsspridning av lättläst. Ett sådant centrum kan finnas inom en myndighet, stiftelse, på ett universitet eller en högskola.

5.1.7 Lättläst tjänsten/konsulter i lättläst

Det finns ett stort behov av utbildning i att skriva lättläst samt att erbjuda bearbetningar av texter till lättläst. Det gäller webbsidor på lättläst liksom broschyrer, samhällsinformation med mera. Lättläst-tjänsten är en fristående verksamhet inom CFLL, som finansieras genom avgifter från dem som använder tjänsterna. Någon statlig styrning av denna verksamhet finns inte, eftersom den har startats på eget initiativ av CFLL.

Lättläst-tjänsten är en verksamhet där konkurrensen från den privata marknaden har ökat på senare tid. Några privata språk- och webbrådgivare erbjuder liknande tjänster. Det som skiljer Lättläst-tjänsten från andra rådgivare är att de också certifierar webbsidor med samhällsinformation. Lättläst-tjänsten bör kunna fungera som ett eget företag på samma villkor som andra språkrådgivare. Efterfrågan på denna typ av tjänster bör öka som ett led i krav på tillgänglighet för offentliga institutioner, bl.a. utifrån funktionshinderspolitiken. Certifieringen av lättläst och webbinformation är dock något som bör finnas kvar inom statens insatser för lättläst för att granska kvaliteten på tjänsterna. Det tidigare beskrivna nationella kunskapscentrumet kan vara ett sådant certifieringsorgan för att kontrollera den lättlästa textens kvalitet och att den är i överensstämmelse med riktlinjerna. Utöver detta bör det inte finnas något behov av offentligt stöd.

5.1.8 Samhällsinformation

Utredningen är medveten om att lättläst samhällsinformation inte ingår i vårt uppdrag men vill ändå nämna något i samband med diskussionen om behovet av offentligt stöd. Samhällsinformation är den information som medborgarna får från myndigheter och kommuner om beslut och aktuella samhällsfrågor. Myndigheter ska sträva efter att uttrycka sig lättbegripligt och allmänhetens kontakter med myndigheten ska underlättas genom ett klart och begripligt språk.¹ Myndigheternas information upplevs ofta som svår för personer med funktionsnedsättning. Ett exempel är att beslut till en person med utvecklingsstörning kan skrivas på så svår kanslisvenska, att personen beslutet gäller inte förstår vad det innebär. Det finns också en oro inför det kommande riksdagsvalet om hur målgrupperna för lättläst ska få information om de olika politiska partierna och deras frågor.

Funka nu genomförde projektet Begriplig samhällsinformation 2007–2009.² Projektet visade att nästan ingen webbplats hade nyheter och annan aktuell information på lättläst. Där det fanns lättläst text saknades nästan alltid bilder till texterna och ingen hade heller tagit reda på om människor hittade till de lättlästa texterna eller om de tyckte att texterna var bra. En uppsats i pedagogik har nyligen analyserat lättlästa texter hos sex olika myndigheter. Analysen visar att de lättlästa myndighetstexterna språkligt sett är både lättare och svårare att läsa och tolka än motsvarande normalversioner, att de har ett otydligt syfte och att de ofta är mer svåråtkomliga än normalversionerna.³

Ett tydligare uppdrag och skarpare tillsyn av tillgängligheten av myndigheters samhällsinformation på lättläst är ett område som bör ingå i statens uppgift.

5.2 Utredningens sammanfattande bedömning

Behovet av statliga insatser för lättläst är odiskutabelt. Staten har ett ansvar för att alla med stora svårigheter att läsa får texter som de kan tillägna sig. Staten har vidare ett ansvar när det gäller möjligheten till inflytande och demokrati bland annat genom lättläst nyhets- och samhällsinformation och för att alla kan få tillgång till

¹ Handisam, Riktlinjer för tillgänglighet, s. 41 ff.

² <http://www.funkanu.com/PageFiles/2548/Slutrapport%20BS.pdf>

³ Camilla Forsberg, 2012, Myndigheten, texten och läsaren. Myndighetsinformation i lättläst version.

läsning och kulturupplevelser. De statliga medel som tilldelas för lättlästa nyheter och litteratur bör fortsatt användas för detta ändamål men även kunna utökas till andra medier. Tillgången till statliga medel anser utredningen är mycket begränsad och bör om möjligt snarare öka än minska, särskilt med tanke på nya medier.

Lättläst finns inte tillgängligt i någon högre grad, varken inom offentlig eller privat produktion. Behovet är sannolikt större än tillgången. Det som produceras är inte i en större omfattning än att alla insatser behövs. Det statliga åtagandet kräver att staten förvissas sig om att de som tillhör de primära målgrupperna har tillgång till lättläst.

Ett första område är lättläst skönlitteratur för barn, unga och vuxna, så att de som tillhör målgrupperna och behöver lättläst ska kunna utveckla sitt språk och få tillgång till kulturupplevelser.

Det andra området är lättläst nyhets- och samhällsinformation så att de som tillhör målgrupperna ska kunna ta del av vad som händer i samhället och kunna navigera när de behöver hjälp att utnyttja sina medborgerliga rättigheter. Utredningen anser att kravet på tillgänglig och lättläst samhällsinformation, och nyhetsrapportering borde ingå i statens insatser. Staten har ett ansvar för att alla medborgare, så långt som möjligt och med hänsyn till att sådan information kan behöva anpassas när den riktar sig till barn, får det stöd de behöver för att kunna ta till sig information om det som berör dem. Detta är också i linje med målen i funktionshinderspolitiken och kulturpolitiken.

CFLL är den enda institution som har ett tydligt uppdrag om lättläst. De har också under åren breddat sin verksamhet med lättläst-tjänsten och läsombud med mera. Ansvar för tillgänglighet i information och kommunikation för personer med utvecklingsstörning och andra lässvaga ligger hos varje myndighets egen information om sin verksamhet.

Sammanfattningsvis anser utredningen att statens ansvar för de primära målgruppernas behov av lättläst material, både litteratur och nyhetsinformation är större och bredare. Det gäller både tillgången till olika slags lättläst material, medier och uttryckssätt. De statliga medlen ska i första hand öka deras tillgänglighet och användas för deras behov. För de sekundära målgrupperna är marknaden större och det finns flera privata företag som tillgodoser deras behov. Här ska staten endast producera material i den mån det finns ett behov som marknaden inte tillgodoser. Vi vill samtidigt peka på att de statliga myndigheternas uppdrag att ge samhällsinformation bör följas upp på ett tydligare sätt.

6 Överväganden och förslag om organisation av statens insatser för lättläst

6.1 Utredningens överväganden

Utredningen anser att det finns ett stort behov av lättlästa texter och lättläst information för barn, unga och vuxna för de målgrupper som vi definierar i avsnitt 5.1.2. Behovet finns inte bara av skrivna texter på papper utan i takt med teknikutvecklingen även i andra format som blir allt vanligare t.ex. internet, digitala böcker och tidningar, digitala verktyg, digitala ljud, interaktiva webbsidor med mera. Det offentliga stödet till lättläst riktas i dag till Centrum för lättläst (CFL) och ska användas till lättläst skönlitteratur och nyhetsinformation. Myndigheter som har angränsande uppdrag är Myndigheten för tillgängliga medier (MTM), Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) och Handisam. Dessa myndigheter har dock inte något uttalat uppdrag som gäller lättläst. MTM har i uppdrag att arbeta för att personer med funktionsnedsättningar får tillgång till litterära verk, de största låntagargrupperna är synskadade och rörelsehindrade. SPSM har i uppdrag att utveckla, anpassa, framställa och distribuera läromedel för elever i grund- och gymnasieskola och grundsär- och gymnasiesärskola i den utsträckning behoven inte tillgodoses på den privata marknaden. Handisam har i uppdrag att stödja myndigheter med att göra sin information tillgänglig för alla vilket bl.a. handlar om lättläst information på myndigheternas webbsidor.

Det offentliga stödet bör främst inriktas på ett nationellt kunskapscentrum, nyhetsinformation, samhällsinformation och litteratur för de primära målgrupperna. Det kan samtidigt påpekas att statens insatser för att stärka barns och ungas läsförmåga i skolan, med läsambassadörer och lässatsningar för pojkar, även bör omfatta målgrupperna för lättläst.

Avgränsning av lättläst

Kravet på tillgänglighet i språk och kommunikation för personer med funktionsnedsättning och uppdraget om lättläst måste tydliggöras. CFLL har inte i sitt uppdrag ett ansvar för tillgänglighet för alla grupper och alla medier. Utredningen anser att en tydlig avgränsning med statens insatser för lättläst måste formuleras. Enligt utredningens mening, är syftet med insatserna för lättläst att ge information till de primära målgrupperna om vad man som medborgare behöver känna till för att kunna ingå i och bidra till ett demokratiskt samhälle. Syftet är vidare att ge tillgång till och sprida kultur, för att ge möjlighet till att på ett djupare sätt vara delaktig i och få förståelse för samhället. Syftet måste också vara att utveckla tilltron till det egna språket för att kunna kommunicera och utveckla den egna identiteten. Insatserna för lättläst ska avgränsas tydligt när det gäller målgrupper och mot andra texter som är lätta att läsa eller klarspråk. Insatserna behöver däremot breddas när det gäller på vilka sätt texter kan presenteras och vilka olika tekniker som används. Statens insatser för lättläst ska inte riktas mot att lära barn eller vuxna att läsa. Det är en uppgift för utbildningssystemet.

Statens insatser för lättläst genom CFLL har hittills främst varit inriktade på lättläst litteratur och nyheter i tryckt form. De personer som ingår i de primära målgrupperna för lättläst kan använda de böcker och tidningar som finns både för information och för lästräning. Syftet att bidra till ett demokratiskt samhälle och delaktighet innebär att staten inte bara kan begränsa sina insatser till att prioritera tryckta texter. På senare år har även tillkommit ljudinspelning till vissa lättlästa böcker och 8 SIDOR förmedlas även som daglig webbtidning och som ljudtidning. Detta är en utveckling som bör fortsätta. Även flera sätt att förmedla åsikter, tankar och känslor bör användas. CFLL har inlett ett samarbete med UR, vilket är ett bra exempel. Det finns även andra medier som bör och kan användas för att uppnå syftet som radio, TV, teater, bloggar, diskussionsforum på internet med mera.

För de personer som ingår i de sekundära målgrupperna kan olika produkter på lättläst vara ett stöd men det kan även förväntas att olika verktyg utvecklas och blir tillgängliga för datoranvändning och internet som passar dem bättre. För de sekundära målgrupperna är också "vanliga" böcker som är lätta att läsa en möjlighet och de kan genom biblioteken få hjälp att hitta dem.

6.2 Alternativa organisationsmodeller

Utifrån de behov av förbättringar och förändringar som har beskrivits i föregående kapitel har utredningen övervägt vilka fördelar och nackdelar olika organisationslösningar för statens insatser för lättläst kan innebära. Vi har övervägt tre olika alternativ:

1. stiftelseformen,
2. uppgifter vid CFLL förs över till olika myndigheter, organisationer eller avknoppas,
3. överföra CFLL:s verksamhet till en annan myndighet.

6.2.1 Verksamhet i stiftelseform

Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation inrättades 1987 av staten med utgångspunkten att ge ut en tidning för begåvningshandikappade. Stiftelseformen ansågs då ha tydliga fördelar och vara mer lämpad att äga och ge ut en oberoende nyhetstidning. Det är också ovanligt att myndigheter ger ut nyhetstidningar.

En stiftelse har färre formella krav och har en större självständighet jämfört med en statlig myndighet. Stiftelseformen ger ett större utrymme för egen styrning, inriktning och egna initiativ. Styrelsen utses av regeringen medan direktören utses direkt av styrelsen. Direktören arbetar på styrelsens uppdrag och är därför lyhörd för deras åsikter. Stiftelsens styrelse har ett stort eget ansvar. Brukargrupperna har också ett inflytande genom att de i vissa fall har funnits representerade i styrelsen. För utgivning av böcker och tidningar kan ett visst oberoende från regeringens styrning ses som en fördel.

Att stiftelseformen ger ett större utrymme för egen styrning, inriktning och egna initiativ är också en nackdel. Även om regeringen kan sägas styra genom stadgar, avtal och det riktlinjebeslut som fattas årligen, så blir denna styrning mer övergripande. CFLL har på eget initiativ utvecklats åt olika håll och riktar sig brett till många målgrupper. Regeringens styrning är mer begränsad än till en myndighet och sker främst genom de medel som tilldelas stiftelsen.

6.2.2 Uppgifter förs över till olika myndigheter, organisationer eller avknoppas

Utredningen har övervägt alternativet att dela upp CFLL:s olika verksamhetsgrenar på andra myndigheter eller organisationer. Vissa av verksamheterna ligger nära de som finns hos andra organisationer. Verksamheter kan även avknoppas till personalen eller säljas till en aktör utanför den statliga kretsen, det vill säga på den öppna marknaden.

Det kompetenscentrum som finns inom CFLL anser utredningen bör utvecklas till ett nationellt kunskapscentrum. Denna tvärvetenskapliga funktion skulle på samma sätt som andra nationella kunskapscentra kunna finnas inom ett universitet, en organisation eller en myndighet och bekostas med statliga medel.

Läsombuden fyller en viktig funktion som förmedlare av lättläst litteratur och 8 SIDOR, främst inom omsorgen och äldreården men även inom andra verksamheter. Läsombud finns också inom brukarorganisationerna. Redan i dag är intresseorganisationerna och Studieförbundet Vuxenskolan engagerade i verksamheten med läsombud. Ett alternativ är att biblioteken tar ett större ansvar för verksamheten med läsombud i linje med att deras uppdrag för personer med funktionshinder förtydligats i den nya bibliotekslagen. Studieförbundet Vuxenskolan kan också fortsatt vara den aktör som utbildar läsombuden på samma sätt som tidigare.

Nyhetsinformation till de primära målgrupperna har för närvarande ingen konkurrent på den privata marknaden. För personer med utvecklingsstörning eller annan funktionsnedsättning som behöver en lättläst tidning finns inget alternativ till 8 SIDOR. Tidningen behöver därför fortsätta att produceras för att det ska finnas nyhetsinformation för dem som tillhör de primära målgrupperna. Det är knappast realistiskt att 8 SIDOR skulle kunna bli en självständig tidning på samma sätt som andra tidningar och få statligt stöd endast genom presstödet. Eftersom allt fler tidningar har ekonomiska problem skulle en tidning med så liten upplaga som 8 SIDOR drabbas extra hårt. En annan mer realistisk modell kan vara att tidningen överläts till en organisation eller drivs på entreprenad. Exempel på överlåtelse: Råd & Rön ägs av Sveriges Konsumenter, en partipolitiskt obunden samarbetsorganisation som verkar för ökat konsumentinflytande. Exempel på entreprenad: OmVärlden ställs till förfogande av Sida. Tidningen styrs av en redaktion av fristående journalister. För signerade artiklar

ansvarar varje skribent. Detta är dock inte lösningar som utredningen rekommenderar för 8 SIDOR. Staten bör ta ett tydligt ansvar för tidningens fortsatta existens. Som utredningen konstaterat finns ingen annan nyhetstidning på lättläst för den primära målgruppen

CFL:s produktion av lättläst skönlitteratur och faktaböcker är en stor del av stiftelsens verksamhet. Produktionen av litteratur ligger nära både några andra myndigheters och också privata förlags arbete med tillgänglig litteratur för personer med funktionsnedsättning. Det gäller främst de privata bokförlag som producerar lättlästa böcker och SPSM:s arbete med tillgängliga läromedel. Flera privata förlag har vuxit fram under senare år. Utbudet har ökat mest med inriktning på litteratur på nivå 3 och 4 för barn och unga upp till cirka 18 år. För vuxna är utbudet mindre. Titlar på CFL:s nivå 1 och 2 som riktar till bl.a. personer med utvecklingsstörning, anser utredningen svårigen kan produceras utan statligt stöd eftersom de blir dyra att framställa och marknaden är liten. Tillgången till lättläst är totalt sett inte särskilt god, och att ta bort de medel som CFL använder till produktion av lättläst litteratur skulle innebära ett minskat utbud.

Ett alternativ som utredningen har övervägt är att den litteratur som produceras av CFL läggs över till SPSM och att myndighetens läromedelsuppdrag utökas till att även utveckla, anpassa, framställa och distribuera skönlitteratur i den utsträckning behoven inte kan tillgodoses på den kommersiella marknaden. Det bör också vara möjligt att fördela de statliga medlen som ett produktionsbidrag till privata förlag för att producera lättläst efter en bedömning av behov och utbud av lättläst skönlitteratur för olika åldersgrupper och på olika lättlästa nivåer. Det får dock anses vara svårare att avgöra behovet av skönlitteratur än av läromedel eftersom behoven är mer skiftande och inte kan utgå från specifika krav i kursplanerna. En möjlig väg skulle vara att regelbundet göra en kartläggning av marknaden för litteratur och därefter, utifrån de primära målgruppernas behov för olika åldrar, bedöma vad som saknas. Detta kräver ett nära samarbete med de förlag som producerar lättläst, med målgrupperna och förmedlarna.

Lättlästa tidningar eller litteratur för skolbruk bör i första hand vara ett uppdrag för SPSM. De ger produktionsstöd till förlag som producerar lättläst material och har också gett CFL sådana uppdrag. Lättläst för skolbruk bör föras över till SPSM eftersom det är en utbildningsfråga och redan ingår i myndighetens läro-

medelsuppdrag. De 2 mnkr som fördelas från utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning bör samtidigt kunna överföras till SPSM.

Den konsulttjänst som finns inom CFLL för att göra bearbetningar till lättläst av olika slags texter och erbjuda kurser om att skriva lättläst är redan i dag en egen verksamhet som säljer sina tjänster och i huvudsak täcker sina egna kostnader. Lättläst-tjänsten kan därför relativt lätt avknoppas till en privat verksamhet. Den del som arbetar med kvalitetssäkringar och certifieringar av lättläst är dock angeläget att behålla inom ett nationella kunskapscenter.

Utredningen anser emellertid att CFLL inte bör delas upp på flera olika myndigheter eftersom de byggt upp en stor kompetens på lättlästområdet och att den behöver få fortsätta så sammanhållet som möjligt. Konsekvenserna om statens insatser för lättläst delas upp på olika myndigheter eller organisationer uppfattar utredningen som ett sämre förslag och måste analyseras utifrån vad som kan hända med lättläst som helhet.

De resurser som avsätts för lättläst är begränsade och innebär att insatserna måste avvägas och prioriteras noggrant, för att åtminstone täcka det behov som finns hos de primära målgrupperna. Om resurserna sprids ut skulle användarna och intresseorganisationerna få svårigheter att påverka, delta i utvärderingar och föreslå förändringar. Att dela upp insatserna på flera organisationer innebär att man splittrar de redan knappa resurserna. En samlad kunskap och kapacitet för att driva frågor om lättläst och följa utvecklingen skulle också gå förlorad.

6.2.3 Överföra CFLL till en myndighet

Ett samgående med en annan myndighet syftar till att kunna driva en gemensam utveckling, skapa synergier i utbud, kunskaper, kapacitet och kostnadseffektivitet. Kostnaden för gemensam ledning och administration är relativt högre för en liten verksamhet än för en stor och mer kostnadskrävande. Utvecklingsprojekt ryms inte inom en begränsad verksamhet. Utredningen har därför övervägt alternativet att CFLL:s hela verksamhet förs över till en myndighet. Då kan de olika verksamhetsdelarna och inte minst kompetensen behållas samlad, men man kan ändå få vissa synergieffekter genom att spara in på funktioner som t.ex. ekonomihantering och

personalfunktion. Utredningen anser att oavsett vilken myndighet som CFLL sammanförs med, så kan det inte ske utan förändringar även inom den mottagande myndigheten. De myndigheter som vi har övervägt är MTM och SPSM. Dessa myndigheter har tillsammans i dagsläget uppdraget att täcka behovet av nyhetsinformation och olika slags litteratur för personer med olika funktionsnedsättningar. Deras olika verksamhetsområden överlappar delvis varandra.

SPSM

SPSM:s arbete med att utveckla, anpassa, framställa och distribuera läromedel anser utredningen gör att det kan övervägas om de skulle kunna vara en myndighet där CFLL:s verksamhet passar in. SPSM anpassar läromedel och gör kartläggningar om behovet samt ger produktionsstöd till förlag och producerar även läromedel själva. SPSM arbetar både med att sänka trösklarna och öka förmågan att läsa, vilket överensstämmer med CFLL:s inriktning. CFLL har på senare år fått i uppdrag att öka utbudet av lättlästa nyheter och böcker för skolbruk och på det sättet har uppdragen närmast sig varandra. Ett överförande till SPSM kan därför ses som en fortsättning på denna inriktning. SPSM är en myndighet under Utbildningsdepartementet och inriktad på att tillgodose behovet av läromedel och lärverktyg för de olika skolformerna och skulle vid ett eventuellt samgående med CFLL få ett mycket bredare uppdrag. Utredningen bedömer dock att lättläst skönlitteratur och nyhetsinformation ligger utanför utbildningsområdet och skulle innebära en alltför stor förändring för SPSM som främst är en skolmyndighet.

MTM

MTM är en myndighet som organisatoriskt ligger under Kulturdepartementet precis som CFLL. Lättläst nyhetsinformation och litteratur är inte i första hand en utbildningsfråga utan handlar mer om tillgängligheten till kultur och information. Utredningen anser därför att MTM är den myndighet som är mest lämpad för att även rymma statens insatser för lättläst.

MTM och CFLL är dock olika slags organisationer med olika kulturer vilket måste uppmärksammas vid en sammanslagning. MTM har till uppgift att i samverkan med biblioteken ge personer med funktionsnedsättningar tillgång till anpassad litteratur och tidningar. De ska förbättra tillgången till redan utgivna böcker, tidningar, tidskrifter och artiklar men producerar i huvudsak inget eget material. MTM arbetar i dag med upphovsrättsskyddat material och får genom en inskränkning i upphovsrätten framställa och sprida skyddade verk till dem som behöver det. Detta skiljer sig från CFLL som producerar eget material där upphovsrätten gäller. Kontakten med biblioteken är dock en fördel för CFLL vid en sammanslagning, eftersom även de samarbetar med biblioteken i uppgiften att sprida tillgången och öka kännedomen om lättläst.

MTM och CFLL kompletterar varandra om man utgår från målgrupperna. MTM:s inriktning är att sänka trösklarna genom att erbjuda talböcker och punktskriftsböcker. CFLL arbetar, som utredningen anser det, både med att sänka trösklarna och öka förmågan till att läsa. Detta sker genom att framställa böcker som är lätta att läsa och samtidigt arbeta med att locka till läsning genom att erbjuda böcker och läsombud som kan öka läslusten och därmed även läsförmågan och läsförståelsen. MTM har en förmedlande uppgift medan CFLL arbetar bredare och med egen produktion.

MTM har en hög teknisk kompetens och är i framkant inom utvecklingen av ny teknik för att öka tillgången till texter för personer med funktionsnedsättning. Myndigheten är positiv till ett samgående med CFLL och ser en möjlighet till utveckling av produktion, distribution och konsumtion genom att lättläst material kan hanteras via MTM:s infrastruktur. MTM har alltmer närmat sig rollen som ett kunskapscentrum för tillgängliga medier och en sammanslagning skulle stärka lättlästverksamheten på detta område. Teknikutvecklingen bidrar till nya lösningar för personer som har svårigheter med att läsa, där kan MTM:s tekniska kunnande vara ett stöd i utvecklingen av lättläst. Det är möjligt att ett samgående underlättar tillgången till lättlästa böcker med ny teknik.

6.3 Utredningens förslag om organisation av statens insatser för lättläst

CFLI har byggt upp sin verksamhet under 25 år och under denna tid varit den organisation som utarbetat grunderna för lättläst och bearbetat marknaden. De har utvecklat bokförlaget, tidningen, läsombudsverksamheten och lättläst-tjänsten. Det finns fördelar med att vara en liten aktör med en väl sammanhållen och överblickbar organisation. CFLI är, med sina 28 anställda och en ledningsgrupp på fem personer, en organisation där den interna kommunikationen fungerar snabbt och alla kan vara uppdaterade på hela verksamheten. Beslutsvägarna är korta och förändringar kan genomföras relativt enkelt.

CFLI hänvisar i sin målgruppsbeskrivning till att de 25 procent av befolkningen som inte klarar kraven på läsförståelse ingår i deras målgrupp. Ambitionen att nå en så bred grupp hör delvis ihop med målet att öka försäljningsvolymen av framförallt tidningen och böckerna. I strävan att öka volymerna finns en risk att man tappar bort den ursprungliga målgruppen, det vill säga de utvecklingsstörda. Det riskerar att leda till att färre böcker produceras på nivå 1 och att tidningen har en alltför avancerad text.

För många i de primära målgrupperna gäller att de inte själva frågar efter lättlästa böcker eller vet att de finns. De tidigare nämnda förmedlarna är därför en viktig kanal för marknadsföringen av lättläst material. CFLI:s stöd till lärare, bibliotekariär och läsombud är mycket viktigt för att informera dem om nyheter och ge tips om hur de lättlästa texterna kan användas.

Utredningen konstaterar att det finns ett stort värde i att bevara CFLI som en sammanhållen verksamhet, för att säkerställa att de primära målgruppernas behov tillvaratas. Det finns ingen annan statlig organisation som har samma uppdrag och engagemang. Kunskaperna och insatserna bör vara sammanhållna även om verksamheten slås samman med en annan myndighet. Däremot bör synergieffekter tillvaratas i de delar som inte är kärnverksamhet.

CFLI har tidigare saknat forskningsanknytning men har de senaste fem åren arbetat på att öka kontakten med forskarsamhället och bl.a. varit samordnande för ett forskarnätverk och sedan några år har man knutit ett vetenskapligt råd till sig. Syftet har varit att bygga upp ett nationellt kompetenscentrum för att förankra lättläst inom forskningen. Att sammanställa och sprida relevant forskning är avgörande för utvecklingen framåt. I dag finns ingen organisa-

tion eller myndighet som sammanställer och sprider forskning om de primära målgruppernas läs- och skrivprocesser, vad som kan underlätta deras möjligheter att utveckla sin läsning och vilka hjälpmedel de kan tillgodogöra sig. CFLL har påbörjat en utveckling i denna riktning. De utvecklingsprojekt som CFLL deltar i rör även produktionstekniker, digitala medier och interaktiv webbutveckling.

Inom CFLL finns en stor samlad kompetens om lättläst som också betraktas som världsledande. Det är en kreativ miljö med många språkintresserade personer. Det har, inte minst, utredningens besök hos motsvarande verksamheter i Finland och Norge bekräftat. Genom att flera olika verksamheter varit samlade under ett tak (lättlästa böcker, nyhetsförmedling, samhällsinformation, läsombud, forskning m.m.) har det funnits möjligheter och kunskaper att utveckla verksamheten. Att det finns en samlande kraft inom lättläst för att bevaka forskning och utveckling är viktigt. Detta gäller även vid internationella kontakter. Flera länder har utvecklat sitt arbete med lättläst efter svensk modell, t.ex. Norge, Finland, Danmark, Belgien, Holland, Spanien, Italien och Japan.

CFLL, MTM och SPSM har alla till uppgift att göra texter tillgängliga för personer med utvecklingsstörningar och andra funktionsnedsättningar. En samverkan mellan dessa är viktigt för att verksamheterna inte ska överlappa varandra men även för att pröva ökade möjligheter till samarbete. Exempelvis skulle en lässatsning till personer med funktionsnedsättningar oberoende av läshinder vara möjlig.

När utredningen övervägt vilken myndighet som skulle lämpa sig bäst för en sammanslagning är MTM den myndighet vi förordar. Det är den myndighet vi anser vara bäst lämpad och vars verksamhet ligger närmast CFLL:s verksamhet. De skäl som varit avgörande för en sammanslagning är att CFLL är en liten verksamhet som på detta sätt kan få tillgång till större resurser och därmed bättre utvecklingsmöjligheter. MTM bedriver i dag en väl fungerande verksamhet och har utvecklat verksamhetens effektivitet när det gäller att nå ut till myndighetens målgrupper. MTM har stor erfarenhet av att driva utvecklingsarbete på området i samarbete med exempelvis PTS och har även möjlighet att ta del av de resurser som PTS disponerar via anslaget *Ersättning för särskilda*

*tjänster till funktionshindrade.*¹ Både CFLL och MTM har i uppdrag att arbeta med tillgänglighet när det gäller nyhetsinformation och litteratur även om metoderna inte är desamma.

En sammanslagning, anser utredningen, kan leda till att de båda verksamheterna inspirerar varandra med sina olika arbetssätt och inriktningar. Funktionshinderspolicen blir en tydligare utgångspunkt som bör leda till att oavsett vilken funktionsnedsättning en person har, ska han eller hon ha tillgång till nyheter och litteratur i det format som passar var och en bäst.

Statens styrning underlättas om verksamheten ingår i en myndighet. Att överföra insatserna för lättläst till en annan myndighet ger tydliga fördelar när det gäller regeringens styrning av uppdrag och medel. Styrning av en myndighet är direktare och tydligare än styrningen av en stiftelse där staten har mer indirekta möjligheter. Alternativet att lägga över statens insatser för lättläst till en myndighet har också fördelar när det gäller möjligheten att uppnå synergieffekter i ekonomi, administration, marknadsföring, it och teknisk utveckling och för att nå ut till fler inom målgrupperna.

6.3.1 Statens insatser för lättläst överförs till MTM

Utredningens förslag: Statens stöd till Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur, Centrum för lättläst, ska avvecklas och medlen tillföras Myndigheten för tillgängliga medier. Vad riksdagen och regeringen tidigare har beslutat om Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur ska inte längre gälla. Den största delen av stiftelsens verksamhet ska överföras till Myndigheten för tillgängliga medier.

Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur, Centrum för lättläst, ska upphöra. Enligt 15 § i stadgarna för Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation ska frågan om ändring av stadgarna eller upplösning av stiftelsen prövas av regeringen.² De beslut som regeringen och riksdagen har fattat angående stiftelsen ska upphävas och stiftelsen avvecklas. Verksamheten flyttas över till MTM.

¹ Anslag 2:2 Ersättning för särskilda tjänster till funktionshindrade (UO 22, 145 mnkr 2013). Enligt anslagsvillkoren i PTS regleringsbrev får anslaget bland annat användas för utvecklingsprojekt med inriktning på it-användning för personer med funktionsnedsättning hos Myndigheten för tillgängliga medier samt andra myndigheter och organisationer.

² Utbildningsdepartementet Dnr 1746/88 (delvis), 1925/88 (delvis), 2203/88.

De medel som riktats till Centrum för lättläst under utgiftsområde 17 ska överföras till MTM. En sammanslagning med MTM anser utredningen vara det bästa alternativet för den framtida organisationen av statens insatser för lättläst. Vid en sammanslagning med MTM skapas synergieffekter.

CFL:s verksamhet som överförs till MTM bör fortsätta vara en sammanhållen enhet, där personalens engagemang samt kunskaper och kompetens om kärnverksamheten tillvaratas. Det bidrar till att verksamheterna inom CFL kan fortsätta och att intensifiera utvecklingen av lättläst. Vi vill dock samtidigt varna för, att om man i en sammanslagning inte tar hänsyn till komplexiteten i att anpassa olika kulturer till varandra, är risken stor att en sammanslagning inte får den effekt som är avsedd.

Huvuduppgiften för statens insatser för lättläst ska vara att arbeta för att personer i de primära målgrupperna får tillgång till nyhetsinformation och litteratur på lättläst i olika format. Uppdraget om lättläst ska förtydligas och avgränsas både vad avser målen för verksamheten och målgrupperna. Uppdraget ska vara att skapa och säkerställa en marknad, men inte alltid själva producera eller konkurrera med andra företag. Verksamheten ska ha tydliga avgränsningar för att inte snedvrider konkurrensen.

För att bevaka och följa forskning och utveckling är det viktigt att det finns en samlande kraft inom lättläst. Det finns ingen annan organisation som har den breda kunskap och översikt inom lättlästområdet som CFL har. Det är en kunskapsintensiv verksamhet med få personer som riskerar att tappa i kompetens om de utsätts för stora förändringar. De anställda är skickliga och har utvecklat verksamheten till en ledande internationell nivå.

6.3.2 Nationellt kunskapscentrum

Utredningens förslag: Statens insatser för lättläst ska inrättas som ett nationellt kunskapscentrum för lättläst i en särskild enhet vid Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) och regleras i särskild ordning i instruktionen för myndigheten. Enheten ska benämnas *Centrum för lättläst*.

Det nationella kunskapscentret för lättläst ska ha övergripande uppgifter inom lättlästområdet, utforma gemensamma nationella riktlinjer för lättläst och samarbeta med alla aktörer inom lättlästområdet, nationellt och internationellt. Centret ska

sammanställa och sprida relevant forskning om målgrupperna och som stöd för detta uppdrag inrätta ett vetenskapligt råd.

Statens styrning och krav på återrapportering bör anpassas till att de primära målgrupperna ska prioriteras.

Statens insatser för lättläst bör inrättas som ett nationellt kunskapscentrum inom MTM med en verksamhet som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Tolkningen av lättläst ska utgå från ett vidgat textbegrepp och även gälla kommunikation. Förordningen (2010:769) med instruktion för Myndigheten för tillgängliga medier ska ändras så att den omfattar kunskapscentrets uppgifter. Uppdraget ska vara mer övergripande, kunskapsinriktat och stödjande för dem som producerar och utvecklar lättläst material av olika slag. Det innebär att ansvarsområdet vidgas för att bli en tillgång för dem som är verksamma inom lättläst i landet och att det nationella kunskapscentret inte bara innebär en produktion av egen nyhetsinformation och litteratur. Centret ska ha nationell och internationell överblick genom att följa utvecklingen i Sverige och andra länder.

Statens krav på återrapportering bör inte endast inriktas på antalet sålda exemplar av olika produkter. I återrapporteringen bör också ingå att redovisa om de primära målgrupperna får tillgång till utbudet och om det är anpassat efter deras behov. Det krävs ett tydligare intresse för hur produkterna upplevs av dem som ska använda dem i stället för hur många produkter som framställs eller exemplar som säljs. Genom att följa upp tillgång och utbud för de primära målgrupperna tillförsäkras att insatserna för lättläst inriktas till dem med störst behov.

Enhet inom MTM

För att behålla den kompetens som finns inom CFLL anser utredningen att stiftelsens verksamhet ska få fortsätta som en egen enhet inom MTM. Vi föreslår också att de ska behålla det namn de är kända under, Centrum för lättläst. CFLL har under lång tid byggt upp ett varumärke som är välkänt hos målgrupperna, förmedlarna och även internationellt. Att ändra ett varumärke för också med sig en hög kostnad. Ytterligare en anledning till att inte ändra namnet är att de primära målgrupperna kan ha svårigheter att veta var de kan få information om lättläst om namnet ändras.

Nationell resurs

Kunskapscentret ska vara en övergripande nationell resurs. Centret ska ha i uppgift att samla och sprida relevant forskning om målgruppernas läs- och skrivprocess och språkutveckling. Medverka till att tillgången till lättläst litteratur, nyheter och samhällsinformation kan utvecklas både när det gäller språkbehandling och teknik. Uppgiften innebär att stödja dem som arbetar med lättläst, ta fram forskningssammanställningar och att sprida den kunskap som finns samt att ta fram riktlinjer för lättläst utifrån målgruppernas behov. Språkkonsulter, journalister, författare, kommunikatörer m.fl. bör ha ett ställe att vända sig till för att få del av den senaste kunskapen på området.

Riktlinjer för lättläst

Som utredningen tidigare konstaterat saknas det ofta kunskaper om vad lättläst är och uttrycket används i de mest skiftande sammanhang och med olika innehåll bland dem som inte yrkesmässigt arbetar med lättläst. Lättläst behöver en tydligare avgränsning för att inte förväxlas med andra texter som är allmänt lätta att läsa, böcker för nybörjare eller en bok som är lättläst för att den gick fort att läsa. Som vi nämnt förväxlas även lättläst med klarspråk. Det kan konstateras att det finns ett behov av att utforma gemensamma nationella riktlinjer för vad som är lättläst för att underlätta för föräldrar, förmedlare och läsombuden när de ska köpa eller rekommendera lättlästa produkter. Riktlinjer för lättläst är också ett stöd för förlag och andra som producerar lättläst material, samt för att det nationella kunskapscentret ska kunna bedöma tillgången på marknaden och uppmärksamma vad som saknas.

I det nationella kunskapscentrets uppgift ska ingå att utarbeta riktlinjer både för lättläst skrift och bilder och för lättförståelig muntlig kommunikation (lättkommunicerat) enligt forskning och beprövad erfarenhet. En lättläst text bör finnas i minst tre nivåer för att motsvara den variation som finns inom de olika målgrupperna men även anpassat för personer med olika funktionsnedsättningar. Utredningens förståelse är att det behövs fler varianter av lättläst beroende på de olika målgruppernas behov. Lättlästa texter behöver också en symbol/logotype för att inte förväxlas med

andra texter som i största allmänhet är lätta att läsa. En särskild nationell logotype för lättläst och lättkommunicerat bör tas fram och kunna användas av förlag, tidningar och webbproducenter efter certifiering av kunskapscentret eller av utbildade språkkonsulter. Logotypen ska kunna uppfattas som en kvalitetsgaranti. Finland kan ses som en modell för ett sådant arbete (se avsnitt 3.5.1). Kunskapscentret ska inspirera och bidra till att det anordnas fortbildningar för journalister, språkkonsulter och författare i att skriva och kommunicera på lättläst hos utbildare som är godkända av det nationella kunskapscentret för lättläst.

Vetenskapligt råd

Det saknas kunskaper om hur läsförmågan och läsförståelsen kan utvecklas inom de primära målgrupperna och vilka hjälpmedel och metoder som är relevanta. Det nationella kunskapscentrumet ska ha ett vetenskapligt råd med relevanta forskare knutet till sig. Det kan liknas vid det vetenskapliga råd som redan finns hos CFLL men med bredare forskningsinriktning. Det vetenskapliga rådets analyser och synpunkter bör integreras i verksamheten för att bidra till att uppmärksamma kunskapsluckor, sprida ny forskning och därigenom bidra till att forskningen omsätts i ny praktik hos relevanta aktörer. Det vetenskapliga rådet bör även kunna inspirera till mer forskning om vad som är lättläst för de olika målgrupperna. CFLL har tidigare fått kritik för att man inte tar till vara ny forskning i den egna verksamheten och sprider forskningen mer aktivt till andra intressenter.

6.3.3 Målgrupper för kunskapscentret

Utredningens förslag: Det nationella kunskapscentret för lättläst ska ha en tydlig inriktning på att tillvarata kunskaper om de primära målgrupperna och deras behov av lättläst material och, vid speciella brister, även för de sekundära målgrupperna.

Målgrupperna bör definieras tydligt för det nationella kunskapscentret för lättläst. Utredningen föreslår att det nationella kunskapscentret för lättläst i första hand ska inriktas mot dem som vi identifierat tillhör de primära målgrupperna, dvs. barn, unga och

vuxna med utvecklingsstörning, med andra funktionshinder som påverkar läsförmågan och läsförståelsen i hög grad och personer med demenssjukdom. I andra hand kan insatserna även riktas mot de sekundära målgrupperna (se avsnitt 4.1.3). Det nationella kunskapscentret bör undersöka eventuella skillnader mellan flickors och pojkars, kvinnors och mäns läsande inom målgrupperna. Om läsförståelsen skiljer sig på samma sätt som studier av skolelever visat, finns det anledning att rikta insatser mer tydligt mot pojkar och män.

På ett övergripande plan kan kunskapscentrets arbete riktas mot alla som behöver lättläst men alltid i första hand mot de primära målgrupperna. När det gäller produktion av material bör det alltid först nogt övervägas om det inte finns andra utförare på marknaden som tillgodoser behoven. Det gäller särskilt material för barn och unga samt för de sekundära målgrupperna där det finns en växande produktion hos privata företag. Kunskapscentret ska finnas till för alla målgrupper och aktörer, medan produktionen inte ska konkurrera med företag som producerar lättläst material.

CFLF beskriver själva sina målgrupper mycket brett. Om målgruppen för det nationella kunskapscentret omfattar för många målgrupper anser utredningen att det är stor risk att de som tillhör de primära målgrupperna kommer i skymundan. Den breda definitionen av målgrupper, har lett till att CFLF blivit mer efterfrågestyrt än behovsstyrt. De som kan framföra önskemål och ställa krav får sina önskemål tillgodosedda lättare än de som inte kan göra sig hörda eller har någon som talar för dem. Detta kan leda till att man anpassar sitt utbud för att öka efterfrågan från grupper som inte har lika stort behov av lättläst. Vanliga grundskolor är t.ex. en stor kund till 8 SIDOR och lättlästa böcker.

De begränsade resurserna måste i första hand riktas till dem som bäst behöver dem. Om även andra grupper vill använda materialet ska det naturligtvis inte finnas några hinder för detta. Produktionen ska utgå från de definierade målgruppernas behov medan det ska vara öppet för vem som helst att köpa produkterna. Utbudet av olika produkter kommer i praktiken att köpas av både de primära målgrupperna och de sekundära målgrupperna. Ökade försäljningsvolymerna kommer i så fall även de primära målgrupperna till del genom lägre priser eller ett större utbud.

6.3.4 Information och marknadsföring av lättläst

Utredningens förslag: Det nationella kunskapscentret för lättläst ska aktivt öka kunskapen och sprida kännedom om lättläst material till målgrupperna och förmedlarna, bl.a. genom en databas för allt lättläst material.

Utredningens bedömning: Varumärket Centrum för lättläst bör fortsätta att stärkas och bibliotekens insatser för att öka kännedom om och tillgången till lättläst bör intensifieras.

Eftersom de personer som ingår i målgrupperna oftast inte känner till lättläst behöver information spridas till både dessa och övriga berörda intressenter. Många av dem som själva haft problem med sin läsning söker sig inte till en bokhandel eller ett bibliotek. Det krävs därför ett mer målinriktat arbete för att de som tillhör de primära målgrupperna ska få tillgång till lättläst material, i form av både böcker, tidningar och webbsidor med mera. Det måste i första hand vara läsombuden och andra förmedlare som blir mottagare av sådan information. Utredningen anser att det nedan föreslagna brukarrådet bör användas till att sprida information till de olika målgrupperna och förmedlarna.

För att underlätta sökningen av lättläst material bör en databas upprättas med sökmotor för certifierade lättlästa böcker. Denna databas bör utarbetas gemensamt med andra avdelningar inom MTM. Böckerna bör vara sökbara t.ex. på olika inriktningar, ålder, lättlästnivå, målgrupper och förlag. Där bör det framgå vilket förlag som producerar materialet och eventuellt även var det finns att köpa. För läromedel och material för skolbruk bör en länk till SPSM:s databas finnas.

Bibliotek

Bibliotekens uppdrag i den nya bibliotekslagen är också centralt för att sprida kunskap om lättläst. Bibliotekens förtydligade roll i den nya bibliotekslagen, att ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning utifrån deras olika behov och förutsättningar innebär, som utredningen ser det, att biblioteken får en viktig uppgift att öka kunskapen om lättläst och som förmedlare av lättläst både till barn, unga vuxna och inte minst till läsombuden. Länsbiblioteken är också viktiga samarbetspartner.

6.3.5 Brukarråd

Utredningens förslag: Inom det nationella kunskapscentret för lättläst ska ett brukarråd inrättas för kontakter med de primära målgrupperna och deras intresseorganisationer.

Insatser inom lättläst bör utgå från brukarnas behov. Det är viktigt att brukarna/användarna av olika lättlästa produkter får komma till tals. För att få närmare kontakt med målgrupperna för lättläst och deras intresseorganisationer, föreslår utredningen att ett särskilt brukarråd inrättas som en rådgivande instans inom det nationella kunskapscentret för lättläst. I ett brukarråd ska de som använder lättläst material kunna ge synpunkter på det som producerats, lägga fram önskemål om kommande produktioner och framtida utveckling. De ska kunna lyfta fram sin grupps speciella behov och ge återkoppling och lämna förslag på vilka anpassningar som passar dem.

Brukarrådet ska utses av MTM:s ledningsgrupp efter förslag från intresseorganisationerna för personer med funktionsnedsättning och andra som företräder de primära målgrupperna för lättläst. I brukarrådet bör även representanter för viktiga förmedlare finnas med som t.ex. bibliotekarier, läsombud, och studieförbund. Rådet bör bestå av cirka tio personer som utses för en period om fyra år. Brukarna och deras intressegrupper ska vara i majoritet. Antalet träffar behöver inte regleras men utredningen tänker sig en frekvens på fyra gånger per år.

Information från brukarrådet bör vara öppen och tillgänglig för alla intresserade. De som producerar lättläst material behöver ha denna information för att kunna ta till vara användarnas synpunkter i sitt arbete.

6.3.6 Bevaka teknikutvecklingen

Utredningens bedömning: Det nationella kunskapscentret för lättläst bör aktivt bevaka, följa och använda den teknikutveckling som berör lättläst i olika former.

Ny teknik för att underlätta kommunikation och läsande för personer med funktionshinder utvecklas oavbrutet. Detta gäller

särskilt forskning om läsprocessen och nya tekniska lösningar. Inom flera universitet och andra organisationer pågår utvecklingsarbeten t.ex. inom mätning av ögonrörelser, nya läsbarhetsindex och it-verktyg som underlättar läsning. Allt detta behöver utvärderas i förhållande till de primära målgrupperna för lättläst och hur tekniken kan tas tillvara eller utvecklas för dem. Att bevaka de tjänster som utvecklas och hur de kan underlätta för de primära och sekundära målgrupperna är ett verksamhetsområde som behöver förbättras.

De yrkesgrupper som arbetar med teknikutveckling behöver uppmärksammas på målgrupperna för lättlästs behov och möjligheter. Kunskapscentret ska i första hand inte själva driva större projekt men ska hålla sig informerade, bevaka och påverka utifrån sina målgruppers behov. Inom MTM finns it-kompetens och ett nära samarbete kan vara ett stöd för att kunna följa och tillgodogöra sig utvecklingen. De tjänster inom IKT som marknadsförs som lättläst material bör kvalitetsgranskas och certifieras. Flera av dessa är mycket lovande och kan vara till stor hjälp men kanske främst för personer i de sekundära målgrupperna.

6.3.7 Lättläst nyhetsinformation

Utredningens förslag: Det nationella kunskapscentret för lättläst ska fortsatt ge ut tidningen 8 SIDOR. MTM:s generaldirektör ska utse en oberoende chefredaktör för tidningen. Nyhetsinformationen bör i större omfattning inriktas mot de primära målgrupperna.

8 SIDOR ska fortsätta att ges ut för personer med utvecklingsstörning eller annan funktionsnedsättning som behöver en lättläst nyhetstidning. Tidningen bör i högre grad än i dag inriktas mot dem som läser på nivå 1 och 2. För de sekundära målgrupperna finns däremot alternativ på marknaden t.ex. Nyhetstidningen och Sesam. Intäkterna från prenumaranterna är en viktig intäktskälla, som möjliggör kvalitet och utveckling av tidningen. En tydligare marknadsföring bör kunna öka försäljningen.

Det är viktigt att en nyhetstidning är självständig med en ansvarig utgivare, det gäller 8 SIDOR på samma sätt som andra tidningar. Pressfrihet är en del av definitionen av demokrati.

Myndigheten MTM kan vara ägare av en nyhetstidning, men det är inte myndighetschefen som kan bestämma vad som ska skrivas i tidningen. En nyhetstidning ska vara oberoende och självständig. Generaldirektören för MTM ska snarast utse en chefredaktör och ansvarig utgivare för 8 SIDOR. Den ansvarige utgivaren är den som kan utkrävas på ansvar för det som står i tidningen enligt tryckfrihetsförordningen och inte myndighetschefen. Ansvar för tryckfrihetsbrott och pressetiska övertramp utkrävs i efterhand av den ansvarige utgivaren.³ Källskyddet kommer att gälla på samma sätt som för andra tidningar. En ingiven handling är inte en allmän handling när den ges in endast för offentliggörande i periodisk skrift som utges av myndigheten.⁴ 8 SIDOR är en periodisk skrift.⁵

6.3.8 Lättläst litteratur

Utredningens förslag: Det nationella kunskapscentret för lättläst ska ansvara för att utveckla, anpassa, framställa och distribuera litteratur i den utsträckning behoven inte kan tillgodoses på den kommersiella marknaden.

Det nationella kunskapscentret för lättläst ska få i uppdrag att utveckla, anpassa, framställa och distribuera litteratur i den utsträckning behoven inte kan tillgodoses på den kommersiella marknaden. Tillgången till lättläst är inte särskilt stor och att lägga över hela ansvaret för utgivning av lättläst litteratur på den privata marknaden skulle innebära att utbudet minskades. Böcker både på papper och digitalt är viktiga för att utveckla läsförståelsen hos målgrupperna. En möjlig väg som utredningen anser kan utvecklas i framtiden är att fördela en del av de statliga medlen som ett produktionsbidrag till privata förlag för att producera lättläst efter en prövning av behoven av lättläst litteratur för olika lättlästa nivåer och målgrupper. Detta bör kunna ske på ett liknande sätt som SPSM gör för sin utgivning och sitt produktionsbidrag. Det nationella kunskapscentret för lättläst ska även i fortsättningen producera egna böcker men med utgångspunkt från vad som saknas på marknaden.

³ Tryckfrihetsförordningen SFS 1949:105, 5 kap.

⁴ Tryckfrihetsförordningen 2 kap. 11 § 2.

⁵ Tryckfrihetsförordningen 1 kap. 7 §.

Den litteratur som det nationella kunskapscentret för lättläst producerar ska inriktas mot de primära målgrupperna. För barn och unga produceras lättläst litteratur av flera privata förlag och läromedel genom SPSM. Det nationella kunskapscentrets insatser bör därför i första hand vara att ta fram litteratur för vuxna inom de primära målgrupperna. En åldersgräns på 18 år är en rekommendation men ska inte uppfattas exakt. Utredningen har fått bilden att den kommersiella marknaden till stor del uppfyller behovet upp till 18 år. Det nationella kunskapscentret för lättläst kan vid behov producera litteratur för barn och unga för de primära målgrupperna om det bedöms att det saknas litteratur för dem. Centret bör även kunna producera litteratur för de sekundära målgrupperna, om det anses finnas ett behov för en speciell grupp eller ett särskilt behov som inte tillgodoses av den privata marknaden. Detta måste nödvändigtvis innebära samarbete med andra förlag som producerar lättläst.

6.3.9 Lättläst-tjänsten avknoppas

Utredningens förslag: Lättläst-tjänsten ska avknoppas till privat verksamhet och fungera på samma villkor som andra språkkonsulter.

Den konsulttjänst som finns inom CFLL för att göra bearbetningar till lättläst av olika slags texter och erbjuda kurser i att skriva lättläst är redan i dag en egen verksamhet inom CFLL. Intentionen är att den ska täcka de egna kostnaderna genom att sälja sina tjänster och de senaste fem åren har Lättläst-tjänsten visat ett överskott och bidragit till de gemensamma kostnaderna. Lättläst-tjänsten fungerar därigenom mycket likt en fristående konsultverksamhet, men får ändå anses ha vissa konkurrensfördelar gentemot andra privata språkkonsultföretag genom att vara knutet till CFLL. Utredningen anser därför att Lättläst-tjänsten ska avknoppas till en privat verksamhet och fungera på samma villkor som andra språkkonsulter.

Vid en avknoppning ska personalen erbjudas att ta över verksamheten, inkluderande kundregister, namnet "Lättläst-tjänsten" men utan deras nuvarande logotype. Villkoren bör vara konkurrensneutrala för att få acceptans. Överlåtelse av inventarier och

goodwill ska ske till marknadspris. Om personalen inte är intresserade att ta över verksamheten kan lättläst-tjänsten erbjudas till aktörer som redan finns inom samma marknad, naturligtvis då också till marknadspris.

6.3.10 Lättläst i skolan

Utredningens förslag: Det särskilda uppdraget att främja och öka utbudet av lättlästa nyheter och böcker för skolbruk ska upphöra.

Det arbete som CFLL har utfört för att öka utbudet och användandet av lättläst i skolan har varit bra och väl genomfört. Utredningen uppfattar det dock som att CFLL fått ett uppdrag som ligger inom utbildningssektorn. SPSM har redan i uppdrag att utveckla, anpassa, framställa och distribuera läromedel i den utsträckning behoven inte kan tillgodoses på den kommersiella marknaden, för att barn, unga och vuxna oavsett funktionsförmåga ska få tillgång till en likvärdig utbildning. SPSM:s läromedel är pedagogiskt anpassade till de elevgrupper som behöver lättlästa texter, punktskrift eller ljudböcker. Om det saknas nyheter eller litteratur på lättläst för skolbruk bör det i första hand vara SPSM som ger produktionsstöd till förlag som producerar detta.

Kravet att minst 2 mnkr ska användas för att främja och öka utbudet av lättlästa nyheter och böcker för skolbruk i samverkan med berörda aktörer ska tas bort från Kammarkollegiets regleringsbrev, utgiftsområde 17. Utredningen bedömer att det är ett uppdrag där CFLL:s och SPSM:s verksamhetsområden överlappar varandra. De 2 mnkr från utgiftsområde 16 bör inte längre fördelas till CFLL utan kan förslagsvis användas till SPSM:s läromedelsuppdrag.

6.3.11 Samhällsinformation

Utredningens förslag: Handisam ska få ett uppdrag om tillsyn av tillgängligheten för och kvaliteten på myndigheternas samhällsinformation på lättläst.

Utredningen lämnar ett förslag om att följa upp och utvärdera både tillgängligheten för och kvaliteten på myndigheternas samhällsinformation trots att det inte ingår i våra direktiv. Det har framförts till utredningen ett behov av bättre samhällsinformation på lättläst/lättlyssnat. Myndigheternas information och beslut upplevs ofta som otillgängliga och svåra för personer med funktionsnedsättning. Genomgångar av myndigheternas lättlästa webbsidor har visat att det behövs både stöd och utveckling av samhällsinformationen på lättläst. Det bör också finnas ett tydligt uppföljningsansvar för kvaliteten på den befintliga samhällsinformationen om det ska kunna anses att den är tillgänglig för personer med funktionsnedsättning. Handisam är den myndighet som ansvarar för uppföljningen av funktionshinderspolitiken och därför mest lämpad att följa upp och utvärdera kvaliteten på olika myndigheters lättlästa samhällsinformation.

7 Genomförandet av förslagen

7.1 Förslag till tidplan

Förslag till tidplan – möjligt tempo för föreslagen verksamhetsförändring:

- Den 29 augusti 2013, utredningen presenteras för kulturministern.
- Hösten 2013, remissbehandling.
- Våren 2014, remissammanställning och proposition skrivs.
- Våren 2014, utarbetande av förslag till införande av lättläst-verksamheten inom MTM
- Hösten 2014, regeringsbeslut/riksdagsbeslut om organisationsförändringen, inkluderande beslut om övertagande av pensionsåtagande för berörd personal till MTM samt redovisning av handlingsplan till regeringen.
- Hösten 2014, utarbetande av handlingsplan för avvecklingen av stiftelsen och överföringen till MTM.
- Hösten 2014, MBL-förhandling av handlingsplan.
- Hösten 2014, regeringen beslutar om upplösning av stiftelsen och hur stiftelsens tillgångar ska användas.
- December 2014, riksdagen fattar beslut i budgetpropositionen om statsbidrag för lättläst inom MTM:s anslag.
- Våren 2014, avknoppning av Lättläst-tjänsten.
- December 2014, beslut om ny instruktion och regleringsbrev med återrappporteringskrav för MTM.
- Under 2014, genomförande av övriga förslag om organisation och framtida utveckling av lättlästverksamheten inom MTM.

- Den 1 januari 2015, genomförande av verksamhetsövergång till MTM.

Utredningen vill, för ett eventuellt genomförande av utredningens förslag, peka på vikten av ett så högt tempo som möjligt i genomförandet med hänsyn till både de anställda och till verksamheten.

7.2 Styrelse och ledning

Styrelsen för Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur kan antingen sitta kvar eller få en annan sammansättning under tiden för avvecklingen av stiftelsen. Om en särskild styrelse eller nämnd tillsätts för lättläst, bör ändå delar av styrelsen för stiftelsen kvarstå för att säkerställa kontinuitet i verksamheten. På motsvarande sätt bör direktören för CFLL få en anställning hos MTM som chef för det nationella kunskapscentret för lättläst. Genom denna personunion underlättas och säkerställs en smidig överföring av verksamheten till MTM.

Efter att överföringen av verksamheten skett till MTM tar avveckling av stiftelsen ytterligare cirka två år. Avvecklingen kräver att det under denna tid finns en direktör/firmatecknare som kan verkställa och hantera avvecklingen av stiftelsen. Direktören hos CFLL bör därför behålla sitt uppdrag för stiftelsen tills avvecklingen är fullföljd, parallellt med chefskapet för kunskapscentret.

7.3 Verksamhetsövergång

Personalen hos CFLL överförs till MTM med oförändrade anställningsvillkor. En överföring av stiftelsens verksamhet till MTM innebär för personalens del en verksamhetsövergång enligt lagen (1982:80) om anställningsskydd 7 §. Enligt 6b § samma lag övergår de rättigheter och skyldigheter på grund av de anställningsavtal och de anställningsförhållanden som gäller vid tidpunkten för övergången på den nya arbetsgivaren. MBL-förhandlingar och förhandlingar om överföringen behöver genomföras med personal både hos CFLL och hos MTM.

7.4 Avknoppning av Lättläst-tjänsten

Om regeringen beslutar enligt utredningens förslag bör en avknoppning av Lättläst-tjänsten genomföras snarast möjligt. Detta först och främst för att berörd personal ska få ett klart besked om sin framtid och för att Lättläst-tjänsten ska få möjligheter att tillvarata upparbetade kundrelationer. Ett alternativ är att stiftelsen själv beslutar om att avknoppa Lättläst-tjänsten.

Eftersom "lättläst" inte är ett skyddat varumärke, utan ett allmänt generiskt begrepp för alla typer av lättlästa texter, bör en avknoppning ge berörd personal rätt till namnet "Lättläst-tjänsten" och till upparbetade kundrelationer och pågående avtal om att utföra tjänster.

7.5 Överföring av verksamhet till MTM

En överföring av Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur till MTM innebär att MTM övertar stiftelsens inkråm, avtal med kunder och leverantör, avtal med samarbetspartner, åtagande gentemot brukare, tillgångar och skulder m.m. Regeringen bör besluta att kvarstående likviditet tillförs MTM, i samband med att stiftelsen slutligt avvecklas. Fördelen med detta är att dessa medel i efterhand finansierar MTM:s övertagande av stiftelsens inkråm.

När verksamhet ska överföras från en stiftelse till en statlig myndighet behöver ett särskilt inkråmsavtal upprättas. Avtalet beskriver vad som överläts till MTM. Konkret innebär det att MTM betalar till stiftelsen för skillnaden mellan tillgångar och skulder (värderade till marknadspris). Av avtalet ska särskilt framgå att pensionsåtagande, arvoden till styrelse och revisorer, övertas av MTM. I samma avtal ska framgå hur stiftelsens direktör ska arvoderas.

7.6 Koordination och handlingsplan

MTM:s generaldirektör och CFLL:s direktör bör genast efter ett besked från regeringen påbörja arbetet med att koordinera en sammanslagning av organisationerna. Viktigt är att berörd personal i bägge organisationerna får fortlöpande information om processen.

7.7 Riskanalys

Risikanalyser bör genomföras som en del i planeringsprocessen. Sammanslagningar (fusioner) eller uppköp av verksamheter är en erkänt svår konst. Många sammanslagningar misslyckas och de fördelar och motiv som låg till grund för beslutet om en sammanslagning uppnås inte. Synergieffekterna blir mindre än planerat, den sammanslagna verksamheten tappar marknadsandelar, förtroendet minskar hos kunder och brukare/huvudmän och konkurrenter/alternativ vinner framgångar.

Utredningen har gjort en riskanalys för att identifiera och beräkna risker med den förslagna sammanslagningen av CFLL och MTM. Med stöd av riskanalysen kan sannolikheten för oönskade händelser och dess konsekvenser bedömas. Med den som underlag kan beslut tas och insatser göras i förväg för att minimera riskerna. Utredningens förslag till förändringar har riskvärderats med följande resultat:

Förändringsprocessen drar ut på tiden

Stor risk på grund av komplexiteten i statens beslutsprocess. Effekten av att förändringsprocessen drar ut på tiden är att organisationen som tror/vet att den står inför en stor förändring, fokuserar på förändringen, berörd personal oroar sig för vad den kan komma att innebära, vad händer med mina arbetsuppgifter, och så vidare. Risken bör mötas genom att hålla högt tempo i förändringsprocessen, gott ledarskap och tydlig information.

Kompetens går förlorad

Medelstor risk. Med alltför stort fokus på interna processer och mindre fokus på kunder, brukare och utveckling, finns risken att kompetenta och engagerade medarbetare lämnar organisationen för andra intressanta arbetsuppgifter och arbetsplatser med bättre stämning. Risken bör mötas med ett fortsatt starkt fokus på kunder, brukare och det viktiga samhällsuppdraget.

Försämrade service

Låg risk. Risken är att fokus på förändringen går ut över servicen till kunder, brukare och uppdraget. Eftersom den berörda personalen har ett stort engagemang i verksamheten och målgruppen och värdet av lättläst, bör risken vara låg.

Verksamhetsutveckling

Stor risk. Organisationens samlade kapacitet att utveckla och förändra verksamheten fokuseras på den kommande förändringen och på att genomföra förändringen. Vilket är nödvändigt, men också innebär att det finns lite kapacitet kvar till förändringar av tjänster, produkter och utbud och service till målgrupperna. Risken hanteras med tydliga delprojekt för de olika stegen i förändringen och med högt tempo.

Kulturrockar

Medelstor risk. Stiftelsen CFLL har byggt upp sin verksamhet inom ramen för stiftelseformen. Steget att inordnas i en statlig förvaltning med en annan kultur är stort. Samtidigt finns det stora likheter mellan MTM och CFLL, vilket underlättar.

8 Kostnadsberäkningar och andra konsekvensanalyser

Enligt kommittéförordningen (1998:1474) ska utredningen göra en kartläggning av vilka ekonomiska och andra konsekvenser som de framlagda förslagen får. Det som utredningen i första hand ska undersöka är i vilken mån förslagen påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommunerna, landstingen, företagen eller andra enskilda. Vidare ska anges om förslagen har betydelse för den kommunala självstyrelsen, för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller möjligheten att nå de integrationspolitiska målen. Av direktiven framgår att förslagens konsekvenser för de berörda målgrupperna och aktörer ska analyseras. Förslagen ska också analyseras ur ett jämställdhetsperspektiv och eventuella konsekvenser för miljön ska redovisas.

8.1 Ekonomiska och andra konsekvenser för staten

Utredningens huvudförslag är att större delen av verksamheten inom Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur överförs till Myndigheten för tillgängliga medier (MTM). Detta innebär att de medel som staten har avsatt till Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur i Kammarkollegiets regleringsbrev under utgiftsområde 17, anslaget 3:3, också ska överföras till MTM. Förslaget ska inte medföra några ökade kostnader för staten. På längre sikt kan dock intäkterna riskera att minska för nyhetstidningen och litteratur, om eller när den privata marknaden ökar sina marknadsandelar.

En sammanslagning medför kostnader för avveckling och anpassningar till den nya organisationen. Dessa kostnader får tas från de besparingar som kan göras vid sammanslagningen med MTM samt ur stiftelsens eget kapital.

De medel som har förts över till Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur genom Skolverkets regleringsbrev utgiftsområde 16, anslaget 1:5, anslagspost 4, föreslår utredningen ska upphöra.

8.2 Konsekvenser för myndigheter

MTM tillförs en ny enhet med nya uppgifter, enligt utredningens förslag. En ny enhet för det nationella kunskapscentret för lättläst kommer att påverka organisationen i stort och medföra kostnader för MTM under en övergångstid. På längre sikt kan en sammanslagning innebära vissa besparingar. De eventuella besparingarna bör i så fall användas till att utveckla det nya nationella kunskapscentret för lättläst. Kunskapscentret får delvis nya mer övergripande uppgifter som behöver byggas upp inom enheten.

8.3 Konsekvenser för berörda målgrupper

Utredningen föreslår att det nationella kunskapscentret för lättläst i första hand ska inriktas mot de primära målgrupperna, det vill säga barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning och med andra funktionsnedsättningar som påverkar läsförmågan och läsförståelsen i hög grad samt personer med demenssjukdom. Insatser kan även riktas mot de sekundära målgrupperna vid särskilda behov. När det gäller barn och unga finns ett flertal förlag som producerar lättläst material, främst skönlitteratur. Barns och ungas tillgång till ett varierat utbud av lättläst material är därmed, enligt utredningens bedömning, förhållandevis god. Då de statliga resurserna för lättläst är begränsade måste de riktas mot de grupper som i dagsläget har sämst tillgång till lättläst material. För material riktat mot barn och unga i de primära målgrupperna, och mot personer i de sekundära målgrupperna, bör det därför alltid noga prövas om det inte finns andra utförare på marknaden som tillgodoser deras behov. Utredningen bedömer att detta på sikt kommer att öka de privata förlagens utgivning av litteratur vilket

bör komma flera av målgrupperna till godo. Kunskapscentret har dock ett grundläggande uppdrag att tillgodose alla målgrupper. Utveckling av ny teknik bör också på sikt förbättra målgruppernas tillgång till information och litteratur med mera.

Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur har identifierat sin målgrupp mycket bredare genom att hänvisa till att 25 procent av den vuxna befolkningen inte uppnådde kraven för årskurs 9 i läsförståelse. Utredningens förslag är menat att leda till att de som bäst behöver lättläst i första hand får det i en ökad omfattning. De som behöver lättläst på nivå 1 och 2 ska tillförsäkras ett större utbud både vad gäller nyhetsinformation och litteratur men även på lättkommunicerat. De ska också tillförsäkras ett ökat inflytande genom att ett brukarråd inrättas inom det nya kunskapscentret.

8.4 Konsekvenser för berörda aktörer och för små företag

Den föreslagna omfördelningen av resurser till MTM får i första hand konsekvenser för Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur, för de anställda och för dess verksamhet. Bidraget till stiftelsens verksamhet upphör vilket får som konsekvens att stiftelsen upphör. Majoriteten av de anställda och delar av verksamheten kommer att överföras till det nationella kunskapscentret för lättläst. En omvandling till ett nationellt kunskapscentrum kommer också att kräva nya kompetenser hos personalen som endera kan erhållas genom fortbildning eller nyanställning. Den försäljning av produkter till breda målgrupper som CFLL haft tidigare kan minska när målgrupperna för deras produktion avgränsas tydligare, om man inte lyckas nå fler inom dessa målgrupper.

En konsekvens av att ett nationellt kunskapscentrum inrättas blir att alla aktörer får ett kunskapscentrum dit man kan vända sig för olika frågor som rör lättläst. Aktörerna kan få råd och stöd i sitt arbete, sammanställningar om forskningsläget och riktlinjer att arbeta efter, vilket bör underlätta deras arbete.

De förlag och språkkonsulter som producerar lättläst material eller ger stöd i att skriva lättläst berörs av utredningens förslag. Konkurrensen mellan språkkonsulter på marknaden och Lättläst-tjänsten blir mer likvärdig om de avknoppas och blir en egen verksamhet. De cirka 20 tillgänglighetskonsulter, som marknadsförs på

Handisams hemsida som konsulter inom lättläst svenska, kan möjligen få fler kunder om Lättläst-tjänsten inte lyckas behålla sina kunder. Utredningen anser att de privata förlagen påverkas positivt då deras marknadsandelar av lättläst litteratur kan öka för barn och unga samt för de sekundära målgrupperna. Utredningen gör bedömningen att marknaden kan öka för båda dessa typer av företag inom lättläst-området.

8.5 Konsekvenser för jämställdheten

Utredningens förslag har ingen direkt påverkan på jämställdheten mellan pojkar och flickor eller mellan män och kvinnor. Men arbetet som riktas mot målgrupperna ska även utgå från kön. Det är känt att pojkar har sämre kunskaper i läsförståelse enligt PISA- och PIRLS-studierna och att män inte läser lika många böcker som kvinnor. Det saknas uppgifter om funktionshindrades läsförståelse och det finns därför inte heller någon uppdelning utifrån kön. Det kan dock antas att förhållandet mellan könen är detsamma inom målgrupperna för lättläst som i andra grupper. Det bör vara en uppgift för det nationella kunskapscentret för lättläst att studera denna fråga närmare.

8.6 Övriga konsekvenser

Utredningens förslag bedöms inte medföra några konsekvenser på de övriga områden som berörs i 15 § kommittéförordningen. Det finns inga uppenbara konsekvenser för den kommunala självstyrelsen, brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet. Inte heller har förslagen någon inverkan på sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet. Målet med integrationspolitiken är lika rättigheter och skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund. Att lära sig svenska och bli goda läsare, anser utredningen främst vara en uppgift för utbildningspolitiken. Utredningen bedömer inte heller att förslagen har några direkta konsekvenser för miljön.

Kommittédirektiv 2012:109

Översyn av statens insatser för lättläst

Beslut vid regeringssammanträde den 25 oktober 2012

Sammanfattning

En särskild utredare ska se över statens insatser på området lättläst. Syftet med översynen är att ge regeringen beslutsunderlag för eventuella reformer och prioriteringar på området.

Utredaren ska bl.a.

- kartlägga marknad och målgrupper för lättläst,
- identifiera och beskriva relevanta aktörer,
- identifiera behovet av offentligt stöd till lättläst, och
- föreslå hur statens insatser för lättläst ska organiseras.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 maj 2013.

Verksamhet som står inför utmaningar

För budgetåret 1968/69 beviljades dåvarande Skolöverstyrelsen för första gången ett särskilt statligt anslag för framställning av lättläst litteratur. Utgivningen skedde i samarbete med olika bokförlag, som fick produktionsbidrag för utgivningen och själva ansvarade för marknadsföringen. Utgivningen av lättlästa böcker kom att behandlas i flera statliga utredningar och propositioner, och fick efter hand högre anslag.

Taltidningskommittén gav 1984 ut det första numret av den lättlästa nyhetstidningen 8 SIDOR, inom ramen för Utbildningsdepartementets

försöksverksamhet med nyhetsförmedling till begåvningshandikappade och vissa andra lässvaga grupper.

Verksamheten permanentades och för att ge ut tidningen bildade staten Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur, senare kallad Centrum för lättläst. I sin proposition om nyhetsförmedling till gruppen som då benämndes begåvningshandikappade (prop. 1985/86:175) framhöll regeringen att principen om att handikappade ska kunna delta i samhällslivet på samma villkor som andra är central i den statliga handikappolitiken. Tidningen skulle vidare utformas så att den blir till nytta även för andra än begåvningshandikappade. I dag ges tidningen ut av Centrum för lättläst.

Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur startade sin verksamhet den 1 januari 1987, och den 1 juli 1988 fördes utgivningen av lättlästa böcker över till stiftelsen. Enligt stadgarna har stiftelsen till ändamål att ge ut och äga en nyhetstidning för begåvningshandikappade och att ombesörja utgivning av lättlästa böcker. Stödet till stiftelsen och ansvaret för dess verksamhet fördes över från det utbildningspolitiska till det kulturpolitiska ansvarsområdet.

Verksamheten vid Centrum för lättläst är indelad i fyra delar: nyhetstidningen 8 SIDOR, lättlästa böcker, marknadsföring och läsombud. Därutöver finns den affärsdrivande tjänst som på uppdrag gör lättlästa bearbetningar av samhällsinformation och erbjuder kurser och föreläsningar i att skriva lättläst. Under de senaste åren har satsningen mot skolområdet varit en prioriterad uppgift. Stiftelsen har sedan 2007 haft ett särskilt regeringsuppdrag att öka utbudet av lättläst i skolan. Därutöver verkar stiftelsen som ett kompetenscentrum för lättläst, och har etablerat ett forskarnätverk.

Verksamheten i Centrum för lättläst regleras genom treåriga avtal mellan stiftelsen och staten samt genom årliga riktlinjer för statens bidrag till stiftelsen. Styrelsen, styrelsens ordförande och revisorer utses av regeringen.

Verksamheten står i dag inför en rad utmaningar. Teknikutvecklingen har medfört att målgrupperna bör kunna nås av lättläst via nya medier, delar av verksamheten möter ökad konkurrens från andra aktörer och kretsen av målgrupper för lättläst vidgas och nya behov identifieras. Ett flertal andra statliga aktörer har verksamhet med liknande syften. I den förvaltningspolitiska propositionen Offentlig förvaltning för demokrati, delaktighet och

tillväxt (prop. 2009/10:175) anges att myndighetsformen bör vara huvudregel för statlig verksamhet och att valet av annan organisationsform än myndighet bör omprövas med viss regelbundenhet. Därför finns det nu ett behov av att se över statens insatser för lättläst.

Uppdraget att föreslå hur statens insatser för lättläst ska organiseras

Kartlägga marknad och målgrupper för lättläst

Sedan Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur bildades 1987 har marknaden för lättläst förändrats betydligt, liksom kunskapen om vilka som har behov av lättläst. Efterfrågan på lättlästa versioner av både webbsidor och tryckt material har vuxit. Vidare är enligt Centrum för lättläst texter på lätt svenska ett värdefullt hjälpmedel för allt fler målgrupper; såväl flickor och pojkar som kvinnor och män med lässvårigheter eller som är ovana läsare. Det kan enligt Centrum för lättläst gälla personer med utvecklingsstörning, autism eller afasi, personer med dyslexi eller andra former av läs- och skrivsvårigheter, personer med psykiska problem eller demens samt skolbarn och personer med annat modersmål som ska lära sig svenska. Behovet av lättläst litteratur och annat material i skolan har också uppmärksamrats.

En fördjupad kartläggning av marknaden för lättläst, dvs. offentliga och privata organs efterfrågan på lättläst, och av dagens målgrupper och deras behov av lättläst behövs som underlag till utredningens förslag och regeringens överväganden.

Utredaren ska därför

- kartlägga marknad och målgrupper för lättläst, och
- särskilt redovisa olikheter i behov inom eller mellan målgrupper som beror på kön.

Identifiera och beskriva relevanta aktörer på området

I en omvärldsanalys beskrev Centrum för lättläst våren 2011 bl.a. sitt förhållande till andra aktörer och möjligheter till samarbete (Ku2011/603/KV). En aktuell och bredare beskrivning av aktörer på området behövs för regeringens överväganden.

Vidare behövs en bedömning av i vilken utsträckning aktörernas kompetens och verksamhet skulle kunna bidra till arbetet för lättläst. Det kan gälla t.ex. kunskap om produktion eller utgivning av anpassad nyhetsinformation eller litteratur, om utbildning i svenska för invandrare, om läsfrämjande och annat arbete gentemot de relevanta målgrupperna och om arbete med anpassat material i skolan. Det kan också gälla utveckling av eller arbete med nya medier och tekniska lösningar för anpassning av nyhetsinformation eller litteratur och om språkforskning och -bearbetning. Både offentlig verksamhet, det civila samhällets organisationer och näringsverksamhet i olika former bör ingå i en sådan bedömning. Som underlag till eventuella reformer och prioriteringar behövs också en oberoende beskrivning av den nuvarande verksamheten vid Centrum för lättläst och hur den finansieras.

Utredaren ska därför

- identifiera och beskriva relevanta aktörer inom olika sektorer, med verksamhet som rör frågor om t.ex. kultur, integration, utbildning, forskning och funktionsnedsättning, som skulle kunna bidra till arbetet för lättläst, och
- redogöra för verksamheten vid Centrum för lättläst och hur den finansieras i dag.

Identifiera behov av offentligt stöd till lättläst

Centrum för lättläst uppger att behovet av lättläst sannolikt kommer att öka i framtiden. Samtidigt har samhället och marknaden förändrats på ett sätt som gör det möjligt att tillgodose vissa behov utan särskilda statliga insatser. Utgivning av lättläst har blivit en konkurrensutsatt marknad, där oberoende förlag ger ut lättläst material utan stöd från det allmänna.

Tillgången till samhällsinformation på lätt svenska har också ökat. Bearbetningar av texter till lätt svenska kan beställas hos flera företag. För vissa målgrupper kan andra typer av insatser vara möjliga, exempelvis hjälpmedel och utbildningsmaterial.

För att statens insatser för lättläst ska ge bästa möjliga stöd till de behövande målgrupperna bör de inriktas på insatser som verkligen behövs och som inte kan tillgodoses på annat sätt. Statens insatser bör vidare borge för konkurrensneutralitet.

Utredaren ska därför

- identifiera vilka delar av området som är i behov av offentligt stöd, och
- särskilt lyfta fram de behov statens insatser för lättläst främst bör tillgodose.

Föreslå hur statens insatser för lättläst ska organiseras

I de dokument som styr verksamheten vid Centrum för lättläst är varken målen för verksamheten eller de målgrupper som omfattas tydligt avgränsade. Centrum för lättläst producerar i dag ett brett utbud av lättlästa produkter som ges ut i olika format och via olika medier, delvis på en konkurrensutsatt marknad. Det saknas emellertid uppgifter om i vilken utsträckning produktionen tillgodoser de olika målgruppernas behov av lättläst. Behovet att via nya medier nå de flickor och pojkar, kvinnor och män som utgör verksamhetens målgrupper ställer krav på teknikutveckling som kan vara svår att finansiera i en verksamhet av stiftelsens storlek.

Det är angeläget att statens insatser kommer till bästa möjliga nytta för de målgrupper som identifierats och att statliga resurser används på effektivast möjliga sätt och inte snedvrider konkurrensen på marknaden för lättläst.

Utredaren ska därför, med utgångspunkt i kartläggningen av marknad och målgrupper, beskrivningen av relevanta aktörer och behovet av offentligt stöd

- föreslå hur statens insatser för lättläst ska utformas och organiseras i framtiden,
- särskilt redovisa vilka uppgifter vid Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur som kan föras över till en myndighet eller annan organisation,
- särskilt redovisa överväganden som ligger till grund för eventuella förslag om att verksamhet inte ska bedrivas i myndighetsform, och
- analysera och ta ställning till om de ekonomiska ramarna för de statliga insatserna bör minskas till förmån för andra insatser för att främja läsning hos eller tillgängliggörande av litteratur för de grupper som i dag har behov av lättläst nyhetsinformation och litteratur.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska analysera och bedöma förslagets konsekvenser för berörda målgrupper för lättläst nyhetsinformation och litteratur samt för berörda aktörer. Utredaren ska också pröva och analysera förslagen ur ett jämställdhetsperspektiv. Vidare ska eventuella konsekvenser för miljön redovisas.

Utgångspunkten är oförändrade eller minskade statliga kostnadsramar för området.

Samråd och redovisning av uppdraget

Utredaren ska samråda med Handisam, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Göteborgs universitet (Institutionen för pedagogik och specialpedagogik), Lunds universitet (Språk- och litteraturcentrum), Post- och Telestyrelsen, Statens kulturråd, Institutet för språk och folkminnen, Talboks- och punktskriftsbiblioteket samt Arbetsförmedlingen. Utredaren ska söka samråd med Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur.

Utredaren ska informera sig om beredningen av de förslag som lämnats av Litteraturutredningen (SOU 2012:65).

Uppdraget ska redovisas senast den 31 maj 2013.

(Kulturdepartementet)

Kommittédirektiv 2013:54

Tilläggsdirektiv till Lättlästutredningen (Ku 2012:01)

Beslut vid regeringssammanträde den 16 maj 2013

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 25 oktober 2012 kommittédirektiv om en översyn av statens insatser på området lättläst i syfte att ge regeringen beslutsunderlag för eventuella reformer och prioriteringar på området (dir. 2012:109). Enligt utredningens direktiv ska uppdraget redovisas senast den 31 maj 2013.

Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 30 augusti 2013.

(Kulturdepartementet)

Statens offentliga utredningar 2013

Kronologisk förteckning

1. Förändrad hantering av importmoms. Fi.
2. Patientlag. S.
3. Trängselskatt – delegation, sanktioner och utländska fordon. Fi.
4. Tillstånd och medling. Ju.
5. Djurhållning och miljön
– hantering av risker och möjligheter med stallgödsel. L.
6. Att förebygga och hantera finansiella kriser. Fi.
7. Skärpningar i vapenlagstiftningen. Ju.
8. Den svenska veteranpolitiken
Statligt bidrag till frivilliga organisationer som stödjer veteransoldater och anhöriga. Fö.
9. Riksbankens finansiella oberoende och balansräkning. Fi.
10. Rätta byggfelen snabbt!
– med effektivare förelägganden och försäkringar. S.
11. Kunskapsläget på Kärnavfallsområdet 2013. Slutförvarsansökan under prövning: kompletteringskrav och framtidsalternativ. M.
12. Goda affärer – en strategi för hållbar, offentlig upphandling. Fi.
13. Ungdomar utanför gymnasieskolan
– ett förtydligat ansvar för stat och kommun. U.
14. En översyn inom Sevesoområdet
– förslag till en förstärkt organisation för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor. Fö.
15. För framtidens hälsa –
en ny läkarutbildning. U.
16. Effektivare konkurrenstillsyn. N.
17. Brottmålsprocessen. Del 1 och 2. Ju.
18. Regeringsbeslut av ett statsråd – SRÅ. Fö.
19. Mera glädje för pengarna. Ku.
20. Kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå – en översyn för ökad individanpassning och effektivitet. U.
21. Internationell straffverkställighet. Ju.
22. Så enkelt som möjligt för så många
som möjligt
– samordning och digital samverkan. N.
23. Ersättning vid läkemedelsskador och miljöhänsyn i läkemedelsförmånerna. S.
24. E-röstning och andra valfrågor. Ju.
25. Åtgärder för ett längre arbetsliv. + Lättläst + Daisy. S.
26. Fri att leka och lära
– ett målinriktat arbete för barns ökade säkerhet i förskolan. U.
27. Vissa frågor om gode män och förvaltare. Ju.
28. Försäkring på transportområdet i krig och kris. Fi.
29. Det svenska medborgarskapet. A.
30. Det tar tid
– om effekter av skolpolitiska reformer. U.
31. En digital agenda i människans tjänst
– Sveriges digitala ekosystem, dess aktörer och drivkrafter. N.
32. Budgettramverket
– uppfyller det EU:s direktiv? Fi.
33. En myndighet för alarmering. Fö.
34. En effektivare plan- och bygglovsprocess. S.
35. En ny lag om personnamn. Ju.
36. Disciplinansvar i ett reformerat försvar. Fö.
37. Begripliga beslut på migrationsområdet. Ju.
38. Vad bör straffas? Del 1 och 2. Ju.
39. Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet. Ju.
40. Att tänka nytt för att göra nytta
– om perspektivskiften i offentlig verksamhet. S.
41. Förskolegaranti. U.
42. Tillsyn över polisen. Ju.
43. Långsiktigt hållbar markanvändning
– del 1. M.
44. Ansvarsfull hälso- och sjukvård. S.

45. Rätt information
 - Kvalitet och patientsäkerhet för vuxna med nedsatt beslutsförmåga. S.
46. Beskattning av mikroproducerad el m.m. Fi.
47. Effektivare bredbandsstöd. N.
48. Patentlagen och det enhetliga europeiska patentsystemet. Ju.
49. Nämndemannauppdraget
 - breddad rekrytering och kvalificerad medverkan. Ju.
50. En väg till ökad tillsyn: marknadsföring av och e-handel med alkohol och tobak. S.
51. Skydd för geografisk information. Fö.
52. Moderniserad studiehjälp. U.
53. Privata utförare – kontroll och insyn. Fi.
54. Tillgång till läkemedel och sjukvårdsmateriel vid allvarliga händelser och kriser. S.
55. Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden. S.
56. Friskolorna i samhället. U.
57. Samordnade bullerregler för att underlätta bostadsbyggandet. S.
58. Lättläst. + Lättläst version + Daisy. Ku.

Statens offentliga utredningar 2013

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Tillstånd och medling. [4]
Skärpningar i vapenlagstiftningen. [7]
Brottmålsprocessen. Del 1 och 2. [17]
Internationell straffverkställighet. [21]
E-röstning och andra valfrågor. [24]
Vissa frågor om gode män och förvaltare. [27]
En ny lag om personnamn. [35]
Begripliga beslut på migrationsområdet. [37]
Vad bör straffas? Del 1 och 2. [38]
Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet. [39]
Tillsyn över polisen. [42]
Patentlagen och det enhetliga europeiska patentsystemet. [48]
Nämndemannauppdraget
– breddad rekrytering och kvalificerad medverkan. [49]

Försvarsdepartementet

Den svenska veteranpolitiken
Statligt bidrag till frivilliga organisationer som stödjer veteransoldater och anhöriga. [8]
En översyn inom Sevesoområdet
– förslag till en förstärkt organisation för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor. [14]
Regeringsbeslut av ett statsråd – SRÄ. [18]
En myndighet för alarmering. [33]
Disciplinansvar i ett reformerat försvar. [36]
Skydd för geografisk information. [51]

Socialdepartementet

Patientlag. [2]
Rätta byggfelen snabbt!
– med effektivare förelägganden och försäkringar. [10]
Ersättning vid läkemedelsskador och miljöhänsyn i läkemedelsförmånerna. [23]
Åtgärder för ett längre arbetsliv. + Lättläst + Daisy. [25]

En effektivare plan- och bygglovsprocess. [34]
Att tänka nytt för att göra nytta
– om perspektivskiften i offentlig verksamhet. [40]
Ansvarsfull hälso- och sjukvård. [44]
Rätt information
– Kvalitet och patientsäkerhet för vuxna med nedsatt beslutsförmåga. [45]
En väg till ökad tillsyn: marknadsföring av och e-handel med alkohol och tobak. [50]
Tillgång till läkemedel och sjukvårdsmateriel vid allvarliga händelser och kriser. [54]
Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden. [55]
Samordnade bullerregler för att underlätta bostadsbyggandet. [57]

Finansdepartementet

Förändrad hantering av importmoms. [1]
Trängselskatt – delegation, sanktioner och utländska fordon. [3]
Att förebygga och hantera finansiella kriser. [6]
Riksbankens finansiella oberoende och balansräkning. [9]
Goda affärer – en strategi för hållbar, offentlig upphandling. [12]
Försäkring på transportområdet i krig och kris. [28]
Budgetramverket
– uppfyller det EU:s direktiv? [32]
Beskattning av mikroproducerad el m.m. [46]
Privata utförare – kontroll och insyn. [53]

Utbildningsdepartementet

Ungdomar utanför gymnasieskolan
– ett förtydligat ansvar för stat och kommun. [13]
För framtidens hälsa – en ny läkarutbildning. [15]
Kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå – en översyn för ökad individanpassning och effektivitet. [20]

Fri att leka och lära
– ett målinriktat arbete för barns ökade
säkerhet i förskolan. [26]

Det tar tid
– om effekter av skolpolitiska reformer.
[30]

Förskolegaranti. [41]

Moderniserad studiehjälp. [52]

Friskolorna i samhället. [56]

Landsbygdsdepartementet

Djurhållning och miljön
– hantering av risker och möjligheter med
stallgödsel. [5]

Miljödepartementet

Kunskapsläget på Kärnavfallsområdet 2013.
Slutförvarsansökan under prövning:
kompletteringskrav och framtidsalternativ.
[11]

Lågsiktigt hållbar markanvändning
– del 1. [43]

Näringsdepartementet

Effektivare konkurrenstillsyn. [16]

Så enkelt som möjligt för så många som möjligt
– samordning och digital samverkan. [22]

En digital agenda i människans tjänst
– Sveriges digitala ekosystem, dess aktörer
och drivkrafter. [31]

Effektivare bredbandsstöd. [47]

Kulturdepartementet

Mera glädje för pengarna. [19]

Lättläst. + Lättläst version + Daisy. [58]

Arbetsmarknadsdepartementet

Det svenska medborgarskapet. [29]